

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Клєн: Весна	481	К. Ф.: Коли соціалізм тріумфує	572
Кушніренко: Шлях	481	Володимир Кубійович: Пропа- м'ятна Книга Українського Народного Союзу в Америці	580
Гіпіус: Петербург	482	Devias: Де логіка?	584
Річард Шов: Свята Іванна	483	О. Думін: Про джерела україн- ського військового руху в 1917 р.	587
Костацук: Стефанік сам со- бою	513	Д. Ю.: Сумління	591
Коробицький: У безкрай життя	519	Микола Голубець: Вистава Чо- тирох	594
Сг Штуль: Далекий шум	526	М. Л.: З пресового фільму	596
Річ Ріс: За кулісами Голівуду	535	Бібліографія	599
Рослав Гоца: Слово живе і мертве	540	Від Адміністрації	604
Донцов: Чудо маркеївської діялектики	553		

ВІСТНИК V

ВІСНИК 7-8

ТОМ III

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ

1937

Адреса редакції й адміністрації: Львів, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове conto П. К. О. 500-371.

Відновляйте передплату

НА

ВІСТНИК

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю виносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.
Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1937 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні
від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата виносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників
„Вістника“ виносить половину.

А ДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

Українське Слово

незалежний суспільно-політичний часопис

Редакція і адміністрація: **Ужгород**, пл. Корятовича 11.
Річна передплата — Кч. 50, піврічна — Кч. 26. Місячна Кч. 5.50

Дм. Донцов

НАША ДОБА І ЛІТЕРАТУРА

СТ. 136. ЦІНА 4 зл.

Збірник статей: 1. Криза нашої літератури 2. Росія чи Європа 3. Роздвоєні душі 4. Естетика декадансу 5. Мистецтво для мистецтва чи для життя і інші.

Вже вийшло 2 число Квартальника „Вістника“ за 1937 р.

Р. КЕРЧ

ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ

ц. зл. 1.50.

В серпні вийде 3-є число Квартальника Вістника

Ю. Клен

Весна

Щороку ліс міняє темні шати,
Щороку сонце відновляє путь,
Щоб нам плескуче золото зливати
І в синє плесо серце окунуть.

Я знаю: в сорокшостий раз воскресне
Спяніла вись, і степ, і далина,
Але щороку я стрічаю весну,
Немов це перша у житті весна.

Надіюсь, вірю і чекаю, може
Вже цього разу збудеться воно,
Що стільки років надить і трівоже
І в снах моїх співає, як вино.

І що, коли в потузі непоборній
Повстане день... протрубить нам ясу,
І ранок несподівано розгорне
Ніколи ще не явлену красу!

С. Кушніренко

Шлях

В нерівних чергах дні розхрістані.
Й повзе життя — стобарвна гидра.
А в бурунах десь будучинь зависла,
Що надбіжить і спокій видере...
Бредеш і слухаєш як час хвилює.
Вгощає вітер запахом околиць.
Любиж цей гін, коли над ним пануєш. —
Що йде — пройде й не вернеться ніколи.

Затримуєшся звіром нюхать далеч.
Відкритий семафор за обрій кличе.
І знаєш: буде ще терпінь немало
І знов несеш задумане обличчя...

Та незміримо поле, хоч від ґрунту
Палають ноги й кров на сонці вяне.
Оглянешся: росте зелене руно...
І на списках встає вогнистий ранок.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

4279

Червень

Дзвінкучим луком випнулись вражіння
 Гуляють сонця мільйони іскор...
 Весь день далека, заобрійна синь
 Сувої хмар нанизує на низку...

Біжать полями гребенясті хвилі.
 Хитливо вітер нагинає маки.
 Ровом, де в небо вистрілив будяк
 Шовковокурно жито задиміло...

Маліє тінь. Даремно сочний ранок,
 Як тільки в дзвін ударив горизонт —
 Росою вмив та й виструнчив румянки —
 Вониж такі безпомічні і сонні!...

Нагрітий порошок — м'якший від постелі.
 І от неначе в казці хризолітній:
 Ллють жайворонки золото з блакиті
 Й рухливі вітряки міражі мелять...

Від сонця та тепла — в душі лоскоче.
 Суграйність м'язів будить кров у жилах.
 Чомуж так пружно серце жити хоче,
 Так битись хоче з усієї сили?...

3. Гініус

Петербург

Прямий кістяк, обличчя пласке,
 Шорсткий, закурений ґраніт,
 І кожне перехрестя трясло
 Тупою зрадою тремтить.

Твоє холодне клекотіння
 Від нерухомости пустинь
 Страшніше. Віддих — смерть і тління,
 А води — мов гіркий полин.

Як вугіль дні, — а ночі білі,
 Із скверів віє трупна цвіль,
 А небо, в шклі закрижаніле,
 Пронизує зарічний шпиль.

Буває так, що води хижі
 Назад ідуть, реве приплив...
 Ріка не змиє плями рижі
 З своїх бриластих берегів,

Бо в камінь їхня кров вкипіла...
 Їх не забудь, — не затоптать.
 Горить, горить на темнім тілі
 Тавра негасного печать!

Як і раніше, змії мідяний
 Під мідним корчиться конем...
 І не пожруть тебе тумани
 Очисно - радісним вогнем, —

Ні! Ти потонеш, мулом зжертий,
 Прокляте місто! І червак
 Болотяний, червак упертий
 Камінний сточить твій кістяк.

(Переклав Ю. Клен)

Бернард Шов

Свята Іванна

(Переклала з англійського Ганна Чикаленко)

Гарний весняний ранок над Мезою, на границі Льотрінгії і Шампані, року Божого 1429, в замку Вокулер.

Комендант Роберт де Бодрікур, військовий шляхтич, гарний виглядом, повний фізичної енергії, але без власної волі, надолужує сю хибу тим, що страшенно знущається над своїм економом, затурканим хлопом, щуплим, хирлявим, лисуватим, якому можна дати кожний вік між 18 і 55, належить до того типу людей, яких літа не вялять, бо вони ніколи не розцвітали.

В кам'яній соняшній світлиці на першому поверсі замку, комендант, звернений лівим боком до глядачів, сидить за масивним простим дубовим столом в теж дубовому масивному кріслі. Економ стоїть проти нього по другий бік столу, якщо таку принижену поставу можна назвати стоянням. За ним відчинене вікно в стилі XIII століття з дрібними шибками зеленого грубого шкла. Кут за вікном уявляє собою наріжну вежу, з якої вузькі з луком двері ведуть до спіральних сходів надолину на внутрішнє подвіря замку. Під вікном стоїть дерев'яна скриня, а під столом підсунено масивний ослін на чотирох ніжках.

СЦЕНА I

РОБЕРТ Нема яєць! Нема яєць! Бий тебе сила Божа, чоловіче, що ти сим хочеш сказати: нема яєць?

ЕКОНОМ Я тому не винен, пане. На те воля Божа.

РОБЕРТ Блюзнірство. Ти кажеш мені, що немає яєць та ще винуватиш в тому, твого Творця.

ЕКОНОМ Що я можу зробити, пане? Я не можу нестися.

РОБЕРТ *(глумливо)* Га! Тобі се жарти.

ЕКОНОМ Ні, пане, Бог мені свідком. Ми всі мусимо обходитися без яєць так само, як і ви, пане. Кури не хочуть нестися.

РОБЕРТ Справді? *(встаючи)*. Слухай но, ти.

ЕКОНОМ *(прикирено)*. Слухаю, пане.

РОБЕРТ Хто я такий?

ЕКОНОМ Хто ви такий, пане?

РОБЕРТ *(підступаючи до нього)*. Авжеж, хто я такий? Чи я пан Роберт де Бодрікур, комендант сього замку Вокулер? Чи може пастух?

ЕКОНОМ О, пане! Ви самі знаєте, що ви тут старший за самого короля.

РОБЕРТ Добре. А тепер, чи знаєш, хто ти такий?

ЕКОНОМ Я ніхто, пане, хіба, що лише те, що маю честь бути вашим економом.

РОБЕРТ *(припираючи його слово по слову до стіни)* Ти не тільки маєш честь бути моїм економом, але береш собі право бути найгіршим, найнікчемнішим, найбільш недотепним, засмарканим, слинявим, пащекуватим і дурноватим економом в цілій Франції *(вертається великими кроками до столу)*

ЕКОНОМ *(зігнувшись на скрині)* Так, пане. Супроти такого великого пана я і повинен так виглядати.

РОБЕРТ *(повертаючись)* З моєї вини напевно, що?

ЕКОНОМ *(підходяючи до нього, благаючи)* О, пане! Ви завжди осьтак перекручуєте мої найневинніші слова!

РОБЕРТ Я тобі перекручу шию, якщо посмієш казати мені, що не можеш нестися, коли питаюся, скільки є яєць.

ЕКОНОМ *(протестуючи)* О, пане, о пане!...

РОБЕРТ Не «опанькай»! На цілу околицю нема курей, щоб так неслися, як три мої берберські та моя чорна. А ти кажеш мені, що нема яєць! Хто їх покрав? Признайся, поки я не викопнув тебе за замкову браму за те, що брешеш і перепродуєш моє добро злодіям. Молока вчора теж не стало, не забудь сього.

ЕКОНОМ *(в розпущі)* Я знаю, пане. Як я можу се забути! Молока немає, яєць немає, завтра нічого не буде.

РОБЕРТ Нічого! Все покрадеш, що?

ЕКОНОМ Ні, пане! Ніхто нічого не вкраде. Але нас наврочили.

РОБЕРТ Мене сею байкою не здуриш. Роберт де Бодрікур палить відьом і вішає злодіїв. Йди! Щоби до полудня приніс мені чотири десятка яєць і два відра молока до сеї кімнати. А ні, то нехай Небо змилосердиться над

твоїми кістками! Я тебе навчу, як мене пошивати в дурні
(з рішучим виглядом сідає на своє крісло).

ЕКОНОМ Пане, кажу вам, що яєць нема. І не буде, хочби ви й забили мене за се, поки дівчина в замку.

РОБЕРТ Дівчина! Яка дівчина? Про що ти балакаєш?

ЕКОНОМ Дівчина з Льотрінгії, пане. З Домремі.

РОБЕРТ (підводячись у великому гніві) Трицять тисяч громів! Пятьдесять тисяч чортів! Чи ти думаєш про ту дівчину, яка мала нахабство просити, щоб я її прийняв позавчора ще тут? Яж тобі сказав одіслати її до батька з наказом, щоб добре набив її. Вона ще тут?

ЕКОНОМ Я, пане, казав їй, щоб йшла собі, а вона не хоче.

РОБЕРТ Я не казав тобі сказати їй, щоб йшла собі: я тобі сказав викинути її! До твого розпорядження є пятьдесять узброєних вояків і з десятків бовдурів челяді, щоб виконувати мої накази. Чи вони її бояться?

ЕКОНОМ Вона така певна себе, пане.

РОБЕРТ (хапаючи його за комір) Певна себе! Дивіться-но! Я зараз скину тебе по сходах!

ЕКОНОМ Ні, пане, прошу вас!

РОБЕРТ А ти не дайся, коли ти певен себе. Сеж так легко бути певним себе: кожде дівчинисько потрафить се.

ЕКОНОМ (безсило повиснувши в нього в руках) Ой, пане, ой паночку! Хоч мене скинете, то тим її не позбудетеся. (Роберт випустив його на підлогу. Той стоїть навколішках і зрезігновано дивиться на свого пана) Бачите, пане, ви далеко більше переконуючі, аніж я. Така сама й вона.

РОБЕРТ Я дужчий за тебе, дурню ти!

ЕКОНОМ Е, ні, пане, се не те. Се вдача ваша сильна. Вона слабша за нас: дівчинка тай годі! Але ми не можемо примусити її піти геть.

РОБЕРТ Купа боягузів: та ви боїтесь її!

ЕКОНОМ (встаючи обережно з підлоги) Ні, пане: ми вас боїмося. Вонаж додає нам душевної сили. Вона, здається, справді нічого не боїться. Може ви, пане, потрафите налякати її.

РОБЕРТ (розлютовано) Може. Де вона тепер?

ЕКОНОМ На подвір'ю, пане, розмовляє, як звичайно, з вояками. Вона все розмовляє з вояками, хіба що молиться.

РОБЕРТ Молиться? Га! Ти думаєш вона молиться, дурню ти. Знаю я тих дівчат, що завжди розмовляють з вояками. Нехай зо мною трохи побалакає (йде до вікна і сердито гукає вдовину) Агов! Ти, там!

ДІВОЧИЙ ГОЛОС (дзвінкий, голосний і шорсткий) Се ви до мене, пане?

РОБЕРТ Так, до тебе.

ГОЛОС То ви будете комендант?

РОБЕРТ Так, бий тебе сила Божа за твою зухвалість, я є комендант. Ходи лишень сюди нагору. *(До вояків на подвірю)* Покажіть їй дорогу, ви там! Та давайте її сюди швидше. *(Відходить від вікна, вертається на своє місце, де й сідає з бундючною міною).*

ЕКОНОМ *(півголосом)* Вона сама хоче стати вояком. Хочє, щоб ви їй дали військове вбрання. І панцир, пане! Ще й меч! Авжеж! *(крадькома стає за Робертом).*

Іванна з'являється в дверях вежі. Здорова сільська дівчина 17 або 18 років, пристойно одягнена в червоне, з незвичайним обличчям: очі дуже широко розставлені і випуклі, як буває в людей з дуже розвиненою уявою; довгий, добре зформований ніс з широкими ніздрями, коротка горішня губа, рішучий, але з повними губами рот і гарне, рішуче підборіддя. Вона в захопленню підходить до стола, радісенька, що нарешті досягла свого: говорити з Бодрікурром і повна надії на успіх. Його нахмурене обличчя не збиває її з пантелику, не лякає її. Голос в неї щирий, дуже переконуючий, дуже самовпевнений і пророчистий, якому тяжко протиставитися.

ІВАННА *(вклоняючись)* Добридень, пане коменданте. Коменданте, ви повинні дати мені коня, зброю і кілька вояків та післати до дофіна. Такий вам наказ від мого Пана.

РОБЕРТ *(обурений)* Наказ від твого пана? А хто він, до чорта, отой твій пан? Вернися до нього і скажи йому, що він не настановляв мене ні графом, ані князем, щоб я мав слухати його наказів. Я шляхтич Бодрікур і не приймаю наказів ні від кого, окрім короля.

ІВАННА *(заспокоююче)* Так, пане, все в порядку. Мій Пан є Небесний Король.

РОБЕРТ Та дівчина божевільна! *(до економа)* Чому ти мені сього не сказав, ти, йолопе?

ЕКОНОМ Пане, не гнівайте її: дайте їй все, чого вона бажає.

ІВАННА *(нетерпляче, але лагідно)* Вони всі, пане, кажуть, що я божевільна, поки я не поговорю з ними. Але ви бачите, що се воля Божа, аби ви зробили все те, що Він поклав мені в думку?

РОБЕРТ Божа воля, аби я тебе відіслав назад до твого батька з наказом зачинити тебе на ключ і засув і вибити з тебе дурість. Що ти на се скажеш?

ІВАННА Ви так думаєте, пане коменданте, але побачите, що все вийде на цілком инакше. Ви сказали, що не приймете мене, а я осьде.

ЕКОНОМ *(благаючи)* Авжеж, пане. Самі бачите, пане.

РОБЕРТ Тримай язик за зубами, ти!

ЕКОНОМ *(покійно)* Слухаю, пане.

РОБЕРТ *(до Жанни сквашено, трачучи самовпевненість)*
То ти була певна, що я прийму тебе?

ІВАННА *(лагідно)* Так, пане.

РОБЕРТ *(почуваючи, що стратив ґрунт, гупає обома кулаками по столі і надуває імпонуючо груди, щоб позбутися небажаного, але дуже знайомого почуття)* Тепер слухай мене. Я покажу тобі, хто я такий.

ІВАННА *(ділово)* Авжеж, прошу пана коменданта. Кінь коштуватиме шіснадцять франків. Купа грошей, але зате я заощаджу на зброї. Я легко знайду собі вояцький панцир, який на мене добре прийдеться; я дуже витревала і мені непотрібно гарного озброєння на міру, як ось ви носите. Мені не треба багато вояків, дофін дасть мені все, що потрібне, щоб прийти на відсіч обложеному Орлеанові.

РОБЕРТ *(вражений)* Прийти на відсіч Орлеанові!

ІВАННА *(просто)* Так, пане. Для сього мене Бог і посилає. Трьох людей досить післати зі мною, аби лиш люди добрі і ввічливі були до мене. Вони обіцяли їхати зі мною: Полі і Жак і...

РОБЕРТ Полі!! Ти, нахабо! Ти смієш при мені так називати пана Бертрана де Пулянже, Полі!

ІВАННА Його приятелі так звуть його, пане. Я не знала, що він ще й інші ймення має. Жак...

РОБЕРТ Се може пан де Мез?

ІВАННА Так, пане. Жак охоче поїде, він дуже добрий пан і дає мені гроші для бідних. Я думаю Жан Годсев поїде і Дік Стрілець та їхні джури: Жан з Гонекуру і Жюліян. Вам нема чого турбуватися, пане, я влаштувала вже все, вам лише треба дати наказ.

РОБЕРТ *(дивиться на неї онімілий від здивування)* Ну, будь я проклятий!

ІВАННА *(спокійно й лагідно)* Ні, пане: Бог дуже милосердний, а святі Катерина й Маргарита, які розмовляють зо мною щодня *(він роззявляє рота)*, заступляться за вас. Ви підете до раю; а ваше ім'я зостанеться назавжди в пам'яті, бо ви перші помогли мені.

РОБЕРТ *(до економа, ще дуже заклопотаний, але змінивши тон, зайнятий вже иншою думкою)* Чи се правда про пана Пулянже?

ЕКОНОМ *(запопадливо)* Так, пане. І про пана де Меза так само. Вони обидва хочуть з нею їхати.

РОБЕРТ *(замислено)* Гм! *(йде до вікна і гукає вдолину)* Агов! Хто там! Пришліть пана де Пулянже до мене, чуєте? *(повертається до Іванни)* Йди собі і почекай на подвірі.

ІВАННА *(усміхаючись весело до нього)* Добре, пане. *(Виходить).*

РОБЕРТ (до економа). Йди за нею, ти йолопе. Тримайся поблизу і наглядай за нею. Я її знов суди покличу.

ЕКОНОМ Покличте, ради Бога, пане! Не забувайте тих курей: на цілу околицю не було таких, щоб так неслися, і...

РОБЕРТ Не забувай про мій чобіт і тікай швидше, щоб не дістав часом.

Економ поспішно відступає і зустрічається в дверях з Берtrandом де Пулянже. Се хирлявий французький старшина у віці 36 або коло того, занятий у відділі маршала-превоста), замріяно розгублений, небалакущий, хіба що примушений до відповіді, яку дає повільно й розважно; цілковита протилежність до галасливого, настирливого, наверх-енергійного, але в суті безвольного Роберта. Економ уступає йому з дороги і зникає. Пулянже вклоняється і стоїть, дожидаючи приказу.*

РОБЕРТ (приязно) Я не службово, Полі. Приятельська бачка. Сідай. (Ногою витягає знід столу ослін).

Пулянже, приймаючи свобідну поставу, входить в кімнату, ставить ослін поміж столом і вікном і повагом, мов щось обмірковуючи, сідає. Роберт, напів сидючи на краєчку стола, починає розмову.

РОБЕРТ Отже слухай, Полі. Мушу поговорити з тобою, як батько з сином.

Пулянже хвилину поважно дивиться на нього, але не каже нічого.

РОБЕРТ Се про ту дівчину, якою ти цікавишся. Я її бачив. Розмовляв з нею. Насамперед, вона божевільна. Але се байдуже. Подруге, вона не проста сільська дівчина, вона міщанка. А се не байдуже. Я докладно знаю стан, з якого вона походить. Батько її був торік тут представником свого села на судовому позві: він один з їх нотаблів, хлібороб, але не шляхтич, хуторянин, і з того живе. Протеж не простий зарібник і не ремісник. Дуже можливо, що вона має свояка нотарем або священником. Такі люди, хоч може і не числяться в товаристві, та можуть наробити багато клопоту владі, себто мені. Розуміється, тобі може здаватися дуже простою річю завести сю дівчину, одуривши, що везеш її до дофіна. Але коли ти зачепиш її, то наробиш мені клопоту без краю, бо я пан її батька і моїм обов'язком є опікуватися нею. Отже, приятельство приятельством, але дівчини не займай.

ПУЛЯНЖЕ (обмірковано, підкреслюючи) Та мені швидше про Святу Діву спадуть такі наміри на думку, аніж про сю дівчину.

*) Начальник військової жандамерії.

РОБЕРТ *(встаючи зі стола)* Алеж вона каже, що ти і Жак і Дік хочете їхати з нею. Пощо? Не вмовиш жеж ти в мене, що напrawdę поділяєш її божевільний намір їхати до дофіна?

ПУЛЯНЖЕ *(повагом)* В ній щось є. Дехто з тих, там у вартівні надоліні, дуже розпусні на язик і безсоромні. Але я й слова не чув, щоб хто з них дозволив собі натякнути про неї, як про жінку. Вони навіть перестали божитися й клясти в її присутності. Тут щось є. Щось є, що може варто булоб спробувати.

РОБЕРТ Е, годі, Полі! Отямся! Здоровий розум, правда, ніколи не був твоєю найміцнішою прикметою, але що за богато, то за богато! *(Відходить невдоволений)*.

ПУЛЯНЖЕ Здоровий розум? А яка з нього користь? Якби ми мали хоч краплину здорового розуму, то давнож уже приєдналися до бургундського князя та англійського короля. Вони тримають пів Франції по саму Люару. Париж в їх руках. Сей замок належить їм: ти сам знаєш, що ми примушені були піддати його князеві бедфордському і що ти тримаєш його на слово честі. Дофін сидить в Шіноні, мов щур в кутку, ріжниця лиш та, що він і не пробує боронитися. Ми навіть не знаємо, чи він дійсно дофін. Його мати каже, що ні, а вонаж повинна знати. Подумай тільки! Королева заперечує законність свого власного сина!

РОБЕРТ Ну щож, вона віддала дочку за англійського короля. Чи можна її винуватити?

ПУЛЯНЖЕ Я нікого не винувачу. Але завдяки їй, дофін цілком стратив ґрунт під ногами. Нам нічого не лишається, як погодитися з тим. Англійці візьмуть Орлеан. Безбатьченко*) не буде встані їх спинити.

РОБЕРТ Він же торік розбив англійців під Монтаржі. Я був з ним там.

ПУЛЯНЖЕ Нічого не значить: військо його стратило віру, а він не може сотворити чудо. А я кажу вам, ніщо, крім чуда, не може нас вратувати.

РОБЕРТ Чудеса — гарна річ, Полі, єдиний клопіт з ними, що вони тепер не трапляються.

ПУЛЯНЖЕ Я сам досі так думав. Тепер я не є такий певний. *(Встаючи і підходячи замислено до вікна)* У всякому разі тепер не ті часи, щоб залишити хоч одну нагоду невикористаною. В сій дівчині щось є.

РОБЕРТ Ти може думаєш, що вона зможе сотворити чудо?

*) Жан Дінуа (Jean Dunois) неправний син Людовіка Орлеанського брата короля Карла VI, прозваний орлеанським безбатьченком, le Bâtard d'Orléans.

ПУЛЯНЖЕ Я думаю, що вона сама є трохи чудом. У всякому разі ся дівчина се остання карта в наших руках. Краще заграти нею, аніж відмовитися від гри. (*Прямує до вежі*).

РОБЕРТ (*вагаючись*) Се справді твоя думка?

ПУЛЯНЖЕ (*повертаючись*) Чи в нас ще лишилася якась инша?

РОБЕРТ (*йдучи до нього*) Слухайно, Полі. Якби ти був на моім місці, чи ти давби осьтакій дівчині видурити в тебе шіснадцять франків на коня?

ПУЛЯНЖЕ Я заплачу за коня.

РОБЕРТ Ти?!

ПУЛЯНЖЕ Так, я підтримаю ділом свій погляд.

РОБЕРТ То ти справді хочеш ризикувати шіснадцять франків в сій безнадійній грі?

ПУЛЯНЖЕ Се для мене не гра.

РОБЕРТ А щож инше?

ПУЛЯНЖЕ Се — певність. Її слова, її горяча віра в Бога запалили й мене.

РОБЕРТ (*махнув на нього рукою*) Тю! Ти такий самий божевільний, як і вона.

ПУЛЯНЖЕ (*вперто*) Нам тепер потрібно декілька божевільних. Подивися, куди здорові нас завели!

РОБЕРТ (*вагання тепер отверто перемагає його вдавану рішучість*) Я почуватиму себе, як останній дурень. Проте, якщо ти певен...

ПУЛЯНЖЕ Я почувую в собі досить певности, щоб довести її до Шінона... Хіба, що ти непустиш мене.

РОБЕРТ Се негарно. Ти складаєш відповідальність на мене.

ПУЛЯНЖЕ Відповідальність все одно лежатиме на тобі, якби ти не постановив.

РОБЕРТ Авжеж. Тожто воно й є! Якжеж мені постановити? Ти не хочеш бачити, як се мені тяжко зробити.

(*Хапаючись за можливість проволікти постанову в не-свідомій надії, що Іванна зробить її за нього*) Як ти думаєш, може мені знов покликати її на розмову?

ПУЛЯНЖЕ (*встає*) Авжеж! (*йде до вікна і гукає*) Іванно!

ГОЛОС ІВАННИ Чи він пускає нас, Полі?

ПУЛЯНЖЕ Ходи на гору. (*повертаючись до Роберта*) Чи мені лишити вас самих?

РОБЕРТ Ні, зоставайся і підтримуй мене.

Пулянже сідає на скрині. Роберт йде до свого великого крісла, але не сідає, а стоїть, набундючившись, щоб надати собі більше значіння. Іванна входить, захоплена радісною новиною.

ІВАННА Жак хоче йти наспів за коня!

РОБЕРТ Маєш тобі! (*сідає приголомшений*).

ПУЛЯНЖЕ *(поважно)* Сідай, Іванно.

ІВАННА *(трохи вагаючися, глянувши на Роберта)* Можна?

РОБЕРТ Роби, що тобі кажуть.

Іванна вклоняється і сідає на ослоні поміж ними. Роберт успокоюється, набираючи найрішучішого вигляду.

РОБЕРТ Як тебе звуть?

ІВАННА *(балакучо)* В нас в Льотрінгії мене звуть Жені.

Тут у Франції я Жанна. Вояки звуть мене «Дівчиною».

РОБЕРТ Як твоє прізвище?

ІВАННА Прізвище? Не знаю. Батько часом називає себе д'Арк, але я не знаю про то нічого... Ви стрічаєте мого батька, він...

РОБЕРТ Так, так, я памятаю. Ви з Домремі в Льотрінгії, здається.

ІВАННА Так, але хіба се має значіння? Ми всі розмовляємо по французьки...

РОБЕРТ Не ставляй питань. Відповідай лише, як тебе питають. Скільки тобі років?

ІВАННА Сімнадцять, казали мені. А може й девятнадцять, я не памятаю.

РОБЕРТ Ти казала, що св. Катерина і св. Маргарита розмовляють з тобою щодня. Що се має значити?

ІВАННА Так, розмовляють.

РОБЕРТ Які вони з себе?

ІВАННА *(раптом стримано)* Я вам нічого про них не скажу: вони мені не давали на те дозволу.

РОБЕРТ Алеж ти їх бачиш і вони розмовляють з тобою так само, як отсе я розмовляю з тобою?

ІВАННА Ні, зовсім инакше. Я не можу вам сказати. Не розпитуйте мене про мої «голоси».

РОБЕРТ Що се значить: «голоси»?

ІВАННА Я чую голоси. Вони кажуть мені, що я маю робити. Вони від Бога.

РОБЕРТ Ти чуєш їх в своїй уяві.

ІВАННА Авжеж. Бог так завжди дає нам пізнати свою волю.

ПУЛЯНЖЕ Шах і мат!

РОБЕРТ Не бійся! *(До Іванни)* Отже Бог велить тобі прийти на відсіч Орлеанові?

ІВАННА І коронувати дофіна в Реймсі, в соборі.

РОБЕРТ *(зіпнувши)* Коронувати до...? Безглуздя!

ІВАННА І вигнати англійців з Франції.

РОБЕРТ *(насмішкувато)* І ще що?

ІВАННА *(чарівно)* Покищо більше нічого. Дякую, пане.

РОБЕРТ Ти, як бачу, думаєш, що звільнити місто від облоги все одно, що вигнати корову з левади. Ти гадаєш, що кожний, хто схоче, може бути вояком?

ІВАННА Мені здається, що не мусить бути дуже тяжко,

коли Бог по вашім боці і коли ви готові віддати своє життя в Його руки. Більшість вояків дуже простодушні.
 РОБЕРТ (люто) Простодушні! Чи ти бачила коли, як боються англійські вояки?

ІВАННА Вониж тільки люди. Бог сотворив їх точнісінько як нас. Лише він дав їм власний край і власну мову. І се проти Його волі, коли вони прийшли в нашу країну і намагаються розмовляти по нашому...

РОБЕРТ Хто тобі набив такими дурницями голову? Хіба ти не знаєш, що військові підвладні кождий своєму панові і що їм байдуже хто він, чи князь бургундський, чи англійський король, чи французький? Причому тут їхня мова?

ІВАННА Нічого з сього не розумію. Ми всі підвладні Невесному цареві; він дав кождому з нас наш рідний край і власну мову, щоб ми їх трималися. Якби се було не так, то вбити англійця в бою булоб убійством і вам, пане, загрожувалби пекельний вогонь. Вам зовсім не треба думати про ваші обовязки супроти вашого пана, але про ваші обовязки супроти Бога.

ПУЛЯНЖЕ Се відочого, Роберте, вона завше дасть осьтак тобі одсіч.

РОБЕРТ Хіба? Присягаюся святим Денисом, ми ще побачимо! (До Іванни) Мова тут не про Бога, мова про практичну справу. Я тебе, дівчино, знов питаю, чи ти бачила, як боються англійські вояки? Чи ти бачила, як вони палять, плюндрують, села повертають в пустиню? Чи ти ніколи не чула, що оповідають про їх Чорного Прінца*), що чорніший за самого чорта, або про його батька, англійського короля?

ІВАННА А ти не бійся, Роберте...

РОБЕРТ Чортби тебе взяв! Я не боюся. А хто тобі дозволив називати мене Робертом?

ІВАННА Вас так хрестили в церкві во ім'я нашого Господа Бога. Решта імен — то або вашого батька, або брата, або чийсь інші.

РОБЕРТ Йой!

ІВАННА Ось слухайте, пане. В Домремі нам довелося тікати до сусідного села від англійців. Трьох з них, поранені, залишилися в нас. Я їх добре пізнала, тих бідних «годдемів». В них не було й половини моєї сили.

РОБЕРТ Ти знаєш, чому їх звуть «годдемами»?

ІВАННА Ні. Всі їх так звали.

РОБЕРТ Тому, що вони завжди взивають свого Бога,

*) Едвард, принц Уельський, син короля Едварда III прозваний Чорним Принцом за свій чорний панцир і узброєння.

щоб прокляв їх душі на згубу. Се по їхньому означає »годдем«. Як се тобі подобається?

ІВАННА Бог змилосердиться над ними і вони всі стануть Його слухняними дітьми, коли повернуться до краю, що його Бог сотворив для них, а їх для нього. Я чула, що оповідають про Чорного Принца. З хвилини, як він вступив на нашу землю, нечистий вселився в нього і зробив його чорним дияволом. Але вдома, на тому місці, яке Бог йому призначив, він був добрим. Се завше так буває. Якби я пішла до Англії проти Божої волі, звоювати її і намагалася б жити там і розмовляти по їхньому, диявол вселився б в мене. На старість я тремтіла б, згадуючи про все зло, яке я заподіяла.

РОБЕРТ Може. Але чим більше чорта в якимсь сидить, тим краще той бється на війні. Томуто »годдеми« візьмуть Орлеан. І їх не спинити ні тобі, ні десяти тисячам таких, як ти.

ІВАННА Тисяча таких, як я, зможе їх спинити. Десять таких, як я, зможе їх спинити, коли Бог по наших боці. *(Вона в захопленню встає і йде до нього, не всилі довше сидіти спокійно)*. Ви не розумієте, пане: наші вояки були завше биті, бо вони бються лише, щоб вратувати свою шкіру, а втікати є найлекший спосіб вратувати свою шкіру. Наші лицарі мають на думці тільки викупи, які візьмуть за полонених. Вони не думають про те, щоб убивати, чи самім бути забитими, а лише про те, скільки доведеться платити, або брати з кого викупу. Але я навчу їх всіх битися за те, щоб сповнилася Божа воля у Франції. І тоді вони гнатимуть бідних »годдемів« поперед себе, мов отару овець. Ви і Полі ще житимете, щоби уздріти день, коли на французькій землі не буде ніодного англійського вояка. Тут буде тоді лиш один король, не англійський, але Богом настановлений французький.

РОБЕРТ *(до Пулянже)* Се все може бути й нісенітниця, Полі, але військові може дуже припасти до смаку, бо все, що ми їм не казали б, не примусить їх йти в бій. Навіть дофінові се може сподобатися. А коли вона йому піддасть охоти до бою, то напевно заохотить і кожного иншого.

ПУЛЯНЖЕ Мені здається, що спробувати нічого не зашкодить. А тобі як? В дівчині щось є...

РОБЕРТ *(повертаючись до Івanni)* Тепер слухай мене і *(з розпачю)* не перебивай перш, аніж я мав час подумати, що сказати.

ІВАННА *(сідая зрозмаху на ослін, як слухняна школярка)* Добре, пане.

РОБЕРТ Наказ тобі від мене їхати до Шінона всупроводі отсього пана і його трьох приятелів.

ІВАННА *(сяючи, сплескує руками)* О, пане! Навколо вашої голови сяйво, мов у святого.

ПУЛЯНЖЕ Як вона добеться, щоб дофін прийняв її?

РОБЕРТ *(що трохи злякано розглядався за своїм сяйвом)* Я того не знаю. Як вона добилася того, що я її прийняв? Якщо дофін зуміє не допустити її до себе, то він дотепніший, аніж я думав. *(Встаючи)* Я пішлю її до Шінона і вона може сказати, що я її прислав. Тоді хай буде, що буде. Більше я не можу зробити.

ІВАННА А вбрання? Меніж можна одягатися у військове вбрання, чи ні?

РОБЕРТ Можеш в яке хочеш. Я вмиваю руки від всього.

ІВАННА *(страшенно схвильована своїм успіхом)* Ходімо, Полі! *(вибігає)*.

РОБЕРТ *(стискаючи руку Пулянже)* Прощай, друже. Я беру на себе велику відповідальність. Не багато знайшлосяб таких, щоб се зробили. Але, як ти кажеш, в ній щось є.

ПУЛЯНЖЕ Так, в ній щось є. Прощай *(виходить)*.

РОБЕРТ *(трохи непевний, чи не дався пошити в дурні божевільній, а до того ще й по соціальному становищу собі нерівній, помалу вертається від дверей, чухаючи потилицю)*.

Економ вбігає з кошиком.

ЕКОНОМ Пане, пане!

РОБЕРТ Що там знов?

ЕКОНОМ Кури, пане, несуться, мов скажені. Пять десятків яєць!

РОБЕРТ *(раптом випростуючись, хреститься. Його зблідлі уста шепочуть слова)* Господи Ісусе! *(Голосно, ледви переводячи дух)* Вона таки була послана від Бога.

СЦЕНА II

Шінон в Турені).* Частина троновної салі в замку поділена заслоною так, щоб спереду був передпокій. Реймський архієпископ, близько 50 років, гладкий політичний прелат, що крім поважної постави, не має в собі нічого духовного, і головний маршал двора, де ля Тремуй, неймовірно бундючний, схожий на винний бордюг, чекають виходу дофіна. Праворуч від них двері в стіні. Надвечір, 8-го березня 1429 року. Архієпископ стоїть, повний гідности, посередині. Маршал, ліворуч від нього, виходить з себе з люті.

*) Touraine, провінція, головне місто Tours.

ЛЯ ТРЕМУЙ Що собі думає той дофін, примушуючи нас чекати на себе? Якого чорта тримає нас тут так довго? Я не знаю, звідки у вас терпець береться стерчати тут, мов кам'яний ідол.

АРХІЕПИСКОП Бачите, я архієпископ; а архієпископ є свого роду ідол. У всякім разі він мусить уміти тихо стояти і терпеливо зносити ріжних дурнів. А до того, мій любий пане маршале, се дофінове королівське право змушувати вас чекати на себе, ні?

ЛЯ ТРЕМУЙ Будь він проклятий, дофін, вибачте на сім слові. Ви знаєте скільки він мені винен грошей?

АРХІЕПИСКОП Богато більше, аніж винен мені, я в тому не сумніваюся, бо ви далеко заможніші від мене. Але я припускаю, що він вам винен стільки, скільки ви були встані позичити йому. То якраз стількиж він і мені винен.

ЛЯ ТРЕМУЙ Двадцять і сім тисяч! Се був його останній влов. Кругленькі двадцять і сім тисяч!

АРХІЕПИСКОП І куди то все дівається? Він ніколи не має на собі такого вбрання, яке я давби хіба доношувати своєму дякові.

ЛЯ ТРЕМУЙ На обід він ледвищо має якесь курча, або баранячу печеню. Він позичає собі мої останні гроші, а хіба їх видко? (в дверях з'являється паж) Нарешті!

ПАЖ Ні, пане, се не його Величність. Се пан де Рез.

ЛЯ ТРЕМУЙ Сей хлопчина? Синя Борода! Нащож його зголошувати?

ПАЖ Капітан Ля Гір з ним; щось, здається, сталося.

Жиль де Рез, молодий чоловік, років 25, дуже елегантний і самоопанований; при дворі, де всі чисто виголені, він дозволяє собі відрізнятися від усіх підстриженою, курчявою, на сине пофарбованою, борідкою. Він постановив собі бути приємним, але йому бракує природної веселости і тому в дійсності він не є приємний. І справді, одинадцять років пізніше, коли він отверто пішов проти церкви, його обвинувачено в тому, що для приємности допускався страшних жорстокостей; за се його скарали на шибениці. Але покищо в нім не видко будучого шибеника. Він весело підходить до архієпископа. Паж відходить.

СИНЯ БОРОДА (вклоняється) Ваше покірне ягня, владико! Добридень, пане маршале. Чи ви знаєте, що сталося Ля Гірові?

ЛЯ ТРЕМУЙ Може доклявся до того, що його шляг трафив?

СИНЯ БОРОДА Ні, якраз навпаки. Пашекуватому Франкові, що єдиний на цілу Турень кляв ще краще від Ля Гіра, якийсь вояк сказав, щоб не вживав паскудних слів перед смертю.

АРХІЕПИСКОП Лихословити не слід ані в яку иншу хвилину. Але чи пащекуватий Франк був справді так близько смерті?

СИНЯ БОРОДА Так. Він саме впав у колодязь і втопився. Ля Гір ледви не стратив розуму з переляку.

Капітан Ля Гір, військовий вовк, не з двірськими, а з підкреслено вояцькими манерами.

СИНЯ БОРОДА Я саме оповідаю маршалові та архієпископові. Владика каже, що ви пропаща людина.

ЛЯ ГІР *(поминаючи військовим кроком Синю Бороду, стає поміж архієпископом та Ля-Тремуй)* Се не жарти. Се ще гірш, аніж ми думали. То був не вояк, а янгол, передягнений за вояка.

АРХІЕПИСКОП, ЛЯ ТРЕМУЙ, СИНЯ БОРОДА *(скрикуючи разом)* Янгол!

ЛЯ ГІР Так, янгол. Разом з шістьма лиш вояками. Вона дісталася сюди з Шампані, пробравшись крізь саму гущу: бургундців, «годдемів», дезертирів, бандитів та ще Бог зна кого. Але їм по дорозі ніхто, окрім самих селян, не зустрічався. Я знаю одного з тих, що з нею, де Пулянке. Він запевняє, що вона янгол. Коли я ще хоч раз заклену, хай душа моя згорить в пекельнім вогні!

АРХІЕПИСКОП Дуже побожний початок, капітане.

Синя Борода і Ля Тремуй сміються з нього. Паж вертається.

ПАЖ Його Величність.

Присутні недбало стають у відповідну позу. Дофін, 26 років, в дійсности король Карл VII, по смерті свого батька, але ще досі не коронований, входить крізь розхилену занавісу з письмом в руках. Фізично він дуже миршавий, а сучасна мода голити і щільно ховати волосся під шапку в мужчин, а під очіпок в жінок, йому дуже не до лиця. Очі в нього, малі й вузькі, сидять дуже близько одно коло одного, довгий похнюплений ніс висить над горішньою грубою й короткою губою. Він має вигляд щеняти, що звик діставати штурханці, мимотого лишається неоправним і неприборканим. Зрештою, він не дурний і не простацький; має в собі задиркуватий гумор, який дозволяє йому в розмові мати своє зверху. Саме тепер він тішиться мов дитина новою іграшкою. Підходить до архієпископа зліва. Синя Борода і Ля Гір відходять в напрямі заслони.

КАРЛ Чи знаєте, владико, що Робер де Бодрікур посилає мені з Вокулеру?

АРХІЕПИСКОП *(зарозуміло)* Я не цікавлюся найновішими забавками.

КАРЛ *(обурено)* Се не забавка! *(Невдоволено)* Байдуже, обійдуся і без вашого зацікавлення.

АРХІЕПІСКОП Ваша Високість ображується зовсім без-
 потрібно.

КАРЛ Дякую. У вас раз в раз є відповідь напоготові,
 правда?

ЛЯ ТРЕМУЙ *(шорстко)* Годі бурчати! Що там у вас?

КАРЛ А вам що до того?

ЛЯ ТРЕМУЙ Я маю право знати, що діється поміж вами
 й залогою у Вокулері. *(Вириває в дофіна з рук лист
 і починає з деякими труднощами читати, водячи по пи-
 сьмі пальцем і проказуючи по складах!)*

КАРЛ *(обурений)* Ви всі думаєте, що можете коверзувати
 наді мною тому, що я винен вам гроші та що я до
 війни нездатний. Але в мене в жилах тече королівська
 кров.

АРХІЕПІСКОП Навіть щодо того, Ваша Високість, пов-
 стали сумніви. У вас ледви чи можна пізнати онука
 Карла Мудрого.

КАРЛ Я нічого не хочу більше чути про мого діда. Він
 був такий мудрий, що зужив сам цілий родинний запас
 мудрости, надбаний на протязі п'ятих поколінь і ли-
 шив мене, нещасного дурня, вам усім на знущання і на
 поталу.

АРХІЕПІСКОП Ваша Високість, володійте собою. Такі
 вибухи роздратовання вам зовсім не личать.

КАРЛ Знов проповідь! Дякую. Яка шкода, що святі та ян-
 голи не з'являються вам, хоч ви й архієпископ!

АРХІЕПІСКОП Що ви тим хочете сказати?

КАРЛ Ага! Спитайте юнде в отого грубіяна! *(показує на
 Ля Тремуя).*

ЛЯ ТРЕМУЙ *(скаженіє)* Держіть язик за зубами, ви! Чу-
 ете?

КАРЛ О, я чую! Не потребуєте кричати. На цілий замок
 чути. Чому ви не нагукаєте осьтак на англійців та не
 побете їх за мене?

ЛЯ ТРЕМУЙ *(заносячи п'ястук)* Ви, молодий...

КАРЛ *(ховається за архієпископа)* Не здімайте руки на
 мене. Се державна зрада.

ЛЯ ГІР Помалу, князю, помалу!

АРХІЕПІСКОП *(рішучо)* Годі, годі! Так не можна. Пане
 маршале, прошу вас! Нам треба дотримувати якогось по-
 рядку. *(До дофіна)* А ви, Ваша Високість, коли нездатні
 над своїм королівством панувати, постарайтеся принай-
 менше панувати над собою.

КАРЛ Знов проповідь! Дякую.

ЛЯ ТРЕМУЙ *(даючи лист архієпископові)* Натє, прочи-
 тайте мені отсей проклятий лист. Мені аж кров ударила
 до голови через нього, не могу й букв розрізнити.

КАРЛ *(підходить і зазирає Ля Тремуєві через ліве плече)*

Я вам прочитаю, коли хочете. Ви знаєте, я вмю читати.

ЛЯ ТРЕМУЙ (з невимовним призирством, зовсім недіткнутий насмішкою) Авжеж. Крім читання ви, здається, більш нідочого нездатні. Що там стоїть, владико?

АРХІЕПИСКОП Від Бодрікура я сподівався більше здорового розуму. Він посилає сюди якусь пришепеловату сільську дівку...

КАРЛ (перебиває) Ні, він посилає святу, янгола. І вона прибула сюди до мене, до короля, а не до вас, владико, який ви й не булиб святий. Вона пізнає королівську кров, коли ви не пізнаєте (йде гордо до заслони, поміж Синою Бородою і Ля Гіром).

АРХІЕПИСКОП Вам не вільно бачити сю божевільну дівку.

КАРЛ (повертається) Але я король і я хочу її бачити.

ЛЯ ТРЕМУЙ (брутально) Ну, то їй не буде вільно бачити вас. От!

КАРЛ Кажу вам, що я прийму її. Я поставлю на своєму...

СИНЯ БОРОДА (сміється до нього) Нечемний! Що на се сказавби ваш мудрий дідусь?

КАРЛ Ти сим тільки зраджуєш своє нецтво. Мій дід мав святу, яка вносилася в повітря підчас молитви і казала йому все, що він тільки хотів знати. Мій небіщик батько мав двох святих, Марію де Має і Газку з Авіньон. Се в нас в родині. Мені байдуже, що ви говорите: я теж хочу мати свою святу.

АРХІЕПИСКОП Се зовсім не свята. Се навіть не є порядна жінка. Вона не носить навіть жіночого вбрання. Вона одягнена як вояк і їздить усюди з вояками на коні. Чи вам здається, що таку особу можна допустити до двора Вашої Високости?

ЛЯ ГІР Стривайте! (йде до архієпископа) Ви кажете, дівчина в панцирі, як вояк?

АРХІЕПИСКОП Так пише про неї Де Бодрікур.

ЛЯ ГІР Присягаюся всіма чортами з пекла — о, Господи, прости мені! Що се я кажу? — присягаюся Пресвятою Дівою і всіми святими, що се той янгол, який побив наглою смертю пащекуватого Франка, саме як він кляв.

КАРЛ (тріюмфуючи) Бачите! Чудо!

ЛЯ ГІР Вона нас усіх може покарати наглою смертю, якщо ми робитимемо їй наперекір. Ради Бога, владико, будьте обережні, вважайте, що ви робите.

АРХІЕПИСКОП (суворо) Дурниці! Ніхто нікого не побив смертю. Пяний ледащо, якому сто разів докоряли за його проклони, впав у колодязь і втопився. Припадок, більш нічого.

ЛЯ ГІР Я нічого не знаю про припадки. Я знаю, що Франк неживий і що вона сказала йому, що він скоро вмере.

АРХІЕПИСКОП Ми всі хутко помremo, капітане.

ЛЯ ГІР *(хреститься)* Сподіваюся, що ні *(відступає від розмови)*.

СИНЯ БОРОДА Ми можемо легко перевірити, чи вона янгол, чи ні. Влаштуймо так, що коли вона ввійде сюди, я буду дофіном і тоді побачимо, чи вона мене впізнає.

КАРЛ Добре. Я згоджуюся на се. Якщо вона не вгадає, де королівська кров, то я не хочу з нею мати нічого спільного.

АРХІЕПИСКОП Робити святих се справа Церкви. Нехай Де Бодрікур пильнує своїх справ і не важиться брати на себе обов'язків свого священика. Я кажу: дофін не прийме її.

СИНЯ БОРОДА Але, владико...

АРХІЕПИСКОП *(суворо)* Я говорю від імені церкви *(до дофіна)* Ви зважуєтеся казати, що приймете її?

КАРЛ *(зляканий, але невдоволено)* О, якщо ви з цього робите справу відлучення від церкви, то я, розуміється, нічого більше не можу сказати. Але ви не дочитали листа до кінця. Де Бодрікур каже, що вона визволить Орлеан і побе за нас англійців.

ЛЯ ТРЕМУЙ Безглуздя!

КАРЛ Гаразд, а чи ви звільните Орлеан з усім вашим грубіанством?

ЛЯ ТРЕМУЙ *(сказано)* Не тикайте мені знов тим у вічі, чуєте? Я маю більший військовий досвід, аніж ви коли матимете, але я не можу бути скрізь.

КАРЛ На щастя.

СИНЯ БОРОДА *(стає поміж архієпископом і Карлом)* На чолі ваших відділів в Орлеані стоїть Жан Дінуа, хоробрий Дінуа, красунь Дінуа, надзвичайний, непереможний Дінуа, улюбленець всіх пань, прекрасний безбатьченко. Чи можливо, щоб проста селянська дівчина могла dokonати того, чого він не може?

КАРЛ Чому ж тоді він не звільнить міста від облоги?

ЛЯ ГІР Вітер проти нього.

СИНЯ БОРОДА Що може вітер шкодити йому під Орлеаном? Сеж не на морі.

ЛЯ ГІР Се на річці Люарі. Англійці тримають доступ до мосту. Йому треба зайти їм з затилля, а він не може перевезти своїх людей через річку проти течії. Не може, бо проти дме диявольський вітер. Йому остогидло оплачувати попів, щоб вимолили західний вітер. Йому власне потрібне чудо. Ви кажете мені, що те, що дівчина наслала на пащекуватого Франка, не було чудом. Бай-дуже, але се викінчило Франка. Якщо вона поверне ві-

тер для Дінуа, то хай і се не буде чудом, але воно викинчить англійців. Хіба спроба зашкодить?

АРХІЕПИСКОП *(який тимчасом дочитав листа і замислився)* Дійсно, на Де Бодрікура вона, здається, зробила надзвичайне вражіння.

ЛЯ ГІР. Де Бодрікур першорядний осел, але він вояк; а коли він думає, що вона зможе побити англійців, то й решта війська так думатиме.

ЛЯ ТРЕМУЙ *(до архієпископа, який вагається)* Ет, ввольте їхню волю. Люди Дінуа, щоб він там не робив, залишать місто англійцям, якщо не піддасть їм хтось свіжого запалу.

АРХІЕПИСКОП Церкві треба вчинити дівчині допит, перш, аніж буде рішено щось про неї. Але, що Його Високість того бажає, хай зявиться в королівським дворі.

ЛЯ ГІР. Я знайду її та скажу *(виходить)*.

КАРЛ *(до Синьої Бороди)* Ходи зі мною, Борода, й влаштуємо, щоб вона не пізнала мене. Ти вдаватимеш, що ти я *(виходить крізь заслону)*

СИНЯ БОРОДА. Я маю вдавати вашу особу! Святий Михаїле! *(йде слідом за дофіном)*.

ЛЯ ТРЕМУЙ. Я цікавий, чи вона його випорпає.

АРХІЕПИСКОП. Розуміється, що так.

ЛЯ ТРЕМУЙ. Якжеж вона довідається?

АРХІЕПИСКОП. Вона запевне знає те, що знають всі в Шіноні, а саме: що при королівським дворі немає нікого так бридкого й юшарпаного, як сам дофін, та що молодий чоловік з синьою бородою є Жіль де Рез.

ЛЯ ТРЕМУЙ. Я про те й не подумав.

АРХІЕПИСКОП. Ви так не звикли до чудес, як я. Се частина мого фаху.

ЛЯ ТРЕМУЙ *(збитий з пантелику і трохи згіршений)*. Але сеж тоді не буде ніяким чудом.

АРХІЕПИСКОП *(спокійно)*. Чому ні?

ЛЯ ТРЕМУЙ. Алеж... Щож тоді є чудо?

АРХІЕПИСКОП. Чудо, мій друже, се — подія, яка викликає віру. Се є завданням і природою чуда. Свідкам чудеса можуть здаватися чимось дуже надзвичайним, томуж, хто їх робить, вони здаються чимось дуже простим. Але байдуже: якщо чудо скріплює віру, або викликає віру, то воно є справжнім чудом.

ЛЯ ТРЕМУЙ. Навіть тоді, коли чудо є звичайною штучкою?

АРХІЕПИСКОП. Штучками дурять. А подія, яка викликає віру, не дурить; тому така подія не є штучкою, але чудом.

ЛЯ ТРЕМУЙ *(чухаючи нерішучо потилицю)*. Тавжеж. Коли ви архієпископ, то вже мусите мати рацію. Меніж се зда-

ється трохи сумнівним. Але я не церковник і не розуміюся на тому.

АРХІЕПІСКОП Ви не церковник, але ви дипломат і вояк. Чи ви можете сподіватися від наших громадян, щоб вони платили військові податки, або щоб наші вояки жертвували своїм життям, якби вони всі знали те, що в дійсності робиться, замість того, що їм здається, що робиться?

ЛЯ ТРЕМУЙ Ні, присягаюся святим Денисом: до вечора все злетілоб у повітря.

АРХІЕПІСКОП А сказати їм правду, чи не булоб се зовсім легко?

ЛЯ ТРЕМУЙ Чоловіче добрий, та вони зроду тому не повірилиб.

АРХІЕПІСКОП Власне. Церква мусить керувати людьми для спасення їх душі, так само, як ви мусите керувати ними для добра їх тіла. Тому церква мусить робити те саме, що й ви робите: підтримувати їхню віру поезією.

ЛЯ ТРЕМУЙ Поезією! Я назвавби се шахрайством.

АРХІЕПІСКОП Ви не малиб рації, мій друже. Притча — не байка, хоч описує події, яких ніколи не було. Чуда не шахрайства, хоч часто бувають, — я не скажу завше, — дуже простими і невинними заходами, якими священник підкріплює віру своєї пастви. Якщо ся дівчина випорпає дофіна зпоміж двораків, для мене се не буде чудом, тому що я знаю, як се сталося і моя віра від того не збільшиться. Але щодо других, то коли вони відчують тремтіння перед надприродним і, в раптовнім пізнанню слави Божої, забудуть свою гріховну плоть, то се буде чудо і благословенне чудо. І ви побачите, що на саму дівчину се вплине більш, ніж на кого іншого... Вона забуде, як саме вона впізнала дофіна. Та й ви самі може теж забудете.

ЛЯ ТРЕМУЙ Знаєте, я хотівби мати остільки дотепу, щоб дізнатись скільки у вас є з Божого архієпископа, а скільки з найхитрішого лиса на цілу Турень. Ходім, а то спізнаймося на кумедію; а я хочу побачити її, чи то буде чудо, чи ні.

АРХІЕПІСКОП *(затримуючи його на хвилину)* Не думайте, що я прихильник облудних стежок. В людях повстає новий дух: ми перед світанком нової доби. Якби я був простим ченцем, і не був покликаний керувати людьми, я швидше шукавби спокою для душі в Арістотеля чи Пітагора, ніж у святих з їхніми чудами.

ЛЯ ТРЕМУЙ А хто він у чорта був, той Пітагор?

АРХІЕПІСКОП Мудрець, який думав, що земля куляста, і що вона рухається довкола сонця.

ЛЯ ТРЕМУЙ Оттакий дурень! Хіба він не мав очей?

Вони входять разом крізь заслону, яка тепер розсувається і відслонює цілу глибину троновної салі, в якій зібрався королівський двір. Праворуч на підвисшенню під бальдахіном два крісла. Синя Борода стоїть в театральній поставі на помості, граючи короля. Він, як і всі присутні, надзвичайно задоволений сим жартом. Далі за помостом, в стіні лук з заслоною. Головний вхід ліворуч. В дверях стоять озброєні вояки. Серед натовпу двораків, від входних дверей до королівського намету залишено вільний перехід. Карл стоїть з краю сього переходу приблизно посеред салі. Ля Гір праворуч від нього. Архієпископ ліворуч зайняв місце коло помосту. Ля Тремуй по його другим боці. Княгиня де Ля Тремуй, вдаючи королеву, сидить в її кріслі, навколо неї, позад архієпископа, група пань з почиту королеви.

Гомін в салі такий, що ніхто не завважує появи пажів у дверях.

ПАЖ Князь... (ніхто не слухає) Князь... (Гомін не спинається. Стративши надію звернути на себе увагу, паж не терпляче вихоплює в найближшого вартового галебарду і гукає держалном об підлогу. Гомін щухає, всі мовчки дивляться на нього) Увага! (віддає галебарду вартовому) Князь Вандомський представляє Дівчину Іванну Його Величності.

КАРЛ (прикладав палець до уст) Шш! (ховається за найближшого дворака, виглядає ізза нього, щоб бачити, що робиться).

СИНЯ БОРОДА (велично) Нехай наблизиться до трону.

Іванна одягнена, як вояк, обгяте густе волосся висить навколо обличчя, входить слідом за несміливим і безсловесним шляхтичем, від якого швидко відстає, спинається і розглядається на всі боки за дофіном.

КНЯГИНЯ (до найближчої пані) Серденько! Її волосся!

Всі пані вибухають нестримним реготом.

СИНЯ БОРОДА (намагається не сміятися і махає рукою на них, щоб замовкли) Шш! Шш! Пані! Пані!

ІВАННА (зовсім незбентежена) Я тепер так ношу волосся, бо я у війську. Де дофін?

В натовпі придворних перебігає хіхотіння, як вона підходить до помосту.

СИНЯ БОРОДА (поблажливо) Ти стоїш перед дофіном.

Іванна, непереконана, дивиться на нього одну хвилину, змірюючи його уважно поглядом з ніг до голови, щоб не помилитись. Мертва тиша, всі не спускають з неї очей. На її обличчі з'являється усмішка.

ІВАННА Годі-бо, Синя Борода! Мене не одуриш. Де дофін?

Присутні вибухають голосним реготом. Жіль де Рез

розводить руками з міною переможеного, регочеться і собі і зіскакує з естради коло Ля Тремуя. Іванна, обличчя якої теж розпливається в широку усмішку, повертається від естради і починає шукати вздовж рядів двораків; раптом втірає в натовп і витягає звідти Карла за руку.

ІВАННА (випускаючи його і присідаючи, віддає йому поклін) Шляхетний дофіне, мене послано до вас, щоб вигнати англійців з Орлеану та з Франції і щоб коронувати вас на короля в Реймсі, де короновано всіх справжніх королів Франції.

КАРЛ (тріюмфуючи, до двораків) Бачите? Бачите всі? Вона пізнала королівську кров. Хто сміє тепер сказати, що я не син мого батька? (до Іванни) Але коли ти хочеш, щоб мене короновано в Реймсі, ти мусиш говорити з архієпископом, не зі мною. Онде він! (Архієпископ стоїть позад неї).

ІВАННА (швидко повертається, обхоплена зворушенням) О, владико! (падає навколішки перед ним з похиленою головою, не наслідуючися звести очі) Владико, я лише бідна селянська дівчина, а на вас спочиває благодать і слава самого Бога. Діткніться мене вашими руками і благословіть мене.

СИНЯ БОРОДА (пошепки до Ля Тремуя) Старий лис почервонів.

ЛЯ ТРЕМУЙ Нове чудо!

АРХІЄПІСКОП (зворушено, кладе їй руки на голову) Дитино, ти закохана в релігії.

ІВАННА (вражена) Невже? Я про се ніколи не думала. Хіба се зле?

АРХІЄПІСКОП Ні, дитино. Але є небезпека в цьому.

ІВАННА (встає, обличчя її осяяне промінем безтурботного щастя) Окрім на небі, скрізь є небезпека. О, владико, ви додали мені такої сили, такої відваги. Бути архієпископом мусить бути щось надзвичайне.

Придворні широко усміхаються, дехто навіть стримано сміється.

АРХІЄПІСКОП (діткнений, випростовується) Панове, віра сеї дівчини повинна засоромити вас у вашій легковажності. Я, правда, дуже недостойний, хай Бог мені допоможе, але ваш сміх то є смертельний гріх.

Обличчя в придворних витягаються. Мертва тишина.

СИНЯ БОРОДА Ми з неї сміємось, владико, не з вас.

АРХІЄПІСКОП Що? Не з моєї недостойності, а з її віри! Жіль де Рез, ся дівчина пророкувала, що блюзнір втопиться нерозкаяний в своїх гріхах...

ІВАННА (засмучена) Ні!

АРХІЄПІСКОП (спиняє її знаком руки) А тепер я про-

рокую, що ви загинете на шибениці, якщо не навчитесь, коли сміятися, а коли молитися.

СИНЯ БОРОДА Владико, я заслужив ваше картання, вибачте. Більш я не можу сказати. Але коли ви мені прокуєте шибеницю, я ніколи не встою перед спокусою, бо все собі казатиму, що коли всеодно маю висіти, то нехай вже за вівцю, а не за ягня.

Придворні набирають відваги. Знов чути хіхотіння.

ІВАННА (згіршена) Ти ледащо, Синя Борода. Яке зухвальство відповідати так архієпископові.

ЛЯ ГІР (прискає зі сміху) Се тобі вдалося, дівчино! Се тобі вдалося!

ІВАННА (нетерпляче до архієпископа) О, владико, звеліть усім тим дурисвітам піти геть, щоб я могла поговорити з дофіном на самоті.

ЛЯ ГІР (добродушно) Я зрозумів натяк (вклоняється, повертається на закаблуках і виходить).

АРХІЄПИСКОП Ходімо, панове. Дівчина прийшла в Божого благословення і нам треба її слухати.

Придворні виходять, одні крізь лук, другі в протилежні двері. Архієпископ йде до дверей, слідом за ним княгиня і Ля Тремуй. Коли архієпископ проходить повз Іванну, вона падає навколішки і побожно цілує крайчик його ряс. Він докірливо хитає головою, збирає від неї рясу і виходить. Іванна застається навколішках саме на дорозі княгині.

КНЯГИНЯ (зимно) Дозвольте пройти, будь ласка.

ІВАННА (поспішно встає і відступає) Вибачте, пані, прошу вас.

Княгиня проходить. Іванна дивиться їй вслід, тоді пошепки питає в дофіна.

ІВАННА Се може королева?

КАРЛ Ні, їй тільки так здається.

ІВАННА (знов дивиться вслід) У-у-у! (її здивовання перед постаттю розкішно вбраної пані не дуже тій прихильне).

ЛЯ ТРЕМУЙ (дуже невдоволено) Осмілююся просити Вашу Високість не глузувати з моєї жінки (виходить останнім. Решта вже вийшла).

ІВАННА (до дофіна) Хто сей старий воркотун?

КАРЛ Се князь де Ля Тремуй.

ІВАННА А що він робить?

КАРЛ Він каже, що командує військом. Але як тільки я знайду приятеля, до якого в мене лежить серце, то він зганяє його зі світу.

ІВАННА Чомуж ти йому се дозволяєш?

КАРЛ (нагло відступає в той бік сали, де трон, щоб уникнути її магнетичного впливу) А як мені йому не дозво-

лити? Він знущається наді мною. Вони всі знущаються наді мною.

ІВАННА Боїшся їх?

КАРЛ Авжеж боюсь. І нема чого мені сього докоряти. Се все дуже добре для всіх тих, здорових з їхніми панцирями, що я їх і не підтягну та з їхніми мечами, що я їх ледви піднесу, їхніми мязами, їхнім галасом та вибухами норову. Вони люблять битися на війні; а більшість з них дуріє увесь той час, коли не б'ються на війні... А я тихий і вражливий, і не хочу нікого вбивати. Я хочу тільки, щоб мене лишили самого, аби я міг розважатися, як сам хочу. Я ніколи не хотів бути королем, мене до того примусили. Якщо ти почнеш казати: »сину святого Людвіка, узбройся мечем твоїх предків і веди нас до перемоги«, то краще випускай духа, щоб куліш ним студити. Я до того всього нездатен. Мене не так збудовано і край!

ІВАННА (*гостро і владно*) Дурниці! Ми всі такі зпочатку. Я тобі додам відваги.

КАРЛ А я не хочу, щоб мені додавати відваги. Я хочу спати у вигідному ліжку, а не жити у вічному страху, що мене вб'ють, або ранять. Додавай відваги іншим і нехай б'ються собі досхочу, а мені дай спокій.

ІВАННА Се нідочого! Тобі треба взяти на себе те, що Бог тобі призначив. Якщо не станеш королем, то будеш жебраком, бо до чогож більше ти здатен? Ходім, хай я подивлюсь, як ти сидиш на троні. Мені так хотілося се побачити.

КАРЛ Який хосен з того, що сидиш на троні, коли інші дають накази? Проте!... (*сідає на трон, жалюгідна постань*) Осьде тобі король! На, дивися досхочу на бідолаху.

ІВАННА Ти ще не король, хлопче. Ти ще тільки дофін. Не давайся вести тим, що навколо тебе. Гарне вбрання не допоможе, порожній макітрі. Я знаю нарід, справжній нарід, який для тебе хліб сіє, кажу тобі, що вони нікого не вважатимуть за короля Франції, аж поки голова його не буде помазана святим миром, а його самого короновано в Реймському соборі. Нове вбрання тобі також треба, Карле. Чому королева не догляне тебе як слід?

КАРЛ Ми занадто бідні. Всі гроші, які тільки можемо заощадити, вона потребує для себе, щоб самій вдягтися. Та я й люблю бачити її гарно вдягненою, а що я сам ношу — мені байдуже: всеодно не покращаю.

ІВАННА В тобі є дещо доброго, Карле, але се ще не королівська доброта.

КАРЛ Побачимо. Я не такий туман, як виглядаю. Маю голову на плечах і можу тобі сказати, що один добрий

договір вартий десятих добрих боїв. Се військові забіяки на договорах тратять все те, що виграли в боях. Якби тільки ми добилися договору, англійці запевне страшилиб на тому, бо вони краще вміють битися, аніж думати.

ІВАННА Якщо англійці побють нас, то вониж робитимуть і договір, а тоді: горе бідній Франції! Тобі доведеться боротися, Карле, чи ти того хочеш, чи ні. Я вестиму перед, щоб додати тобі відваги. Нам треба буде тримати відвагу обома руками і виблагати її теж обома руками.

КАРЛ (*сходить з трону і йде знов через сажу, щоб уникнути її владної нагальности*). Годі тобі балкати про Бога та молитви. Я нетерплю людей, які завше моляться. Хіба не досить того, що треба молитися в призначений для того час?

ІВАННА (*жалуючи його*) Ти бідна дитино, ти ніколи в своїм життю не молився. Мені доведеться вчити тебе з самого початку.

КАРЛ Я не дитина. Я дорослий і батько дітям, і зовсім не хочу, щоб мене навчали.

ІВАННА А так, ти маєш сина. Він буде Людвіком XI, коли ти вмиреш. Невжеж ти не хочеш боротися за нього?

КАРЛ За того незносьного хлопчиська? Ні. Він ненавидить мене. Він ненавидить усіх, таке зажерливе створіння. Я не хочу, щоб мені морочили голову дитинчатами. Я не хочу бути ні батьком, ані сином, а ще особливо сином Людвіка Святого. Я не хочу бути ніодною з тих прекрасних постатей, якими ми всі понабивали собі голови. Я хочу бути саме тим, чим я є. Чому ти не дбаєш про свої власні справи і не полишиш мені мої?

ІВАННА (*знов призириливо*) Дбати про власні справи се якраз те саме, що дбати про своє здоров'я: найкращий спосіб довести себе до хвороби. Якіж то мої справи? Помагати матері вдома. А твої? Пестити кімнатних псиків та їсти пундики. На мою думку, се ледарство. Кажу тобі, що нам про Божу справу треба тут дбати, а не про нашу власну. Бог послав мене до тебе з наказом і ти повинен слухати, хочби тобі серце розривалося зі страху.

КАРЛ Я не хочу ніяких наказів. А може ти вмієш відкрити мені які таємниці? Чи може вмієш від хвороб лікувати? Чи можеш обернути олово в золото, або щось в такому роді?

ІВАННА Я можу обернути тебе в короля в Реймському соборі, і се буде чудом, яке, здається мені, вимагатиме чимало заходів.

КАРЛ Якщо їхати до Реймсу і справляти коронацію,

Анна схоче мати нові вбрання. А ми того не можемо собі дозволити. Мені й так добре, як є.

ІВАННА Як є! Та якже ти виглядаєш? Гірш, аніж найбідніший пастух в мого батька... Та по закону, ти навіть не володієш ще своєю власною землею, Францією, поки ти не коронований.

КАРЛ Чи так чи сяк, а я однаково не буду законним володарем своєї країни, бо хіба коронування сплатить мої довги? Я заставив свій останній морг архієпископові і тому гладкому, грубіянові. Я винен гроші навіть Синій Бороді.

ІВАННА *(поважно)* Карле, я прийшла від землі і придбала свою силу, працюючи на землі. І я кажу тобі, що земля твоя, аби ти правив нею від Бога, з миром і по справедливості, а не заставляв її мов п'яниця дитську одяжину. Мене послав Бог до тебе сказати, щоб ти став навколішки в соборі і врочисто передав Йому своє королівство на віки вічні і став найбільшим королем у світі, Його війтом, Його економом, Його вояком та Його слугою. Сама земля Франції стане святою, її вояки будуть Божими вояками; ворохобні князі будуть ворохобниками проти Бога, а англійці впадуть навколішки і благатимуть тебе пустити їх з миром до їх батьківщини. Невже ти хочеш бути нещасним малим Іудою і зрадити мене і Того, хто послав мене?

КАРЛ *(нарешті дається спокусити)* Ох, якби я тільки посмів!

ІВАННА Я смію, смію і ще раз смію, в ім'я Боже! Чи ти за мене, чи проти мене?

КАРЛ *(зворушений)* Я зважуся. Попереджаю тебе, що я не буду встані витримати, але я зважуся. От побачиш. *(біжить до головних дверей і гукає)* Агов! Вертайтесь назад всі. *(Перебігаючи в протилежний бік до луку, до Іванни)* Тиж не відходь від мене і не давай їм знущатися наді мною *(крізь лукові двері)* Ходіть сюди, цілий двір! *(Сідає на своїм троні тимчасом, як всі поспішають на свої місця, дивуючися і розмовляючи)* Тепер я висипався, але байдуже: починається! *(До паж)* Дай знак, щоб замовкли, ти, чортеня, чуєш?

ПАЖ *(хапає галевбарду, як перше і гупає кілька разів нею об підлогу)* Тихо! Його Величність король хоче говорити. *(Наказуюче)* Чи ви будете тихо? *(Тиша).*

КАРЛ *(встає)* Я передав командування військом Дівчині. Нехай вона робить з ним, що схоче. *(Сходить з естради).*

Загальне здивовання. Ля Гір, в захваті, лякає себе старою рукавицею по закованому в панцир стегні.

ЛЯ ТРЕМУЙ *(повертається загрозуючо до Карла)* Що се має значити? Я команду військом.

Іванна швидко кладе Карлові на плече руку, саме, як той інстинктивно хотів відступити. Карл з смішним зусиллям, дивоглядним рухом ляскає пальцями маршалові перед носом.

ІВАННА Ось тобі відповідь, старий воркотуне. *(Раптом вихоплює свій меч із піхви, вгадуючи, що її хвиля настала)* Хто за Бога і за Його Дівчину? Хто зо мною за Орлеан?

ЛЯ ПІР *(захоплений, теж видобуває меч)* За Бога і за Його Дівчину! На Орлеан!

ВСІ ЛИЦАРІ *(наслідують його рух)* На Орлеан!

Іванна, саяючи, падає навколішки, дякуючи Богові. Всі стають навколішки крім архієпископа, який благословляє, та Ля Тремуя, що з проклоном валиться з ніг мов неживий.

СЦЕНА III

Орлеан 29 травня 1429. Дінуа, 26 років, проходиться взад і вперед по невеличкій клаті землі на південному березі срібної Люари, звідки видко в обох напрямх широкий простір ріки. Він застромив держалном в землю свій спис, коло вістря якого, вгорі прапорець має в сильному східному вітрі. Щит його з гербом орлеанських князів, перекресленим скісною смугою), лежить долі коло списа. В руках у нього булава головнокомандуючого. Він добре збудований і легко і зграбно рухається в своїм панцирі й узброєнні. Широке чоло і загострене підборіддя надають форму рівнобічного трикутника його обличчю, вже позначеному слідами активної військової служби та відповідальности. Вираз обличчя людини доброї й здібної, яка не має претенсій ані нерозумних оман. Паж його сидить на землі, спершись ліктями на коліна, підперши щоки кулаками і ліниво й байдуже дивиться на воду. Вечір. Обидва вони, дорослий і хлопець, піддаються чарові краси Люари.*

ДІНУА *(спиняючись на хвилину, щоб поглянути на маючий на списі прапорець і перш, аніж розпочати свої кроки, похитує засмучено головою)*. Західний вітре, західний вітре, західний вітре! Повія, а не вітер: сталий, коли треба бути мінливим, мінливий, коли треба бути сталим. Західний вітре на срібній Люарі... Яке слово риму є до Люари? *(Знов дивиться вгору на прапорець і грозить йому п'ястком)*. Подми з иншого боку, проклята англійська повіє... З заходу, кажу тобі, з заходу! *(Зітхнувши, розпочинає мовчки міряти кроками беріг,*

*) В геральдиці — се ознака нешлюбного походження.

але швидко знов розпочинає) Західний вітре, хімерний вітре, свавольний вітре, жіночий вітре, зрадливий вітре! Чи з того берегу ти вже ніколи не подмеш?

ПАЖ *(вскакує на ноги)* Бачите! Онде! Онде вона!

ДІНУА *(прокидається від своїх мрій)* Де? Хто? Дівчина?

ПАЖ Ні, чайка, мартин рибалка. Мов сиза блискавка щезла в отих кущах.

ДІНУА *(лютий і розчарований)* Тай годі? Дурнику проклятий! Чекай лишень, щоб не жбурнув тебе в річку.

ПАЖ *(не злякавшись, бо знає свого пана)* Страшенно, як весело промайнула ота сиза блискавка. Дивіться! Онде друга!

ДІНУА *(біжить у захваті до берега)* Де? Де?

ПАЖ *(показує рукою)* Онде, над очеретом.

ДІНУА *(захоплено)* Бачу!

Слідкують за чайчиним льотом, поки вона не зникає.

ПАЖ Вчора ви мене налаяли, бо не встигли її побачити.

ДІНУА Тиж знаєш, що я сподівався Дівчини, як ти заверещав. Заверещи лиш мені ще раз!

ПАЖ Чиж вони не гарні, сі чайки? От впійматиби!

ДІНУА Хай тільки побачу, що ти на них засідаєш! На місяць засаджу до залізної клітки, щоб знав, як в ній сидіти. Ти, гидкий хлопчисько.

ПАЖ *(сміється і знов сідає долі, як перше).*

ДІНУА *(знов проходжується)* Сиза чайко, сиза чайко, тому що я друг тобі, зміни вітер мені... Ні, се не римується. *(Саме стоїть коло паж)* Ти, гидкий хлопчисько! *(Повертає від нього)* Маріє, в синім юцінку, чайчин колір, чом не пошлеш мені західного вітру?

ГОЛОС ВАРТОВОГО *(з заходу)* Стій! Хто йде?

ГОЛОС ІВАННИ Дівчина.

ДІНУА Пропустіть її! Сюди, Дівчино! До мене!

Іванна в блискучім панцирі й озброєнні вбігає, захищаючися від люті. Вітер вищує. Прапорець повисає вздовж списа, але Дінуа занадто зайнятий Дівчиною, щоб її се зауважити.

ІВАННА *(гостро)* Ти Орлеанський Безбатьченко?

ДІНУА *(спокійно й суворо показує на свій щит)* Бачиш скісну смугу. А ти Іванна Дівчина?

ІВАННА Авжеж.

ДІНУА Де твоє військо?

ІВАННА Далеко позаду. Вони одурили мене. Спровадили не на той беріг.

ДІНУА То я їм звелів.

ІВАННА Чому? Англіїцїж на другому березі!

ДІНУА Англіїцї на обох берегах.

ІВАННА Алеж Орлеан на тому боці. Нам треба битися

з англійцями на тім боці. Як нам переправитися через річку?

ДІНУА (*сердито*) Для того є міст.

ІВАННА Ради Бога, перейдім міст і киньмося на них.

ДІНУА Се здається простим, але сього не можна зробити.

ІВАННА Хто так казав?

ДІНУА Я так кажу. Старші й розумніші за мене голови такої самої думки.

ІВАННА (*гостро*) Ну, то твої старші й розумніші голови є дурні; вони одурили тебе, а тепер хочуть і мене одурити, спровадивши не на той бік річки. Хіба ти не знаєш, що я принесла тобі найкращу поміч, яку, коли діставав генерал чи яке місто?

ДІНУА (*терпеливо усміхаючись*) Твою власну?

ІВАННА Ні, поміч і пораду від Царя Небесного. Кудожу до мосту?

ДІНУА Ти дуже нетерпляча, Дівчино.

ІВАННА Чи в нас тепер є час на терпець? Ворог на воротах, а ми стоїмо тут, згорнувши руки. О! Чому ти не розпочинаєш бою? Послухай мене: я визволю тебе від страху. Я...

ДІНУА (*щиро сміється і відмахується від неї*) Ні, ні, моя Дівчино. Якби ти звільнила мене від страху, то я бувби дуже добрим казковим лицарем з книжки і дуже поганим генералом. Ходи! Дай мені зпочатку зробити з тебе вояка. (*Веде її на сам беріг*) Бачиш ті два укріплення по сім боці мосту? Отсі великі?

ІВАННА Бачу. Вони наші, чи «годдемів»?

ДІНУА Мовчи і слухай. Якби я сидів в одному з тих укріплень, з десятьма лише людьми, я мігби тримати їх проти цілої армії. Англійці мають більше, аніж десять разів по десять «годдемів» в тих укріпленнях, щоб тримати їх проти нас.

ІВАННА Вони не можуть втримати їх проти Бога. Бог не давав їм землі, що під тими укріпленнями: вони її в Нього вкрали. Він дав її нам. Я візьму ті укріплення.

ДІНУА Сама одна?

ІВАННА Наші вояки відібють їх. Я поведу їх.

ДІНУА Ані однісенький не піде за тобою.

ІВАННА Я не буду оглядатися, щоб дивитись, чи хто за мною йде.

ДІНУА (*визнаючи її відвагу і плещучи її сердечно по плечу*) Добре. З тебе буде добрий вояк. Ти закохана у війні.

ІВАННА (*стрепенувшись*) О! А архієпископ казав, що я закохана в релігії.

ДІНУА Я сам, хай Бог мені простить, трохи закоханий

в сій гидкій потворі, у війні. Я мов той, що має дві жінки. Невже ти хочеш бути жінкою з двома чоловіками?

ІВАННА *(ділово)* Я ніколи не вийду заміж. В Тулі у нас один позвав мене до суду, ніби я обіцяла взяти з ним шлюб, а я ніколи того не обіцяла. Я вояк: я не хочу, щоб мене вважали жінкою. Я не хочу вдягатися по жіночому. Мене зовсім не цікавить те, що цікавить жінок. Вони мріють про кохання та про гроші. Я мрію про те, як уставляти великі гармати. Ви, вояки, зовсім не знаєте, як уживати великі гармати: ви думаєте, що можна виграти бій самим великим гамором та димом.

ДІНУА *(знижує плечима)* Правда. З гарматами часто буває більше клопоту, ніж вони того варті.

ІВАННА Так, хлопче, але проте кам'яних мурів не можна взяти самою кіннотою. Треба мати гармати і навіть значно більші.

ДІНУА *(сміється з її панібратства і відповідає в тому ж тоні)* Так, дівонько, але відважне серце і міцна драбина допоможуть через найвисший мур.

ІВАННА Я хочу бути першою на драбині, як будемо перед укріпленнями, Безбатьченку. Гляди, щоб не відставав від мене.

ДІНУА Не вільно викликати навзаводи штабового старшину, Іванно: тільки рядовим старшинам дозволено чванитися особистою відвагою. Крім того, мусиш знати, що ти мені потрібна, як свята, не як вояк. Маю досить очайдухів під рукою, якби з них була якась користь.

ІВАННА Я не очайдух, я послана від Бога. В мене освячений меч: я знайшла його за вівтарем в церкві святої Катерини, де Бог сховав його був для мене. Мені може не доведеться ані разу вдарити ним. В моєму серці повно відваги, а не злоби. Я йтиму наперед, а твої вояки нехай йдуть за мною, то все, що я можу зробити. Але я мушу се зробити, ти мене не спиниш від того.

ДІНУА Все в свій час. Наші люди не можуть взяти ті укріплення вилазкою через міст. Нам треба вдарити з води і захопити англійців з цього боку, ззатилля.

ІВАННА *(її військовий нюх бере гору)* То звели поробити дараби, поставити на них великі гармати: нехай твої люди переправляються на сей бік до нас.

ДІНУА Дараби готові; і люди вже на них. Але ми мусимо чекати на Господа Бога.

ІВАННА Що ти сим хочеш сказати? Бог чекає на вас.

ДІНУА То нехай пошле нам вітер. Мої дараби стоять вниз по річці; вони не можуть плисти проти течії і разом проти вітру. Нам треба чекати, поки Бог не змінить вітру. Ходи, я поведу тебе до церкви.

ІВАННА Ні, я люблю церкву, але англійці не послухають

молитов, вони розуміють тільки, як їх бють і рубають. Я не піду до церкви, поки ми їх не побемо.

ДІНУА Мусиш: ти мені там потрібна.

ІВАННА Нащо?

ДІНУА Мусиш молитися, щоб Бог послав західний вітер.

Я молився, пожертвував два срібні свічники, але мої молитви не помагають. Може твої допоможуть: ти молода й невинна.

ІВАННА О, твоя правда. Я помолюсь. Я скажу святій Катерині нехай впросить Бога, щоб послав мені західний вітер. Швидче, де дорога до церкви?

ПАЖ *(чихає)* Ачі!

ІВАННА На здоровля, малий! Ходім, Безбатьченку.

Виходять. Паж встає, щоб йти за ними. Підіймає з землі щит, витягає спис, коли зауважив, що прапорець має на схід.

ПАЖ *(випускає щит і кричить схвильовано їм вслід)* Пане! Пане! Панночко!

ДІНУА *(бігом вертається)* Що таке? Чайка? *(Дивиться на річку).*

ІВАННА *(підходить до них)* О, чайка! Де?

ПАЖ Ні, вітер, вітер, вітер *(показує на прапорець)* Я тому й мусів чихнути.

ДІНУА *(дивлючись на прапорець)* Вітер змінився *(хреститься)*. Господь промовив. *(Стає навколішки і віддає свою булаву Іванні)* Ти командуєш королівським військом. Я твій вояк.

ПАЖ *(дивиться вділ на річку)* Човни відчалили. Аж летять проти течії.

ДІНУА *(встає)* А тепер до укріплень. Ти кликала мене йти за тобою. Маєш тепер відвагу взяти провід?

ІВАННА *(вибухає сльозами, обіймає Дінуа й цілує його в обидві щоки)* Дінуа, любий товаришу, допоможи мені. Сльози засліпили мені очі. Постав мені ногу на драбину і скажи: »Догори, Іванно!«

ДІНУА *(тягне її)* Не звертай уваги на сльози: дбай про гармати.

ІВАННА *(спалахнувши відвагою)* А!

ДІНУА *(тягне її за собою)* За Бога й Сен-Дені!

ПАЖ *(пронизливо)* За Дівчину! За Дівчину! За Бога й Дівчину! Слава! *(хапає щит і спис за ними божевільний від захвату).*

(Далі буде)

В. Косташук

Стефаник — сам з собою

Вікторія Кольонна, велика приятелька велитня італійського ренесансу Мікель-Анджеля, сказала раз до нього: „Ті, що Вас знають, цінять Мікель-Анджеля ще більше як його твори, а ті, що Вас особисто не пізнали, цінять найслабшу Вашу частину, а саме твори рук Ваших“. Ті самі слова з повною відвагою можна було звернути до Василя Стефаника. Бо була то велика особистість з великим серцем і великою душею. Такі постаті родяться раз на століття і належать до безсмертних. Як великим в творах, так великим був він і в житті.

В чім лежав секрет тої притягаючої сили Стефаника? Велике серце і геніяльна інтуїція. Стефаник не раз по кількох хвилинах розмови з першим ліпшим стрічним скаже щось такого, що памятає співбесідник ціле життя. Одним словом скреслив характер, або витяг другому з серця те, що дримало ще у півсвідомості і хто знає, чи колись й вийшло на денне світло. Через те мав багато приклонників і беззастережних приятелів. Наймитам поводилося у Стефаника добре і з жалем відходили від нього. В 1928 р. зголошується до Стефаника молодий — 15 літній сирота і проситься на службу. Про себе не знає нічого сказати, ані звідки родом, чи має батьків, ані свого назвиська. Одно знає, що його кличуть „Михайло“. Стефаник прийняв і заопікувався ним. Пише листи по всіх усядах і по довгих зусиллях найшов для Михайла і рідню і належне йому поле. На весні 1931 р. перед ювілеєм Стефаника приїздить до мене той Михайло і каже: „Пан казали, аби я вас забрав на фіру і завіз до Русова. Вони завтра роблять своє свято... Їх всі селяни повинні на руках носити“.

В Русові умерла вдова. Ціле її життя — то безперервний ланцюх горя. Її ніхто не розумів за життя, той смерть не зробила на нікого великого вражіння. Крім сусідів ніхто не прийшов віддати останньої прислуги. Стефаник прийшов... Або инший образок. На могилу в Русові прямує дуже скромний похід. Священник, дяк, хрест і чотири люди, що несуть з чорних дощок збиту домовину. За домовиною йде підпираючися палицею Стефаник. То був похорон старої самотньої циганки. — Русівські газди дивились, дивувались і різно толкували собі Стефаника. Одного не розуміли, як може поступати так син найбільшого богача, перед яким були отворені двері до всіх панів.

Ніхто в нас по Шевченку так пристрасно, без застережень і без претенсій не любив нашої землі, як Стефаник. Се відчувається з кожного слова його новель, з кожного кроку в його приватному житті. Стефаник розрізняв дві любови: таку, що

лишає вічний слід і таку, що її треба на щодень як „закрипки“. Ся остання призначена для пересічних людей. В однім листі (без дати) писав Стефаник:

Таких людей, що годніби таку скалу (велику любов) нести є так мало. Такі люди звичайно під гнетом своєї любови калічують.

До тих, що окалічили, належав Стефаник. Той веселий, бажаний в кожному товаристві Стефаник, носив у своєму серці гріб. Бо він з мільонів губ злизав слова, з мільонів чол вичитав мислі, а з мільонів серць виссав почування. Бо то серце, яке як в чорнилі перетоплювало трагедії мільонів, мусіло боліти, мусіло зносити бурі. Любов спалювала Стефанікове серце на вуголь. Ніхто в нас не пірнув так глибоко в селянське серце і не виніс з нього таких цінностей як Стефаник. Селянський стан має вироблені форми життя, свої звичаї і традицію. Там знаходив Стефаник характери, які потрапляють і мовчки терпіти і тішитися. Нова інтелігенція творилася лише на очах Стефаніка. Се сини Марії і Максима. І Стефаник журився тим, що інтелігенція відбилася від свого берега, від селян, а доплести до другого не годна. Не може ще сотворити тривкого, сильного другого стану. Для Стефаніка стан — то беріг над рвучкою рікою. Хто не тримається берега, того пірве течія і він згине. Тому для мужика:

Держися землі, пустиш її, то пропадеш.

Не любив Стефаник таких, що пустилися землі, а нічого иншого не зловили. Се елемент хиткий, до всякої підлоти готовий. Се роля наших півінтелігентів, від яких зародилося по наших селах. Всяке творення чогось нового порівнював Стефаник до болів, серед яких приходить людина на світ. У великих болях, які переходить наша інтелігенція, шукаючи нових доріг, нових ідей для розвитку нації, бачив Стефаник заповідь повстання нового інтелігентського стану, свідомого своєї цілі і післанництва. — Та про се не лишив Стефаник нічого ані в творах, ані в приватних листах. Се його думки, висказані нераз в розмовах в останніх роках перед смертю. Тому вернім до селян.

В листі до товаришки, потім дружини Ольги Гаморак з 1899 р. зі Львова, в дорозі до Кракова, пише:

Русини мене витають і як бачу, ніби з пошанівком злосливим. Не знають, що з мене ще може бути і не вміють ще мене в рахунок взяти. Всі вони безпредметові, бо маленькі в бажаннях і любити мужиків не можуть. Всім їм без того зле. І робота через те у них зла.

А любов Стефаніка не була декляматорська, потрібна на щодень, але та друга, яка свою жертву нищить.

В далекому Кракові видить Стефаник русівський лан і бабу, що збирає ковеньки. Вухами чує шелест ковеньок у бабиній горботці і має великий біль у плечах від тягару бабиних ковеньок. Ріже його в поясі від колосків, які баба ховає у пазуху, скаржиться Стефаник в иншому листі до Ольги Гаморак. Брати чужі болі на себе і то так душевні як і фізичні.

болі може цілого народу, можуть тільки вибранці, обдаровані якоюсь вищою силою.

Стефаник болів над тим, що підхід до так званого „селянолюбства“ був фальшивий, через що приніс нам великі втрати. Зворот до селянства був поверховний і тому любов до селянина перемінилася в зворушливо-слізливе, але не щире пожалування. В листі до Віктора Гаморака, брата своєї дружини (Краків 29 III 1899) Стефаник пише:

Біда, що мужиків кривдять, але вже найбільша біда, що всі їх жалують. Нема одного русина інтелігентного, аби не жалував, нема такої подлої душі руської, аби не жалувала „простолюдина“. Сей головний тон нашої інтелігенції глупо-жалісливий виідає всяку силу в молодих душах і робить з них декляматорів і калік. Бачу нині на двірці руських мужиків, що йдуть до Канади — громада, що сунесе як в сні кудись далеко. Дітей жінок і бабів досить. І не жалую їх тому, що то великі, чорні руки шукають плуга, аби орати. А всі інтелігенти будуть співати „помарніла наша доля“ — нічого не зроблять, аби їм хоть дорогу показати до того плуга. Здохне їх половина, але друга буде орати і орючи співати „воли мої половії, чому не оре“.

Для Стефаника любов — се любов матері, яка любить, навчає своїх дітей, але і картає за злі вчинки. В нас сього не вільно було робити, ані в літературі, ані в суспільнім житті. Хто не декламує і не жалує, той ворог народа. В листі до Ольги Гаморак Стефаник пише:

З такого виховання вийшло в літературі таке, що нема писателя, щоби правдивого мужика описав, лиш є мужики яко додатки до січкареня або соціалізму.

Таке відношення Стефаника зродило велику творчість, яка стала тяжким присудом долі для поета. Бо в Стефаника всякі народини получені з великим болем. Без болю нема нічого трівого, без болю нема людини. І тому Стефаник писав кровю свого серця і то чорною, спаленою великою горячкою. В листі до Лизанівського з дня 1 VIII 1924 р. так пише Стефаник про себе:

Я все встидавсь бути письменником, я погорджую всіми письменниками. Сам процес писання є для мене катастрофою. З мене вибухнуть останні соки і моя творчість, яку я не високо ціную, се моє правдиве нещастя.

Кожда новеля Стефаника — се втрата його здоров'я, се самоспалення. Кождий образ довго бушував в його душі, аж приходила хвилина, коли мусів вижбурхнути все — і тоді повставав архитвір — його новеля. Цього п. Олена Плешканова оповідає, що коли писав *Камінний Хрест* змінився за короткий час до непізнання. Приїхав з Кракова до Трійці і тут на очах зачав випадати його буйний чорний волос. Мав тоді 28 літ. Коли писав *Синів*, то скаржився, що пече його кожний волос на голові сильним вогнем.

Насипте студеної роси на мій сивий волос, бо він мене пече кожний, як розжарений дріт. Моя голова горить від сього вогню — кричав в розпуді Максим. Тоді то Стефаник, ще в силі віку на очах постарівся.

Коли писав *Межу*, то довгими днями ходив нервовий, зворушений по своїй кімнаті і правдавсь з Богом. Пані Олена

Плешканова, яка була при смерті поета сказала: „Бідний Стефаник, він умирав два рази, перший раз тоді, коли писав свій *Скін*. Я аж тепер зрозуміла його новелю, зовсім так западався в другий світ і виринав з нього як описано в *Сконі*“.

В листі з 5 IV 1900 р. пише Стефаник до Ольги Гаморак:

Мое серце так як дитина або як Ви боїться за мене. Як вчує тон музики, або якийсь крик, або зачує якусь неспокійну думку в голові, то зараз боїться, тріпочеться як пташина і бе в грудях як вогнем. Мені смішно з него і якби я міг то я його рукою погладивби, що воно так за мене боїться.

Коли нервовість перейде і придуть нові сили, то Стефаник знов підіймається і знов летить у висоти. Але коли почув кривду, що серце в кусні крає то

хотів би знайти таку тихеньку, мохом порослу церкву, де на забутім пересілку. Притулив би коліна до її нерівних плит і губами своїми розпик би студений камінь на вогонь, так просив би пощади і помилування для серця, що в кусні розкравується.

Для Стефаника людина і його талант то річ особна. Талант то річ більша і незалежна від людини, вища сила керує ним. Коли прийде відповідна хвилина, то серед мук кидає людину в гирло творення нових доріг, нових ідей для своєї землі. Стефаник не може опертись тій силі. Коли та сила за великим тягарем упаде на Стефаника, то йому вириваються слова Христа на Голгофі.

В листі з 15 II 1902 р. до Ольги Гаморак пише:

Боже Ти прокляв мене, боś наказав з моєї душі зробити кузню і кувати в ній чистий метал людського слова і його любови. І ти сьогодні завертаєш давню гірку чашу і кажеш пити. Ох! відійми від уст, бо гірка чаша. Молюся, чолом буду молитву по камінні писати, твою молитву, відійми!

Терпіння є безконечне і прибирає різні форми. Його причиною буває або сліпе насильство зовнішніх обставин — нужда, хвороба, людська злоба, або його іскра криється в нутрі людини у власній її істоті. Та друга форма терпіння сталася долею Василя Стефаника.

В одному листі без дати до Ольги Гаморак пише:

Треба мати болі або радости. По моему то так само тяжко біль великий знайти як радість. Але обоє вони сходяться і є майже то само — є найвищим виразом життя. Того життя, що точиться цвітистими нивами і пнеться на камінні скали. Там тішитися, а тут обкороване пнеся в гору.

Хто був Стефаник? Для одних співцем неолі і песімістом, для других поетом твердої душі, для третих поетом вигибаючого села. Широка скаля різних світоглядів, які себе взаємно виключають. Стефаник був передовсім поетом-мистцем з Божої ласки. Земля, Божа донька, а він її любив. За сю любов Земля розкрила перед ним свої тайни і свої суворі права. Бідують люди, діти землі, то не винна вона, але люди. Бо певно не всі пізнали її закони. Треба її не покидати, а в потребі то і життя віддати в її обороні.

Є зле, бо нема у людей Бога. Ні скарги, ні смутку, ні радости в слові не чуйте, заповів поет, коли писав *Мое Слово*. Стефаник розумів повагу життя і бачив, що нема життя без

болю і радості. Тому не оскаржував нікого. Стояв на становищі, що мистецтво не повинно стояти на услугах партії. Стефаник не раз повторяв думку, що нам більше треба потужних слів як всіляких повістей і новель. Тому так важив кожне слово, тому так довго і з тяжким боєм виковував його, заки вийшов чистий метал.

В життю любив тверді, мужицькі типи, одушевлявся ними. Ті в тяжкій стилі вбрані, що вросли по коліна в землю були для нього уосібленням нашої сили. Таких 600 років посувають, але з місця рушити не можуть. Коли вийшла *Синя Книжечка* Стефаник в листі (під датою Краків 29 XI 1900) до Ольги Гаморак пише:

Цілість добра, є певна твердість в цілій книжці і сила. Крім двох новельок слабших є порядні. Говорю се безпартійно.

Слабшим уважав Стефаник *Такий панок* і *Побожна*. По опрацюванню *Камінного Хреста* пише до о. Гаморака під датою: Краків 8 VI 1899 таке:

Ті мужики були дітьми невинними, ізза достатку землі вони могли щось любити і носити повні пазухи ясного ідеалізму. Тепер вони не сміють нічого любити. Хліба лишень, їди, одежі вони прагнуть, аби душу погодувати. За сими брутальними вимогами пропадає їх ідеалізм, бо втікає в саму глибину душі. Зо дня душі я його винесу на світ Божий і буду його показувати як силу і спасення для нас.

Кожний великий мистець шукає підстави, на якій опирає і з якої як з джерела черпав свою творчість. Шевченко шукав опертя на традиції та історичних правах, Франко на наукових теоріях. Стефаник оперся на землі, на якій стояв. Життя ближніх і дальших сусідів, ближших і дальших кривих, навіть переживання свого роду підсували йому теми, з яких родилася величя пісня землі. Проста і сувора, але до подробиць правдива. Коли приготувалися твори Стефаника до друку „Державним Видавництвом України“ в Харкові — російська большевицька цензура поробила довільні пропуски в текстах новель і скреслила всюди слово жид, а заступила його словом пан або єврей. Се Стефаника дуже обурило і він в згаданому вже листі до Лизанівського пише:

Ви упорядкували мою книжку прегарно, але цензура — то інша річ. Чому жидівський Бог є ворогом України, а його жида на Україні нетикальні? Я сего не розумію. Взагалі пропуски свідчать про невисокий рівень артистичного смаку. — В. Дорошенкові раз вихопилося, що я поет загибаючого світа і що я, як сирота, стою поміж двома клясами. Чи село загине і чи я лишень є поетом якогось суспільного кадавера, се требаб удізнати. Я писав тому, аби струни нашого селянина так кріпко настроїти і натягнути, щоби з того вийшла хотьби велика музика Бетговена. Се мені вдалося, а решта література.

А в іншому листі без дати до Ольги Гаморак пише:

Я хотів би сильно вдарити в серце людське, так сильно, як часом грім лупить об скалу.

Зараз по смерті Стефаника розгорілася боротьба за душу поета. З'явилися в нас люди, які думають, що Стефаника можна замкнути в рами якоїсь партії. Забувають, що така робота понижує таку особистість, якою був Стефаник. Він є

власністю цілого народу, він думав за долю цілої землі. На свіжу могилу кинуто камінчик, що церковні круги робили бесцеремонні заходи, щоби знасилувати душу поета. Коли зачала правда виходити наверх, тоді у відвороті збудовано нову оборонну позицію: „Стефаник не був при повній свідомості“. Значить Стефаник мав свідомий і несвідомий стан. Свідомий тоді, коли був нам вигідний; несвідомий, коли казав нам правду в очі. В ім'я доброї пам'яті поета і в ім'я правди заявляю, що Стефаник все мав бистрий розум і геніяльну свідомість. Стратив її, і то лише частинно, на шість годин перед сном.

Про що ходить? Брати Стефаникові за зле, або не брати до відома, що він офіційально помирився з Богом? Таж він ціле життя не розставався з Ним, знісся на такі висоти людського духа, де лиш той абсолют правди перебуває.

В одному листі до Ольги Гаморак без дати в роках 1899—1890 зі Львова Стефаник нарікає:

що інтелігенти радикали перестали існувати. Молодіж не приходить, не підбуває така, аби пристанула до партії, яка опинилася там, відки вийшла, т. є у Франка і Павлика. Радикальна партія яко гурт інтелігентних людей розвіялася.

Але з партії офіційально не виступав. Зробив се аж на три тижні перед своєю смертю. Чому? Бо Стефаник не любив своєю особою робити розголосу. Був свідомий того, що в перспективі віків буде сіяти не як партійний діяч, а як безсмертний поет нашої землі. Світогляд Стефаника ілюструє такий лист до Ольги Гаморак (без дати):

Мозок має бути всім, що кермує нами. Так каже матеріалізм. Але мозок ніколи наперед не знає, чому ми так робимо, або поступаємо. Як вже чин є, то мозок аналізує вчинок, але відмінити вчинку не годен. Є отже щось більше як мозок, щось таке, від чого ми залежні і мозок також. Най се буде душа, най се буде Бог, най буде природа. Все одно, але є!

Крок Стефаника перед смертю є логічним висновком цілого його життя.

Стефаник понад усе любив свою матір, яка дала йому таке велике і горяче серце. Пам'ять її увіковічнив у своїх творах. В одному листі, без дати, до Ольги Гаморак по смерті матери пише:

І знаходжу в тих споминах про маму стільки гарного і пречудного, скільки великого і глибокого, що мені ні науки людей, ані цілого світа вже не треба. Бо до кінця мого життя є чим жити. Тепер мої чувства і моя фантазія лишень на її послугі. Я так довго буду працювати, аж її гріб замкну в своїй голові тай тоді вона ме мати найкращу могилу.

Коли Стефаник відчув, що його життєвий шлях кінчиться, на три тижні перед катастрофою, дня 12 XI 1936 р. отверто погодився з церквою.

Ромен Ролян пише: „Великі душі — то так як високі верхи гір. Смальть їх вітер, заслонюють хмари, але віддихається на тих верхах глибше і сильніше аніж де інде... Коли хмари розступляться, тоді відчуває людина, що взнеслася понад людський рід“.

Такою велитенською горою на нашому овиді був Василь Стефаник. Щоби відновити легені і відсвіжити кров в своїх жилах, треба час до часу відвідати ті височини. Дорога на верх веде через Стефаникові безсмертні твори, в які треба уважно вчитуватися.

Тулова 26 квітня 1937

Іван Коровицький

У безкрай життя

Сучасне життя робить на кождім кроці несподіванки людям розуміння, що, вивчивши деякі економічно-політичні теорії, гадали, що вся складність буття може бути розв'язана тими теоріями. Вони, узброєні цифрами, формулами, статистичними даними, дивуються чому люди вперто відкидають щастя, що їм несуть статистичні дані чи навіть хемічні формули.

Чому італійський макаронщик, замість порізати своїх старшин, та їздити по Корзо соціалізованим автом, покійно ходивмирати в нетрях Абесінії? Ну, в кращому випадку, повернувся він без руки до дому й оповідає своїм дітям, — таким самим неможликам як і він, — про бої за велику Італію. Який сенс?

Або цей вічний, нерозгаданий український партизан. Чого він хоче? Люди йому добро роблять, — переорюють тракторами його довжелезні межі ($\frac{1}{10}$ усієї землі часом йде на межі), жінку його звільняють від гарівки варити обід і вечерю для 4-6 осіб ($\frac{1}{5}$ людей тратить більшу частину свого дня, щоб накормити $\frac{4}{5}$), — а він, замість вдячності, витягає вночі зпід солом'яної стріхи обріза й йде нищити здобутки акції хлібзаготівлі.

Виборе від Москви свою Україну і знову буде в білих полотняних штанах ступати босими ногами за плугом понад своєю вузьенькою межею, співати журливих пісень (ах, які журливі пісні в цього дикого, жорстокого народу!) й оповідати парубкам у зачаровану степову ніч про те, як він ходив комуну бити. А жінка його буде звиватися засмарована біля горшків, буде дмухати на попечені пальці, а вечорами, сидючи на колі і лузаючи насіння виспівувати пісні про Гриця, що ходив на вечерниці.

А її малий Андрійко (ні, певно якийсь Тарас чи Богдан) буде гордо „правити“, що як „скидали комуну“, то мама зарубала сокирою большевика. [Автентичне: порів. з Шевченка „І я, і батько святим ножем (А мати нездужа,) А то й вонаб“]. — „І така кров, така кров“. В хлопця блакитні очі, великий випнятий живіт...

Хлопцям тим рости,

Стріляти потай, їздити на охляп. (О. Ольжич)

І тому цей партизан, що скінчив „рабфака“, здійсмає перед примітивним похилим деревляним хрестом свого, такого дивно-російського кашкета і говорить так, як говорив його батько, його дід: „Отця й Сина...“ А може так говорили й ще давніш, може за Мазепи й Хмельницького, може за Богуна, за дружинників, за якихсь кривавих Святославів?

„Отця і Сина...“, похилий хрест, порепані долоні, босі ноги, обрізи, скоростріли, блакитні очі, кров. Життя! Безкрай життя!

Але партизан з Чернигівщини не читав ані про дружинників, ані про Мазепу. Читав може про Шевченкову нещасну Катерину, дивився на південь, — там десь далеко море, — це все. Чомуж він чує пальми, походи над Каспієм, гармати вгрозі в піску і невідомо, що він співає, чи „яблучко“, чи якесь нове слово про військо Ігоря.

Нерозумна, самогубна впертість, чи інтуїція, прозріння, воскреслий Міт?

Так, воскреслий міт!

Людей, що складаються з точно окресленої кількості заліза, фосфору, водня, кисня й т. ин., можна задоволити, впроваджуючи в їх організм що певний час, певну, стисло окреслену кількість елементів, потрібних для успішного життя організму. Але якщо будівничі приманливих теорій про земний рай, що настане з наповненим шлунком людини, помилилися, якщо людина складається не тільки з заліза, фосфору й ин., але й з духа? Якщо так, то вони безповоротно програли.

І вони програли!

То поруч з задоволеними Гугсами (губернаторства, авта, самолетів) завжди існують Дести і Мартіни і будуть вічно вмирати, незаспокоєні, дикі, нерозумні племена за свою жорстоку мачуху Абесінію (горячий камінь, кров, безумні зорі — воскреслий міт!).

То справа в тім, що партизан бореться не за вузьку межу, не за хати й „наші тихії гаї“, — справа в значно суттєвішій, справа в духовій будові людини, що її ніколи не задовольнить певна кількість білку та заліза, необхідних на щодень; не задовольнить навіть величезний матеріал поживи, заготовлений на все життя, хочби цей запас запевнював 70-річне існування й складавсяб, як підраховано, з 12.000 яєць, 17 тон мяса, 5 тон риби, 150.000 літрів плинів й т. п.

Справа в тім, що немає смерті. В тім, що міт про вічність повертає в маси, і те вже не міт, а найбільша дійсність.

Чому війська генерала Франка виявили стільки мужности? — всеж таки вони складаються переважно з незаможників. Соціальні реформи лівих їм більше обіцували, аніж стримані генерали. Хіба тому, що відчували заляту вічність в старовин-

них Альказарах, в недовідних, але невідкличних походах майбутності.

Цю вічність тепер особливо гостро відчують. Вічність, живу в минулому й в майбутньому, в нерозривній тяглоті „мертвих, живих і ненароджених“ земляків, — в її особовому втіленні, — в нації.

Хто втратив дар сприймання міту, для того важніше переробити давню святиню на кіно, для того важніше знищити минуле, щоб коштом князівських будівель (Михайлівський монастир) поширити міську площу.

Минуле в жертву сучасному, бо сучасність, бо сьогодні найважливіше. Це переконання усе кільчить, а останніми часами часто висловлюється людьми смерті. Люди смерті це (хоч як це не звучить безглуздо) отсі сотки тисяч молодих піонерів совітської імперії. Бо усталена скількість білку, заліза, фосфору і т. п., після смерті людини підпадає різним процесам й за помічю хемічних формул, ми можемо усвідомити, що залишається з людини після її безповоротної смерті. І можемо нарешті усвідомити собі, що низка, цікавих зрештою і складних, хемічних процесів не може надати висшої вартости нашому сьогодні. А якщо так, то мушу пильнувати якнайощадніше, що до життєвих зусиль, прожити час, доки серце не проробить певної найвисшої кількості ударів, щоб потім зупинитися й дозволити надійти ночі — безмежній ночі.

Інтуїція людини це відкидає; тому й зневіра серед піонерів. *Комсомольська Правда* (20 X 1936) наводить цікаві рядки з щоденника совітського студента: „Сумно! Чортівськи сумно! Нічого в житті яскравого, — ні людей, ні подій... А що далі? Ну, кінчу студії, буду інженером — може навіть і добрим матиму дві кімнати, кухню й 500 рублів місячного удержання... А що далі?.. Життя доведеться „плянувати“ відомими способами: два щомісячні партійні зібрання, засідання в справі підприємства з обов'язковими вигуками: „100 відсотків!“, „піднести на належну височину“ і т. д. І коли питаю себе, чи з почуттям жалю залишивби я своє нужденне нецікаве існування — то відповідаю — ні, без всякого жалю...“

Безперечно, варто залишити життя, бо 500 рублів не дадуть потрібних вигід, а вони (матеріальне задоволення) є підставою програми цих людей смерті.

Недавно вийшла епохальна праця L. Levy-Bruhl'a: *Примітивна мітологія*. Автор, розв'язуючи низку дуже актуальних питань, торкається все сутєвіших тем, що серед них, між іншим, розчавив розуміння на користь міту. Міт — це, за його гадкою, підстава правди. В додатку міт первісних людей, — племен Австралії і Нової Гвінеї.

З захопленням висловлюється Леві-Брюль про слова одного шамана, для якого було дивне, що культурні народи ба-

жають, щоб надприродне було зрозуміле, в той час, коли інші племена, хоч і не розуміють, але можуть бути задоволені, — бо не бачать в тім ніякої суперечності. Брюль пояснює це містичною спрямованістю духа цих племен.

Цей світ диких племен, для нас, що згубили велику здібність жити з всесвітом, є тільки уявляльний, смішно наївний. Але уявляльний є тільки для нас, — для них це найбільша досвідна дійсність.

У нас цього досвіду немає, немає безпосереднього відчуття дійсності містичного світу, — тому ми не можемо пояснити явищ, що тепер стають вже щоденні, — вrostання в пізнання, — не розумом, а духом — величезних людських мас.

Це, що для висше згаданого повстання є найбільша дійсність, для нас, людей, що втратили цю дійсність часто — „безумство“, або „спокуса“. І ми чуємо те саме, що маси, але доки не відкинемо сугестію розуму (білок, залізо, фосфор), доки не перестанемо мандрувати в безкрай ночі, або, в кращому випадку, стояти на грані дня й ночі, не зможемо їх зрозуміти. Будемо тільки гостро відчувати повільний дійсного містичного життя, що в ньому перебувають ті інші, будемо жити в дивнім, непояснювальним непокої.

А ввечері — дихання Бога,
Осінні зорі, срібний ріг...
Чому ж така мені тривога
На роздоріжжю трьох доріг? (Е. Маланюк)

Непокій буде все збільшуватися, бо несподівано надійшли нові часи. Без жалю дізнаємо ламання давніш найпевніших правд. Починається радісне, але й болюче „випростування“ (Леві-Брюль) закутої розумом душі. Губиться панування матеріальної сторони сучасної культури, що розвивалася досі без порівняння швидше ніж духове життя людини, у висліді чого заламувалася життєва рівновага людини. А з заломанням забуто, що істота культури не в матеріальних здобутках, що тільки напрямок думання людини, її духовий похід, може потрібно спрямувати безсенсний, поганський розвій чисто матеріальних досягнень.

„Випростуючись“, радісно підлеглі неподіваній тривозі „ростуть у присмерку нори брати, суворі і великі“ (О. Ольжич). Ми вже їх бачимо, — тих нових будівничих, що ведуть заокруглення людини, що еднають соціальне з духовим, що в істоті, цілосній за її природою, дозволяють рівноправно промовляти первням духовим, душевним і тілесним.

Якщо ми, зваживши це, повернемо до наведеної висше згадки з *Комсомольської Правди*, то зміст зацітованого там листа видасться цілком нормальний. Бо, якщо позбавимо людину кількох площин, що в них розвивається буття, а заступимо їх однією площиною, — соціальною проєкцією людини, то дійдемо до безглуздя, — скорше чи пізніше. Це безглуздя люди

(особливо інтелігенти) не завжди зрозуміють, але відчують напевно.

„А що далі?“ — питається совітський студент. Ця, виколієна з всестороннього, багатогранного життя людини, не добачує, в своїм існуванні ніякого сенсу, як недобачають і найвдумливіші з совітських поетів:

Сьогодні мітинг в автороті,

а завтра — лекція в *Іно*...

— А од нудьги посохло в роті

і — жить — не жить — усе одно! (Є. Григорук)

Іно, мітинг, ще мітинг, ухвали, індустріялізація, електрофікація, стахановщина, чолобитні до Кремля, відзнаки з Кремля... Все добре, все гаразд, але:

— Ну, і чого така тривога,

ну, і чого така печаль?.. (Г. Косляченко)

Але:

Щож нам робити, як ми не забули

Днів легендарних смішної романтики. (Л. Могилянська)

В чудовій, забутій тепер повісті *Олександрія* є повчальний епізод. Отсе Олександр Великий зустрівся з дивними, бідними людьми, що ходили наго. Мабуть, шляхетне серце Олександра розмякло, коли побачив нещасливе племя.

— Що ви хочете мати? — запитав їх Олександр, готовий виконати їх бажання.

— Дай нам безсмертність, нічого іншого не вимагаємо.

— Я сам смертний, якже можу дати вам безсмертність? — відповів Олександр.

Тоді, як оповідає наша давня повість,

„они ему рекли: О, нендзний, длячогот це і туди і сюди туляєш...?“

На це Олександр:

„Хотівбих я заправду в покою трвать, але маю такого духа в собі, который змислові моему так мощно панує, іж жадним обичаєм спокойним мене биті не допускаєт“.

Зрештою, ще раніш Олександр був переможений в подібній розмові з Діогеном, що хотів тільки те, чого Олександр дати не можуть — сонця.

Безупинна помилка Олександрів у тім, що вони не можуть розгорнути перед людьми, що прагнуть безсмертя, якоїсь ідеї, що своїми недосяжними обріями пересяглаб земні інтереси, не можуть кинути спраглому людству життєдайного міту. Що більше, вони не можуть пояснити собі своє „ну, і чого така тривога“, бунту свого жадібного серця, шляхів свого духу, що він ніяк („жадним обичаєм“) не дає спокою не тільки гідним, але й негідним носіям його.

Міт — міт диких племен — не вмер. Він наворотно віє над Європою, Азією, усім світом. Він, з осміяної півінтелігентними соціалістичними філософами з волосних писарів, з фікції, стає безсумнівною дійсністю. Він йде крізь життя переможно, як переможно йдуть і ті, що прийняли його немудро, як діти.

Хто його відкинув — програв неминуче. Передовсім апостоли з Кремля.

Тут суть, а не в переораних межах, не в Дніпрельстані, не в ліквідації неписьменности. Безповоротно помилився В. Сосюра радіючи в переконанні, що:

О, не даремно, ні, моя старенька мати
зняла з своїх дітей дукатики й хрести.

Сосюра, певно, припускав, що „дукатики й хрести“ заступлять чимсь рівнож містичним, але помилився: „Не нам ятрити в серці рани“ (Вас. Еллан). Дійсність прийшла занадто реальна:

Гряде індустріяльний похід,
суцільний робітничий рух. (М. Терещенко)

Це все. Не людина рушила в похід, а, сумнівної вартости, „суцільний робітничий рух“.

Рух, що розглядає людину тільки як істоту соціальну, зменшує її природу, робить детерміністом і разом безпідставно вимагає героїчної боротьби. Чи варта було підіймати такий рейвах з приводу відчуження від людини її природи в капіталістичному світі? Чи не мудріш робить фашизм, що бачить сповнення духовости в вартостях незалежних від верств-супільства, від „єдиного робітничого руху“?

Самі підстрижені під мірку „робітничого руху“, відірвані від повені життя, вони в цьому (в проєкційности людини) обвинувачують нові рухи. Але противники нового руху забувають (або промовчують) необхідне внутрішнє напняття одиниці в великій пружности загалу. Забувають про багатомовне присвоювання Ніцше цими рухами, — Ніцше, що голосить самодисципліну, наказує одиниці не зігнути ніпередчим в боротьбі за свої власні цінности. Він, з пророчою погордою, говорить про ті часи (що їх намагаються зацепити на сході), коли всі будуть однакові, рівні й будуть однаково думати.

Одноплщинний („єдиний робітничий“) рух заломився разом з іншими матеріялістичними доктринами. Змівся він в нормальний російський націоналізм, що користується аж до цього часу мертвими гаслами, щоб туманити різних Крушельницьких та інших русинів і малоросів, що вірять в марксистську символику давно відшумілої революції.

І тут ніхто нічого не порадить, бо ці люди — духові дальтоністи — ніяк не побачать того, що бачать міліони. Вони вічно довірятимуть гарним словам різних „людових фронтів“, що за ними ховається повна вистерілізованість від дійсних соціально-етичних моментів. З впертістю самогубця вони мандрують „у безкрай ночі“ і в білий день „ходять помацьки, як вночі“ (кн. Іова 5, 14).

З впертістю пів-інтелігента вони не можуть зрозуміти, що, ворогуючи з духовістю, насамперед з християнством, що бореться за обезличену людину, що підносить альтруїзм і со-

ціяльну солідарність. вони підрубують гіляку, що на ній моглиб сидіти. Що матеріялістично-атеїстична платформа підтримати може тільки найбільший буржуазно-капіталістичний егоїзм. Що анаціональний „єдиний робітничий рух“ пробудить до боротьби з ним дійсних цінних продуцентів нації — в першу чергу селянина-хлібороба (Україна, Німеччина, Італія й ин.).

Тому часто „тягою до землі“ називають нестримний протест, невгнаний поворот до незнаного містичного, до великої магічної стихії, що її дійсно перша репрезентує ріля — земля, — пилинка Всесвіту.

„Людовим фронтам“ ніколи не зрозуміти, що ідеальний комунізм програв вже перед іншими рухами, що будують новий соціальний лад на людині — духовій істоті, що шанують Бога, „що його бачить і що до нього молиться чисте і первісне серце народу“ (Б. Мусоліні). Цей самий творець руху нової Італії говорить: „не віримо в програми, схеми, ...в щастя, спасення, в обіцяну землю... Не віримо в єдину розв'язку — чи вона економічного, політичного, чи морального життя“... Людові fronti все будуть захоплюватися, що прийшло „засмальдоване рило непідлеглої небу землі“; що прийшла соціальна проєкція людини, яка пише поетові:

Я комуністка, хожу „в чужому“,
обрізала косу. —

І вам не соромно співати

в цей час про сонце, про красу? (П. Тичина)

Суть не в межі, що відбирає селянинові значну частину його поля. Суть в ствердженні свободи людини всупереч вимогам усіх історичних, біологічних і економічних моментів. Наявно набирають особливого значіння слова Христа, не журитися „що ми будемо їсти, чи: що будемо пити, або: в що зодягнемоя. Бож про все те й погани клопочуться“. Йде про шукання вічного джерела; про це говорять усі релігії, — про поворот до втрачених ступенів індивідуального людського буття.

Людському захвату неситому,

Невже не вистарча мети? (Бажан)

Так, „не вистарча“, бо знов спазматично стискається серце, —

В дужих карбах людське неспокійне і жадібне серце.

(О. Ольжич)

Бо розвивається буття, що має бути створене постійною революційною схвильованістю мас, що живуть в міті, в двох плянах буття: Божому й людському, небесному й земному, зрозумілому й незрозумілому.

Олег Штуль

Далекий шум*)

(1917 р.)

*І знов думки і серце у вогні
А гостра туга — у невпиннім зрості.
Олена Теліга*

Коли буває так — от як у мотті, коли прочитаєш слова Унамуно: „Так довго не зможемо провадити блискучого, повного слави життя, доки не запалимо в серці нашого народу вогню вічного неспокою“¹⁾, тоді починаєм шукати якоїсь точки опору, чогось, що завжди кидалоб в вогонь і серце і думки, що будилоб тугу за чимсь великим, що будилоб „вічний неспокій“, не давалоб замкнутися в балагані дрібниць.

Рука сама тягнеться хочби до — Микола Хвильовий — *Твори* т. I.

А там у нього:

„Слава в верхівях революції і на землі радість.

...Гряде весна. І повинь так шумить, що на серці надзвичайний, божевільний пожар“.

Се про революцію — і читаю до ранку. Читаю Хвильового, бо в нього знаходжу щось, що видається виходом думкам, що родяться в настрої мотта.

Там про революцію, а 1937 р. — 20-ліття революції; стільки про неї пишуть, стільки говорять, підходять з усіх сторін, заглядають у всі обличчя сімнадцятого, сперечаються.

Се учасники. А що зроблять ті, що в березні 1917 р. ще не жили, а коли відбувалася тайна Крут, ще не вміли ходити, нічого не бачили — до тих належу і я. Але я хочу про 1917 р. знати, бо відчуваю, що се було щось дуже важне. Коло сього не можна пройти мовчки.

І я читаю Хвильового — але сеж комуніст і ніякий авторитет. Слава богу з нагоди 20-х роковин про революцію пишуть всі — хто вміє, хто не вміє, хто має що сказати і хто не має, пишуть доктори, професори, священники й ченці, військові й цивілі, сивобороді й смаркачі — пишуть, друкують на ріжному папері — тільки читай, хлопче, й вчися.

Візьміть перше-ліпше число „присвячене“ й побачите — „Перші дні...“, „Чи ми були приготовані...“, „Великий зрив“, а найбільше „В 20-ліття“ і сакраментальне — „Чому ми втратили державу?“.

Священник пише:

„А ми, батюшка, вчора вас бачили, — каже мені на дру-

*) Відчит, виголошений 15 V б. р. в Укр. Студ. Громаді в Варшаві.

1) Керч Р. Франко — вождь еспанців — Квартальник *Вістника*

гий день, учениця гімназії на лекції релігії. Я з мамою стояла на балконі й бачила, що ви йшли. Українська маніфестація, се найбільша й найкраща маніфестація. Мамі особливо подобалася вона тим, що не було червоних шмат, лише жовто-блакитні прапори. Ще мамі дуже вподобалося, що українці співали поважні пісні: „Нам допоможе св. Юрій“ чули ми.

Розкажіть нам щось про Україну, — почали мене прохати мої учениці²⁾.

Ось як змальований, відчутий початок революції, — українці захоплюють тим, що мають жовто-блакитні прапори (часом фіранки), — захоплюють „співучою мовою“, а Україна тим, що там „р'ьки льються чище сребра“. Все гарно — шкода тільки, що не знаємо, які інформації отримали про Україну петербурзькі панночки.

А чому ми програли? З тихже самих причин, з яких могли виграти: „об'єктивні обставини тут винні“. З об'єктивних обставин вибухла революція, з об'єктивних причин прогавлено об'єктивні обставини, в яких можна було створити державу, об'єктивно пізніше прийшли об'єктивні обставини, в яких вже не можна було переліцитувати большевиків, що також були зроджені об'єктивними обставинами. (Боже! в якому об'єктивному році я народився!) Все йшло автоматично, ніхто не винен, бож „чи ми були приготовані до 1917 р.“?

Так представили революцію о. П. Табінський, Андрій Жук, Вол. Дорошенко. І все се лиш в одному числі *Нового Часу*. А колиб так прочитав все, що написано „в 20-ліття сімнадцятого“?

Коли несміливо поставите питання — а може таки хтось винен, що прогавлено об'єктивні обставини, в яких можна було створити державу, може винні таки в чомусь ті, що ту революцію „робили“? — тоді гордий своєю расою автор в тому ж числі *Нового Часу* відповість, що топчете в болото кров пролиту в 1917 р., хочете починати з 1937, не берете справи в історичній перспективі (забуваючи про те, що писав в своїй новелі „Рубан“). Провід винен? Таж обвинувачувати провід за те, що поступав так, як поступав, се всеодно, що обвинувачувати „Богдана під Берестечком за те, що небув у телефонічному контакті з Ханом“.

Але коли все було таке „об'єктивне“, то чогож говорити про „зрив“ — навіщо говорити, що можна починати нашу історію від 1917 р.? Що починати, коли тоді все було до нічого не приготоване, нічого не міг зробити провід, бо цілий рух був слабкий?

Люди революції! — скажіть мені, я хочу знати те чого сам не бачив, докажіть, що неправду кажуть ті, що обвинувачують провід, що був не доріс до того, щоб провадити розбурхану стихію. Хто має рацію? Чи справді шукати винного, се говорити про „телефони Хмельницького“?

Скажіть мені про революцію правду, або

²⁾ Юрій Липа *Новий Час* з 5-IV

дайте легенду! Бо те, що ви виказали, воно „все добре“, але що з тим робити, коли — „думки і серце у вогні, а гостра туга у невпиннім зрості“? Дайте щось про те, „як пахли бере-зневі дні сімнадцятого року“, як „дихала земля“, який „п'яний був вітер і сліпуче сонце“, як „кров гамарила в жилах“, як „билися серця сеї Великої Весни“³⁾?

А від Хвильового до мене пливе напівправду „найхмільніший плін“, якийсь „Далекий шум незроджених поезій“⁴⁾. Рука знов бере Хвильового том I, якого можна читати цілу ніч.

Отсейже Хвильовий сам бачив революцію, чому він не говорить, про кволість руху, чому він бачить не кволий, а очай-душний тип тов. Жучка, такий прекрасний, що він хоче проспівати йому „степову бурянову пісню“?

А на ній...

„Блюзка колір хакі, без гудзиків, колір „хакі“ — сеж зелений, а вся революція стукає, дзвонить, плужить, утрамбовує по ярках, по бурянах, біля шахти, де кольор „хакі“.

Вся революція без гудзиків, щоб було просторо, щоб можна було розправитись, зітхнути вільно на всі легені, на всі степи, на всі оселі...

На увесь світ!“⁵⁾

Був такий настрій, далеко не кволий — його не завважувалося, були такі люди — прекрасний матеріал на „муравлів революції“, але їх не використано. Один полковник оповідав мені, що до особистої охорони головного отамана мусів брати москалів, бо не було українців. А звідкиж більшовики набрали людей? Невжеж вони тоді все робили лотишами? Невжеж до них не йшли українці? Ні, йшли, йшли! Бо коли наш „невинний“ провід достосовувався до „кволого руху“ і переліцтовував більшовиків в соціальних гаслах та оглядався, щоб часом не замазатись в якийсь фанатизм чи (Боже, борони!) імперіялізм, тоді більшовики запалювали очі мільонам Жучків і ті могли казати:

„сьогодні ми їдемо на Кубань, бо віримо в свої запалені очі“⁶⁾. І кругом сього все обертається!

В одному споміні читаємо, що в свій час не можна було нічого зробити, бо „українських газет не було тай не було“, а у Хвильового:

„Проехав 200 верст на Україне і не нашел мови, но за то правда нашел українські настроєнія“⁷⁾

Було так чи не було? Думаю, що було, бо чудний українець — то

„він флегматик не знать який, то він злодій з великого шляху, то він революціонер“⁸⁾

³⁾ Гал. Журба — *Новий Час* з 5 IV 1937.

⁴⁾ Олена Теліга — *Лист Вістник* кн. XI 1936.

⁵⁾ М. Хвильовий — *Твори* т. I ДВУ 1928 стор. 65.

⁶⁾ Ibidem стор. 68.

⁷⁾ Ibidem стор. 122.

⁸⁾ Ibidem стор. 28.

А молодь, що живе тугою за далеким шумом революції — топче традиції 1917, коли каже, що інтелігенція не зрозуміла своїх завдань — бо, ніби та маса ще була не прокинулася. Що значить не прокинулася? А деж тут гордість раси в того, хто вважає, що наша раса не відчула заграви нової епохи, що вибухла в 1917 р.? Таж коли українець не відчув сього, коли не був приготований до 1917 (так, ніби до переживань, треба теоретичної підготовки), значить він нездібний переживати, значить — віл на двох ногах, значить дерево — а деж гордість, і хто топче традицію 1917 р.?

Маса була несвідома — так, але масі „горіли очі“, масі гудзики тисли груди, маса дихала, повними легенями. А чому наші соціалісти (не з породи Мусоліні і Гітлера) не захопили і не повели за собою оті маси?

Кажуть, що молодь неслухно закидає тодішньому проводові, що не видвигнув гасел. Та не в гаслі річ. Що значать гасла без реалізаторів? Уявімо собі, що Ленін зформував свої гасла і не вспівши їх видвигнути, вмер; що гасла ті хтось вкрав і привіз Грушевському чи Винниченкові — що з того вийшло? Нічого! Чому? Бо на Україні „кожний бравнінг має свою історію“ а наші міністри не хотіли знати історії бравнінга, не хотіли боротьби, не могли до боротьби кликати. Чому? Бо боротись треба було з Росією, а Росія се для наших політиків була свята річ. Як часто українці кричали: „не ми нищимо Росію, а російські реакціонери“. Вони тоді більше журилися за Росію, як росіяни, були її кращими патріотами.

Молодь закидає тодішньому проводові, що не хотів відділятися від Росії, а оборонець старичків каже, що се „своєрідні телефони Хмельницького“, бож ті роки не знали найновіших „соціальних здобутків“. Та невжеж ми молоді говоримо про „телефони Хмельницького“? Яких „здобутків“ їм бракувало, щоб зрозуміти, що Москва се ворог? Чи не вистарчало хочби одного Шевченка, щоб знати суть і бажання „байстрюків Єкатери́ни“?

Вони все те знали думкою, але їх душа сього не приймала, а приймала Драгоманова. Що зробили вони з Шевченка? Драгоманів про нього писав:

„не було в нього ніякого систематичного погляду на життя і працю, який дає тільки систематична наука“. А прекрасний Арабажін в *Вільній Україні* писав:

„Булоб великою шкодою, колиб ми замінили ясні, широкі ідеали нашого часу неясними поетичними думками та мріями Тараса, що раз у раз хвилювалися мінялися... світогляд Шевченка дуже плутаний і неясний, його твори носять в собі усі мішані до купи елементи народньої душі з її романтичною поезією, з її історичними пережитками“. ⁹⁾ Отже для Арабажина Шевченко пе-

⁹⁾ *Вістник* ч. I 1935.

режиток. Шевченко пережиток, бо живо відчував всі московські знущання над Україною, бачив кров, пролиту москалями, бачив фундаменти Петербургу на козацьких кістках. А Грушевський „аж до самого вибуху війни вірив, що до ніякого конфлікту України з Московщиною не дійде“.¹⁰⁾ Сей поступовець —

„професор вірив, що царат зробить все потрібне, щоби українці відчули, що вони в Росії мають якийсь ґрунт під ногами, що вони в царській Росії мають змогу діяльності й розвою“.¹¹⁾ І тут містилися всі „телефони“.

Українська стихія не потребувала ніяких соціальних здобутків, щоб вибухнути ненавистю до зайди, а наші політики тоді зчинили цілий рейвах, щоб якось сю ненависть втихомирити. І Винниченко заспокоював:

„Ми рішаємо дуже важну справу — долю України, майже на сотні літ. Нам, тепер не треба роздувати свій гнів, бо його за віки набралось того багато. Треба сціпити серце і радити раду спокійно... Не треба дати нашого спільника — російську демократію, не треба дуже насідати на нього, хоч ми де в чому й не згоджуємося з ним. Ми зв'язані історично, політично, економічно і культурно з російською державою, а значить і з російською демократією“¹²⁾.

Чи се свідчить про те, що рух на Україні був кволий і нездібний до боротьби з зненавидженою „російською демократією“?

Стихія себе виявляла, бо *Нова Рада* писала:

„Не дуже треба турбуватися про те, щоби швидше узброїти Вільне Козацтво, розводити „козачу романтику“, як се робиться по газетах і тим розбуджувати стихію, з якою важко буде дати собі раду — треба обережніше“.¹³⁾ Так присипляли наші мудрці українську стихію, боялися її, боялися свого війська, не хотіли власної держави, хотіли федерації, а на федерацію не заносилось і з глибоким сумом деклямував Єфремов:

„Коли та федерація буде, я не знаю, але з тугою на серці бачу з усього, що її доведеться одсунути аж до часу, поки там федералісти народяться — підростуть“¹⁴⁾ (федералісти підросли, зробили процес СВУ, Єфремова — засудили і так заплатили). Таку собі співали колисанку щовечера, а в день читали наукову *Історію України-Руси* — що є прекрасним сопредіум фактів і літератури, але яка нічого не витягала з фактів.

¹⁰⁾ М. Мухин — Проф. М. Грушевський.

¹¹⁾ Ibidem *Вістник* кн. 3 1936.

¹²⁾ За *Вістником* IV 1935 стор. 268.

¹³⁾ detto IV 1935 стор. 275.

¹⁴⁾ detto IV 1935 стор. 278.

І раптом — раптом, як пише Семенко:
Застукало, зататакало з Ромодану;
Заклопотано чухали потилиці;
Стонадцятий раз перегортали „Історію Грушевського“.
 — „Немає“...¹⁵⁾

Не чухали потилиці ті, що ще не читали великого соpendium, бо ще не мали висшої освіти — безвуса, роман-тична, „вузько“ думаюча молодь — і створила Крути. Спокійно йшов п. професор за трунами крутянських героїв і мабуть жаль бренив в його душі, що се все може попсувати федерацію. А потім кількакратне бомбардування Києва, десятки тисяч українців розстріляних московською большевицькою демократією, недвозначний спів „ах яблочко, да на від краснов, что Україне канец дело ясное“ і щож в результаті?

А результат: в 1920(!) році наш батько пише достойне вождя революції:

„Ми відкидаємо боротьбу з Сов. Росією, з комуністами-большевиками, явну і тайну: тактику оружних повстань і політику зривання з середини. Ми навчилися шанувати в большевиках провідників світової революції, яким за се мусимо пробачити не одно з того, що нам боком вилазить, тим більше, що наші власні помилки оправдують неодноразово в їх упередженнях і помилках у відношенні до нас“.¹⁶⁾

Чиж се не ультра-хахляцьке — „прости мене, моя мила, що ти мене била“? І для того, щоб мати трохи більше особистої гідности, чи конче потрібні „найновіші спеціальні здобутки“? Думаю, що не конче, а вистарчить мати в собі щось від тих людей, які вміють сказати твердо і спокійно: „Я руці, що била“, не пробачу“.¹⁷⁾

Се нашим політикам було чуже.

Як могли люди такого стилю підійти до Яреми, якому „виросли крила“? Як заховувались вони в ритмі тої доби, яка породила Маряну, що „Року 1917, покинувши („к чорту“) середню школу, пішла в Че-Ка“? Погляньте на Маряну — вона пише листа комусь невідомому: „Твій народ має два чудних слова, вони не перекладаються: „север“ і „грусть“. Але найкраще слово на землі:

„Че-Ка“.

Памятаеш?: стоять ешалони, а паротяг так задумано шипить. Ідемо в далекі степи, де чекає тривога, невідомість, де ціле провалля жури й радости! Станція, ще станція і семафори і степи... *Тоді не було порожнечі“*.¹⁸⁾

Хто написавби таке з наших політиків? Таж один член Центральної Ради може собі пригадати з часів своєї діяльно-

¹⁵⁾ detto IV 1936 стор. 269.

¹⁶⁾ detto IV 1936 стор. 272.

¹⁷⁾ Ол. Теліга.

¹⁸⁾ Хвильовий т I стор. 284.

сти лише, „як горів дім Грушевського“, а про заняття Київля більшовиками так згадує: „...По місті розїздило авто, з якого якийсь „матросик“ виголошував промови, вітаючи слухачів з „визволенням“. Чи кінєдь нашого короткого державництва? Та треба було подумати, де примістити родину, бо пивниця не надавалася на домівку на довший час“.¹⁹⁾

Порівняймо лише хвилі захоплення, що заливають жадою творчости чогось нового, великого — душу Маряни; що не лишають куточка на особисті справи, на роздумування над компромісами, що розширяють очі, які дивляться вперед, де горить трівожна мета, — з автором спогаду „як горів дім проф. М. Грушевського“, і зрозуміємо ціле провалля, що стояло поміж ними.

Там мрія, тривога, замріяні простори, широкі степи, провалля жури і радості й спогад про се — а тут спогад про шукання помешкання. Два протилежні бігуни.

Певно — такі спогади, як Маряна, мають наші діти революції з Зимових Походів, але се також стихія революції, а не вчений провід. Бо де Рим, а де Крим — як міг підійти Грушевський і вся Винниченківщина до тов. Маряни? Чим вони її захопили? Таж се ті люди, що оголовлювали революцію, що думали про приспання стихії, про „Швайцарію, що обіймалаб цілий гльоб“, чи вони могли порозумітися з людьми, яких туга за невідомим ганяла „від дикої станиці до холодної ночі і від дикої ночі до холодної станиці“.²⁰⁾ Чи могли вони, розі́джені мудрощами не нашого поля оголовлювати націю, коли *йшла м'ятежна епоха. йшла душмяна романтика і нечу́тно ходили по борах тіні середньовічних лицарів*“.²¹⁾

Коли читавш сі слова, кров починає стукотіти у висках, дихаєш швидше і невжеж сеї епохи не відчули сини „голубої Савої“, невжеж сі що „сіддали повстанські коні“ були деревом? Невжеж не було людей, що хотілиб перемінити світ?

Чому тоді провід не використав тих настроїв, тих душ, що в них стояв гул, сердець, в яких горів пожар революції? А вогонь горів — бо „Влетіла буря, крикнула — звінко, просторо:

Повстання!

Зашуміло в зелених гаях, загримало, загуло. Прокинулася ріка — подумала світанком — та й розлилася — широко-широко на великі блакитні гони.

...Йшла повінь... летіла буря...“²²⁾

І зірвались тисячі-тисячі. Шукали хтоб їх повів за голосом їх душ. Зірвались тисячі тих, що не знали чого вони

¹⁹⁾ Діло ч. 67.

²⁰⁾ Хвильовий т. I стор. 78.

²¹⁾ Хвильовий т. I стор. 309.

²²⁾ Хвильовий т. I стор. 267.

прагнуть, але знали, що прагнуть якихось хвилювань. Зірвалися тисячі тих, що адорували портрет Шевченка, ночами думали про козацько-українську державу, мріяли про прославлення Тризуба. І з одної сторони став Грушевський, а з другої Че-Ка з романтикою бравнінга, з походами на Кубань, Берлін з горючими очима — маса пішла на вогонь.

Вони були неусвідомлені українці? А чи вони були свідомі комуністи? Погляньте, як не могли вони зрозуміти жидівської калькуляції Маркса — і не зрозуміли і самі почали шукати України — не тої, що казала ховати гнів, хоч ворог насадив, що гасила стихію — хоч ворог бомбардував Київ, а тої, що знає право межі, що ховалася в Холодному Ярі і зустрічала російську демократію власне повстанням і власне підтримками зсередини. Сідлано тоді повстанські коні.

Що за цинізм і облуда — казати, що ми топчемо проливу кров, що понижуємо традиції 1917 р.! Ходить про вибір традиції з 1917 р. Що вибрати, що поставити на постумент, чим жити, захоплюватися? Чи запаленими очима? Чи тими, що кастрували пробуджених піратів степу? І для якої ідеї маємо клякати перед мертвими душами, (і їх „расовими“ оборонцями), що казали пробачити більшовикам їх терор, їх пожари, розстріли, насилування жінок, грабіжі й інші дари „великої Росії“, принесені ними нам?

Се не критика для критики, не злосливість, не свідоме понижування проводу тодішнього, бо він і так опиняється поза життям нації. Коли ставимо питання: Хто винен, то не для того, щоб винних віддати під суд. Богато вже отримало від шанованих більшовиків-провідників світової революції „по ділах своїх“, а решта, коли не переродилася, то й так вже не стане на дорозі майбутнього. Ходить про обличчя революції, про її суть. Ми, що бачимо загірні вогні майбутнього України, хочемо бачити суть революції в стихійному розмаху, в тих всіх вітрах, що грімали в степах „степової Еллади“ і в серцях її „мятежних синів“.

Таж не теорії, а сей розмах, „тіні середньовічних лицарів“ кинули синів ентузіязму під Крути, в партизанку, під Базар і загіртіла пожежою революції, кров бризнула на чорнозем. „Духмяна романтика“, „запалені очі“ — ось суть революції, тут відбивається наставлення, стиль мас.

Нічого не могли в тій завір'юсі вдіяти люди, що вийшли зпід самоварів. Сі люди, що так легко позамінювали портрети царів на портрети червоних або білих намісників, хоч може й шкода було трохи акцесорій, до яких звиклося. Яку ініціативу могли проявити вони, чим могли захопити вони прозрілих рабів, що жадали помсти на непрошених гостей за їх надто довге господарювання в українській хаті?

Певно й самовари инакше зашуміли в дні революції. Сі люди всі ходили на вулиці, цілувалися, але найкраще себе по-

чували всеж таки, коли, у вечері „в тихому затишку міщанського добробуту шипить самовар — Ш-ш!

І зимою: Ш-ш!

І літами: Ш-ш!

І в осені: Ш-ш!

Се тиха надмрійна пісня обивательського щастя. Апогей його — канарейка в клітці²³⁾

З них народилися „мартівські українці“, люди з розколенням *л.* Буря, що пролетіла над ними, побила їм самовари, позабирала високі ковнірці, але не вирвала самоварного духа й все вони мріють про щастя, якого вершком є канарейка в клітці. Не зробили вони нічого тоді, не роблять і тепер, хоч і мають досвід, бо історія учить, що люди з історії нічому не навчилися. А нова революція ще більше буде не в їх дусі.

А ті, що їх вогонь горів в Чека?

Їх *л.* також розкололося. Неодин почуває, що вбив власну матір, перед ними стоїть українська нація, посаджена ними [у червоний „рай“ і вони дивляться на свою внутрішню порожнечу.

„По пожежі — маленький дим і... смердить“²⁴⁾

Стих гул.

Застрілювався Хвильовий, що так вірив в комуну „що хотілося вмерти“, Маряна хоче вішатися, бо віддалася сифілітикові — революція скінчена. По сірих, заболочених заулках республіки бігає пєс з облізлим хвостом.

Не цікавіше й у нашому гетті, замість самовару — прекрасне трикратне „цілую руці“, а й болото, ані заулки не бракують. Лопань — пливе й посеєбїк.

— А „Лопань теж має свою історію: на березі багато калу й дохлі коні, а вчителі гімназії й досі ловлять удочками рибу й думають про минулі дні, коли фунт хліба білого коштував три копійки, а пів пляшки двадцять чотири!“²⁵⁾

Алеж мусить бути якийсь вихід з сього задріпаного заулку, бож не всі тут такі самозадоволені, як М. Рудницький в своїх незрівняних „європейських“ мемуарах в „Ділі“ ч. 67.

Буває час: полазкотять уста

Тремтить душі дзвінке, роздерте плесо

Немов хтось кинув здалека листа

І кличе хтось без підпису й адреси.“²⁶⁾

Молода душа, почувши такий клич в сірому заулку, шукає підпису й адреси.

„Редактора Карка покликав голос: Так, він знав сей голос, се голос сімнадцятого року, голос молодої, бадьорої, червінькової революції, тривожної радості — може глибокої,

²³⁾ Хвильовий т. I стор. 172.

²⁴⁾ Хвильовий т. I стор. 56.

²⁵⁾ Хвильовий т. I стор. 38.

²⁶⁾ Олена Теліга — Лист Вістник 11 1936 р.

може синьої, може се не голос, а сон з оточеного ворогами героїчного Луганську²⁷⁾

І редактор Карк „пішов трівожний: стояли в очах січнев-ві сніги, іржали десь повстанські коні — думав“²⁸⁾

Думав про „підпис і адресу“ голосу, що його кликав — се 1917 рік.

Думав, як думаємо ми молоді про 1917, але не про тих з 1917, що казали здушувати „акумульований у віках“ гнів, а про тих, що їм „вітер на арфі грав“, про тих, що їм „стеги творили б у йну весну і щастя їм, як матері, що род-жає вперший раз“²⁹⁾

Чуємо далекий шум доби, якої не хочемо понизити, чу-ємо стукіт серцець тих, що кров пролляли в запалі, в любові до пожару революції, не топчемо їх, а стоїмо перед ними з єдиним бажанням — самим пережити те, що вони мали змогу пережити.

Але для сього треба конче звідусіль вигнати, випекти розпаленим залізом дух обивательщини, відділити обиватель-щину від пориву. Її стоптати, а не підносити, а пориву праг-нути. Тільки тоді — *завтра розгорнемо голубину книгу вічної поезії.*

Так думаємо в 20-ліття революції ми, що її не бачили, що хочемо розгорнути сю книгу.

Курт Ріс

За купісами Голівуду

(Продовження)

Переслідувані

Одного дня, коли я прийшов у відвідини до Берке, він дав мені знак, щоби я заждав у сусідній кімнаті, і лишає не-примкнені двері. Підморгуванням дав мені пізнати, що мене зацікавить те, що буде діятися в його бюрі.

Дійсно, бачу дуже елегантну жінку; її лице мені зна-йоме, але не тямлю прізвища. Вона дуже поденерована і ро-бить гостру сцену Беркові, ідеально спокійному.

— Але чому не я? — скрикує вона. — Чому не дістала я ролі?.. Прошу вас подати мені причину, та ледви, чи ви зможете мені її дати, бо її нема... Кльодет Кольбер!.. Алеж вона нічого не варта, та дівчина. Ви дуже добре знаєте, що

²⁷⁾ Хвильовий т. I стор. 40.

²⁸⁾ Хвильовий т. I стор. 41.

²⁹⁾ Хвильовий т. I стор. 136.

вона є звичайною статисткою і що ся роля була зладжена для мене.

Берке пробує перебити їй, але гостя встає, щораз більше подразнена.

— Справжня причина — каже вона — се те, що ви всі проти мене. Подумати тільки, що від дванадцяти літ я грала всі перші ролі, а тепер преса не хоче писати про мене навіть нічого злого; се скандал, се заговор. Впрочім маю сього досить і сьогоння вечером відїжджаю до Нью-Йорку.

Коли вона вийшла, Берке кличе мене.

— Колиб се було правдою — каже він — той відїзд до Нью-Йорку! Але вона буде тут за вісім днів, за п'ятнадцять днів, за шість місяців.

— Але хто се є?

Берке говорить мені імя артистки, що тому п'ять літ була славна в цілому світі.

— Але як вона зійшла до такого стану?

— Завжди та сама історія. Вона ждала надто довго, щоби зредувати свої грошеві вимоги. Ані вона, ані такі, як вона не можуть погодитися з фактом, що їх слава маліє. Та, що брала десять тисяч тижнево, відмовляється прийняти вісім. А потім їй пропонують п'ять. Якщоб вона була мудра, вона прийнялаби п'ять тисяч. Але ніколи вони не поступають мудро в таких випадках. Вони проводять свій час пишучи довжезні похвальні листи про себе до всіх товариств.

— Як вони живуть?

— О, більшість має трохи грошей, але гризе їх свідомість, що вони втратили славу і хоробливе переконання, що їх переслідують. Вони не знають, що лишився їм ще одинокий середник поратунку, а саме покинути Голівуд. Щоби мати успіх у Голівуді, треба бути деінде. Ті, що поростають мохом у Голівуді, пропали.

— До якого часу?

— Поки не стануть статистами.

Армія статистів

Перехрестя голівудського бульвару і Вестерн Авеню є одним з найбільш оживлених перехресть міста. Тут є осідок Центрального бюро для розподілу ролей.

Заходжу туди і домагаюся розмови з п. Келльогом, директором.

Велять мені ждати в малій кімнаті і щоби не нудьгувати переглядаю журнали і брошури, якими встелений стіл. Одна з тих брошур затримує мою увагу. Вона має наголовок: *Важна інформація для всіх фігурантів.*

Беру звідтам речення:

„Від часу отворення нашого бюро, ми пробували дати вам до зрозуміння, що ви не можете числити на те, що праця,

яку вам даємо, вистане вам на життя. Величезна різнородність фільмів вимагає, щоби ми користувалися всіма родами рас і всіми родами типів. Можливо, що треба буде ждати місяцями, заки знайдемо запотребування на вашу спеціальність... Наша телефонічна централь є найважливіша з усіх того роду урядів у цілому світі. Не телефонуйте до нас надаремно. Таким робом забираєте час собі і нам... Пересічний заробіток, що його кождий з вас може надіятися, цілковито не вистарчає, щоби вможливити вам прожиток. Маємо найширшу симпатію для вас, але ми безсильні супроти дійсности... Не сподівайтесь отже, що професія статиста дозволить вам жити".

Підчас коли я читаю, секретарка, що сидить при писальному столі, пробує знеохотити цілу низку кандидатів. Цілком непотрібно. Якийсь старий добродій сідає біля мене. Помітно, що він мусів колись мати кращі дні. Він вбраний з елегантністю минулих часів. На ногах у нього камаші, в оці — монокль, його гостра борідка дбайливо зачесана.

Він представляється:

— Князь Микола Іванович.

— Ви статист?

— Так пане. Але не в се професія, яку я поручивби такий, як ви молодій людині. Можливо, що ви малиби може більше успіхів, як я. Я москаль і до сього я є типом, що дуже обмежує вжиток, який можна зробити з мого таланту. Я працюю в категорії 10 долярів денно, але нажалі тепер накручують дуже мало російських фільмів.

— Се справа моди, безсумніву.

— Так, певно, і я маю добру надію, що повернуться ще до тем, які відродять царський двір... Кожного дня, встаючи, говорю до себе: „Чи станеться се сьогодні?“

Підчас нашої розмови, секретарка далі приймає найбільш дивовижних типів. Наприкінці вводять мене до бюро пана Мек Келльога.

— Догадуюся, — каже він — що найбільше цікавлять вас цифри. Вони зрештою відповідно вимовні. Ось: 95% усіх фільмів на світі виконано в нас. Вимагає се постійного zatrudнення триста чотирнацятьох першорядних артистів і двісті шістьдесятьох другорядних. Всі вони заробляють легко на життя. Затруднюємо крім сього п'ятсот п'ятдесять статистів денно... Але ми маємо на наших списках двадцятьпять тисяч кандидатів, замешкалих у Голівуді, а число тих, які звертаються до нас з проханнями з усіх сторін Зєдинених Держав, переходить три міліони. Як бачите проблему цілком не можна розв'язати.

— Центральне бюро розподілу роль — виясняє мені директор — доставляє статистів до всіх спілок, беручи п'ятьвідсоткову провізію від всіх платень:

Пан Мек Келльог показує мені перегляд тариф, плачених за означені ролі. Наводжу кілька вийнятків.

Вимоги від статиста з платнею десять доларів

Статисти мусять мати костюми до роль пастухів, мирових суддів, історичних роль і т. п. Кандидати закваліфіковані до сеї категорії повинні вміти відіграти ролю детективів, гангстерів, римських сторожів, ексцентриків, кельнерів, професійних танцюристів, світових людей.

Вимоги від статистів з платнею п'ятнадцять доларів

Гардероба має складатися: з вечірних суконь з футряними шаликами, — (шалі і кашне непотрібні) пополуднева туалета, візитова туалета з футром і плащем. Завага: всі ті туалети повинні бути модні.

Вимоги від статистів з платнею п'ять доларів

До сеї категорії належать статисти, від яких не вимагається власних костюмів.

Питаю пана Мек Келльога, скільки заробляють пересічно ті статисти.

— В останньому році — каже він мені — на двадцятьп'ятьтисяч зареєстрованих, стоятьдесять заробили тисячп'ятсот доларів, шістьсотшістьдесятьтри заробили дев'ятьсот доларів. Велика більшість не заробила більше, як п'ятьдесять до сто доларів.

Пан Мек Келльог запрошує мене оглянути бюро. Вхідимо до великої кімнати, подібної до салі біржових нот у канторі виміни. Урядовці сидять перед десятима телетипами. При допоміг тих апаратів студію звертаються до центрального бюро з своїми запитами. Зголошення їх запотребувань викрикують тут негайно крізь мегафон.

По другому боці кімнати стоять телефони, крізь які приймається пропозиції статистів. Якщо той, що телефонує, надається, шеф бюро кричить: „Проданий!“

На стіні висить велика таблиця з списком найліпших статистів. Зараз, як тільки артиста заангажовано, його ім'я зникає з таблиці.

В сусідній кімнаті займаються розподілом артистів, що мають характеристичні риси і цілу ту працю виконується автоматично. Середину кімнати займає картотека, в якій є двадцятьпять тисяч карток кандидатів. Ті картки є спеціально значені і коли нпр. студію жадає статиста з бородою, який добре їздить верхом, всі картки вандрують до машини, що їх перебирає автоматично і затримує тільки картки бородатих їздців.

— Чи трапилося вам коли таке, — питаю Мек Келльога — що ви не могли виконати замовлення?

— Ніколи, — каже він — в Голівуді є все.

— Найбільш жалюгідне, се те, — поясняє мені директор Центрального бюро — що з десяток великих артистів почав тут свою кар'єру, як Клярк Гейбл, Джон Гарльов, Жанет Гейнор і т. д. Тільки дванадцятьом вдалося вибитися понад ряди

тої безчисленної армії, але се вистарчає на жаль, щоби підтримувати надію всіх інших.

— Але — говорю чи без сього, щоб стати зіркою, не можна всеж таки дійти до становища, яке позволялоби заробляти собі на життя?

— Дуже рідко — відповідає Мек Келльог. — Статистика доказує, що серед перехідних акторів*) двадцятьвісім відсотків заробляє неменше, аніж 1000 доларів річно, двадцять-один відсотків — два тисячі, десять відсотків від двох до трьох тисяч і тільки три відсотки доходять до шести-семи тисяч. У висліді, вигляди на те, щоби здохнути з голоду, величезні.

— А чи великі зірки мають кращий приділ?

Голівудська недуга

— Великі зірки, директори, режисери найчастіше є також безробітні. Щоби розуміти Голівуд, треба знати, що всі, що приймають участь в кіновому промислі не працюють більше, аніж кілька тижнів на рік. Решта часу, се повна бездіяльність.

Щоби накрутити звичайний фільм, треба чотири до шість тижнів. Великі фільми тривають від десяти до тринадцять тижнів, але ті, що приймають участь у тих великих продукціях, звичайно не творять більше, аніж один фільм на рік. До накручення звичайних фільмів пересічно треба від трьох до чотирох тижнів для більшої частини артистів.

Навіть такі актори, як Клярк Гейбл або Каніі, які належать тепер до найбільш зайнятих, не працюють більше, аніж двадцять тижнів на рік.

— Що роблять вони в мертвих сезонах?

— З винятком двох або трьох, які їдуть до Нью-Йорку, інші не рухаються. Вони лишаються в Голівуді, не так з лінивства або задля приємности, як з страху, що їх призакладуть.

Страх, щоби не попасти в забуття, се змора Голівуду. Треба бути баченим всюди і завжди.

Щодня ті самі лиця збираються в двох або трьох ресторанах, де треба показуватися, або віднаходять себе на умовлених місцях.

Крутаються вони в колісцє, тупцюють на місці, не виходять з одного і того самого окруження, не бачать ніколи нових облич, говорять завжди тільки про кіно і про ніщо инше поза кіном. Тих, що ведуть таке життя огортає вкінці своєрідна недуга, що в професійному говорі зветься „Гоінг Голівуд“ (голівудська пошесть).

Недужі

Я зайшов на який десяток таких „сходин“. Одні моглиби вистарчити. Всі є однаковісенькі, одні цілком такі самі, як

*) Що з статистів стають акторами.

другі. Тоалети — величаві, виставність — осліплююча і повна безнадійної монотонії. Одні „сходини“ коштують від трьох до п'ятих тисяч доларів. Звичай наказує робити гостинці господареві, як нпр. левинята і цілі ліси орхідей.

Можна сказати, що для кожного, хто живе в Голівуді, не існує решта світу. Революції, війни і сензаційні події, що відбуваються деінде цілковито байдужі для тих справжніх хорих, якими є вязні Голівуду.

Один талановитий письменник звирівся мені:

— Колиб я був без грошей, Голівуд бувби останнім місцем на світі, де я бажавби мешкати. Навіть заробляючи тут на життя, я непевний, чи не прийдеться мені колись збожеволіти.

Цікаво, що публіка також нездужає на „голівудську пошесть“. Можнаби думати, що мешканці Голівуду збайдужіли на монотонне життя голівудських зірок. Зовсім противно. Кожного дня в обідовій порі перед ресторанами і вечером перед кінами вистояє величезна очарована юрба, що загипнотизована завжди тим самим видом.

Нещодавно один з великих голівудських кінотеатрів давав прем'єру фільму з Фреді Бартольоми на якій, очевидно, він мав бути присутній. При вході до кіна попросили молодого актора зняти обуву, щоби можна було взяти відбитку його стопи і увіковічнити її відтак в мраморі. Як відомо, є се традиційний звичай в Голівуді. Пятнацять тисяч осіб пробувало ввійти до кіна, щоби побачити стопу того хлопчини.

Кожного разу, коли дають прем'єру фільму, мобілізуються службу безпеки, соток агентів і пожежну сторожу.

Ні разу не можна оминати заворушень, коли хочеться перешкодити аматорам автографів і цікавим перервати кордон і задусити нещасні зірки, їхніх ідолів.

(Д. б.)

Мирослав Гоца

Слово живе і мертве

(Дещо про акт творення*)

У почині було Слово и Слово було у Бога, и Бог було Слово. (Євангеліє від Іоана I)

Покажу вам останнього чоловіка.

„Що таке любов, Що таке туга?

Що таке зоря?“ — питається останній чоловік, і моргає очима.

(Ф. Ніцше)

Факсверк...

Читає мені дарув, що зацітую йому дуже мудре місце з одної, замашистої „кореспонденції з Берліна“: „Там де виз-

*) Се питання порушували у Вістнику — І. Коровицький Е. Маланюк, Ю. Клен (кн. IV., IX., XI м. р.).

начувати, що є льояльність, має право... кождий член пануючої нації... там західно-європейська людина... або з власного чисто вже „окцидентально-іраціонально-вольового імпульсу“ — вгадайте відки сей фаєрверк відписаний — викомбінує, абож дає викомбінувати... найгрубіші смалені дуби...“ (*Піємонтські відносини*, підписано криптонімом *І. В. Новий Час 1935 26 X* і слід.). Яка є в тім гадка, і при чім отут сей „фаєрверк“, розчовпуйте. Але вона є тут встидливо схована „між рядками“. Автор, бачите, силується на гумор, дає вам „загадку“...

Такий „вискок“ побіч з поважними розважаннями (в інших „кореспонденціях“ тогож автора) на тему кілько німецький пролетар споживає масла, мяса або смальцю і які зміни в тім за гітлерівського режиму, не звернулиб вашої уваги, як вибрик розгуканого школярика, колиб він був відокремлений. Але се не відірване явище. Се — опрокинення і протиставлення отому „іраціоналізмові“ — тої частини людини, що захоплюється маслом і смальцем.

Таке саме опрокинення того „фаєрверку“ маєте і в *Націоналізм, критика фраз* Пушкаря (теж псевдонім) та всюди по соціялістичній і демократичній пресі, ба навіть „націоналістичній“, „творчій“ і т.п. Бо що вже нині не „націоналістичне“?

Почуєте його і в мудрців тої міри, що автори з покійного *Шляху Нації*, де знову про іраціоналізм та про ті нещасні емоції (чи се який звір, ота „емоція“? — чи не привиджується вона їм, як якась легендарна потвора, яку вбив, наш геройський Кожумяка?), а протиставляється їм вже не маляні проблеми або розум, а розумну, тепленьку етику... їхнього гатунку. Який се гатунок, Богу дякувати, маємо змогу бачити — в їх чинах.

Се опрокинення скероване своїм тупим вістрям в „доктрину стихійности“, що так скажу, Дра Донцова, якої тимбільшою питомою суттю є тверезість льогічна, увільнення ума від маячень патологічних типів, і увільнення духа від наркози чистого розуму. Бо, коли отой розум стає „чистим“, робиться з нього базар фраз.

І Дві дороги і дві раси

Хай мені буде вільно зацітувати ще раз слова Ніцше (якже його не цитувати!) про т. зв. ученість: „Відносно генія, т. зн. до істоти, що або плодить або родить, оба сі слова зрозумілі в найширшім значінню, — учений науковий *virgilius* має завсїгда щось з старої панни: бо, так як вона, не розуміється на обох тих найвартісніших завданнях людини.

Найгірші і найбезпечніші річі, до яких учений є здібний, виходять з питомого для його категорії інстинкту мірноти: з того езуйтизму мірноти, який інстинктивно... хоче кождий на-

тягнений лук зломати, або — ще більше! — звільнити" (*Ми учени § 205*).

І ще про Декарта „батька раціоналізму (отже діда революції), який визнавав лише повагу розуму: алеж розум є тільки знарядом, а Декарт був поверховний“...

Я вмисне на самім початку зібрав ці цитати, бо вони можуть бути сенсом нинішньої статі. Слово живе і мертве! Скажім трохи инакше: Слово сплоджене, створене і — слово вимудруване; плід творця і плід учености; плід духа і — плід розуму. Тут відразу сю справу видно з усіх боків: живе слово, творець і дух — се одна і та сама істота, тільки ми ріжно хрестимо, залежно від характеру її, який в даній хвилині маємо на думці.

Від т. зв. розуму мушу відокремлювати духа. Сього відокремлення в дійсности нема, коли йде про істоту живу, створену, про організм, про те, що ми відчуваємо під словом *Я*. Сі дві речі є в нерозривній синтезі. Але розрізнення мусимо зробити, коли хочемо логічно сконкретизувати деякі правди і се потрібно навіть тоді, коли хочемо представити деякі психічні процеси. Сама психологія, як наука, ще далека від того, щоб добристи до того, що творить основу її істоти. Далека від того, щоб забити ту філософію, яка хотіла б зрозуміти саму істоту буття. Щоб стати наукою, психологія почала трактувати *Я* як предмет. Дуже повчаючими вже є самі дороги сеї молодой науки. Бо як тільки вона бере оту психіку за предмет, психіку, якої суттю є буття — мусить ступати двома шляхами. Сі шляхи лежать на двох противних собі бігунах і є рівнобіжні. Одначе кінці їх сходяться десь там в нескінченности. З одного боку маємо психофізіологію та її есенцію — бігевіоризм¹⁾ (американський — скажім — матеріалізм), якого кінці стремлять вже в хемії, з другого боку психологію цілостей і глибини (німецький — скажім — ідеалізм), якої кінці граничать з містикою.²⁾

¹⁾ Бігевіоризм, напрям в психології. Можна сказати, що се „бунт“ проти інтроспективної методи в психології. Вже сама назва (behavior — поступовання, заховання) характеризує сей напрям. Бігевіористи твердять, що наше „психічне“ життя є определене через стимули *S* (stimulus), які ділають в данім момементі на людину, а зводиться воно лише до дрібних фізіологічних змін і рухів організму, які називаємо реакціями *R* (reaction). Тому основник сеї школи Джон Ватсон кличе: дайте мені здорову дитину, а зроблю з неї — ученого або злодіяку. Радикальні бігевіористи твердять, що психічного життя взагалі нема. Нагадує се дуже досвіди над псами Павлова, російського фізіолога, на яких у великій мірі опираються бігевіористи. Зворушення, реакції емоціональні пояснюють перевантаженням деяких стимулів енергією. Се напрям механістичний. Людина тут — лише машина.

²⁾ Психологія цілостей (Gestalttheorie) твердить, і зовсім слушно, що нам у психічнім життю дано певні цілоти, постаті, коли приймаємо зовнішній світ, а не елементи, чи мозаїку вражінь, яка нібищойно з досвідом зливалася в цілість, як твердила давніша психологія. Погляди одного з найвидатніших представників сеї нової школи, Крюгера, входять уже в метафізику. Те саме — і про інших представників сього напрямку.

Отже — се розрізнення — се є дві методи нашого розуму, органу, який конкретизує і має пасію конкретизувати те, що нам, нашому Я дано розуміти і відчутти.

Чи ми знаємо щось про суть буття? Коли я кажу *Ми*, або краще, „чи, Я знає?“ — сміло може сказати: — Так. Нам дано се „на дні душі“, ми се прекрасно відчуваємо і зовсім ясно. Я с н о, т. зн. в сій справі існує в нашій Я повна гармонія. Ми відчуваємо буття як щось конкретне і гармонійне — завершене.

Але, — ми сього ніяк зрозуміти не можемо. Як тільки логічно, тими категоріями, якими послугується наш розум, хочемо се зовсім ясно „розуміння душі“ представити, ми попадаємо в клопіт. Входимо в лябірінт, з якого вийти можна або одним, або другим виходом, які лежать по противних сторонах. Ніяка логічна сінтеза тут не вирішає справи. Тодібо ми стаємо по середині, так засугеровані тим стоянням (невтральга смуга), що забуваємо, що треба вийти з лябірінту.

Коли вийдемо одним з виходів, заспокоюється наш ум, але тільки тоді, коли забуває про другий вихід. Коли опадє нас злуда логічної конкретизації, яка може бути тільки однобічна — ум знова стає безрадий. Вкінці він піддається тій гармонії, яка панує в душі, признає се духове відчуття за факт — незрозумілий.

Отже крім розуміння світа, людина має ще духове розуміння, відчуття всіх найсутніших правд, відчуття світа. Суть світа і буття не міняється. Не міняється і контакт нашого духа з нею. Не міняються „енергетичні“ відповідники отого світа в нашій душі, оті — відчуття.

Щоби може ясніше представити ріжницю поміж відчуттям (духовим поняттям) і звичайним обстрактним поняттям, пригляньмося прм. поняттям: нескінченість і скінченість. Не є вони чисто логічними абстрактами як прм. „час“. Спробуймо собі логічно сконкретизувати прм. поняття „скінченість“. Розум, обмежений змислами, (отою тривиміровістю тільки) ніяк не може сього собі представити. Він розумуватиме: — мусить бути десь границя; і зараз виринає нове питання: — а що поза нею? (Абстрагую від тзв. математичної конкретизації того поняття). Розумовання мусілоб протягтися в нескінченість... Але чи існує щодо того останнього поняття така неясність в нашій відчуттю? Ми відчуваємо отсю нескінченість, розуміємо її духово: ми відчуваємо, що вона завершена, „заокруглена“, отже „закінчена“. Але розум щодо тої завершености безрадий. Він по кількох зусиллях бунту і перечення, неспокою піддається силі гармонії, яка панує в душі, — піддається відчуттю.

Між світом і нашим Я існує ірраціональний і безпосередний контакт. Фактом є, що ми світ відчуваємо наперед, заки здібні се собі сконкретизувати, логічно зясувати. За першими вражіннями дитини слідують не якісь поняття, ані навіть „образи“, які вона відбирає, а певного роду афективна, чуттєва

реакція. Вона не мусить бути свідомою, не мусить про те індивід знати. Се є найістотніша функція існування. До такої виключно реакції спосібні низші організми, а подекуди і навіть рослини. Прм. реакція мімози на дотик. — соняшника на світло. Коли я говорю „чуттєва реакція“, в сім випадку розумію се в сенсі „енергетичнім“. Людина тим визста від інших форм індивідуальних існувань, що може собі усвідомлювати, конкретизувати те, що сприймає безпосередно душею, може в певній мінімальній дозі (може сповидній, що виказує аналіза наших психічних станів) потрактувати своє *Я* як предмет. І само відчуття *Я* є дане може лише людині. В тім характер її божеського походження, свого роду протеговання Творцем.

Скільки разів ми сперечаємося про щось, дискутуємо, перечимо комусь з повним переконням, а не вміємо самі собі здати з того ясний звіт, про що н а м йде. Просто не можемо погодитися з чийось розумінням даного предмету. Чи се є звичайний лише об'яв негачії? Не завсіди. Нам у душі дано розуміння певної оспорюваної проблеми, але се ще не перейшло процесу конкретизації, логічного усвідомлення. Шойно в дискусії, коли напинається психічна енергія, або пізніше, ми сю справу ніби витягаємо наверх, вона стає розумові ясною.

Ще на однім прикладі спробую вяснити залежність т.зв. розуму від нашої духовної „льогіки“. Стрічаємо якусь особу. Коли ми є обдаровані в достаточній степені „інтуїційним“ відчуттям, відразу родиться в надрах нашого *Я* певний означений „афективний“ образ про неї. Ми забираємо певне становище до сеї людини. Коли ми є типом стихійним, ми ніколи не заведемося на осуді; ніколи отого нашого відчуття не приглушать аргументи тої чи іншої людини, промовляючи до розуму: я такий і такий, я приятель, я друг, чолобитник і т.п. Коли наш дух сильний і незалежний, ніякі розумові аргументи не зібють його.

Оповідать про Леніна, що мав у великій мірі отого незалежного духа і вмів „вітрити людей“, не датися занаркозувати найбільш промовляючими до розуму аргументами; „як звичайно читав між рядками“, як каже про нього Троцький і вмів „видержати“, не датися спровокувати, особливо, коли йшло про те, щоб „вичути“ за позорами дійсні наміри ворогів, у часі липневих подій. Питання „добору людей“, таке важне в таких випадках, так блискуче практично розв'язував Наполеон і взагалі всі великі національні вожді. Тут не рішає і не сміє розрішати ніякий сентимент, упередження, бо всякі сентименти се плід своєрідного „розмягчення ума і серця“. Тут рішає оте відчуття. Льогіка в тих людей, се функція методи, а розум її органом. Се високі примірники і расові примірники людей. Хто заховав свою природну істоту; хто лишився сином природи, не занаркозував духа, „енергетичної“ сторінки свого *Я*; хто лишився послухним його голосові — той не виродився.

Від найменшої дитини ми здібні реагувати афективно і вчимося отої „штуки“ вичути вороже — чи прихильне наставлення інших осіб до нас. Дитина вже по кількох місяцях розрізняє наші симпатії чи антипатії до неї, як твердять деякі педагоги. (Ch. Bühler) Домашні звірята навіть уміють розрізняти наші гумори і реагують на них. Простолудя приписує коневі і псові високу здібність передчувати деякі факти і відчувати духа людей. Чи є в тім якесь мінімум рації, не тверджу, але я схильний респектувати традиційні народні „вірування“.

Одначе в людини з гіпертрофією т. зв. „здорового розуму“, отсеї „культурної“, цивілізованої людини, „інстинктові“ реакції, і сам інстинкт задушений. Для них існують лише правди, які „видумують“ холодною калькуляцією. Вони несвідомі того, що в дійсності нічого свого не мають, нічого незалежного; що лише повірили („зрозуміли“...) в створені, кимсь іншим сконкретизовані правди, і прийняли їх розумово, без їх духового відповідника. Сі правди в них є лише фразами. Служать їм за підставу, за преміси їх глиняних, часом пірамідално великих будівель, які валяться стрімголов, як тільки копне хтось їх підставу. Наступає тоді така величава картина, що не має часу завважувати розсипу глиняних кольосів. Вони самі так легко і лагідно піддаються розвалові, що вистарчить переломити їх силу безвладности (інерції) і вони вже самі скочуються з похилої площі. Люди, з виразним незалежним духом, своїми правдами — є в таким відношенні до раціоналістів і холодних мудрців, як сонце до зір. Як тільки явиться на сході пурпура заграви перших соняшних лучів, темнота блідне, а зорі без галасу, анемічно никнуть. Якого характеру є ця перевага, про се даліше. Тут хочу вказати на „об'єктивний“ змісл отої переваги. Расові примірники ясно знають чого хочуть, і вони одинокі мають незалежного духа, непозиченого. Кожду правду, яку хочуть здійснити, розуміють і відчують її сенс до дна. Її логічну, розумову конкретизацію для самих себе рідко коли переводять. Се непотрібно. Вони чують, чого хочуть і як се має бути. Вони мають отого даймона, про якого говорять Сократ: „від дитини відзивається в мені внутрішній голос, який, коли дається чути, відраджує мені завсіди щось такого, що задумую, ніколи мені не дораджує“. Для розумних опозиціоністів і дискутантів мають інтерпретацію, не завсіди згідну з вимогами Декарта, але переконуючу: згідну з законами логіки дискутантів „умних людей“. Се влучно вяснив О. В., автор статті *Ленін, як теоретик пролетарського асиміляторства*²⁾, на прикладі Леніна у відношенні до українських соціалістів. Се протиставлення двох типів людей: большевиків

²⁾ Вісник XI 1936.

„нерозумних“ і наших соціалістів — розумних. Скільки се вже раз підчеркнено як істоту сили, істоту взагалі всякої рацовости, шляхетности і скільки раз ще треба буде бити в сей дзвін, щоб розбудити наших „умних“ з раціоналістичного летаргу?

II Акт творення

Правдивим і напrawdę „об'єктивним“ і творчим є тільки те, що ми висказуємо „з душі“. Висказуємо, — не конче словами. Таким висказанням є картина маляря, мельодія музика, Третя Німеччина — Гітлера. Окрім льогічної конкретизації тих духових „образів“, ідей — може бути ще й видима, змислова (теж матеріальна, як і льогічна) конкретизація. Прм. відповідником ідеї Христа — є церква.

Даймонієм Сократа, се — величезна духова сила кожного генія і нема мабуть людини творчої, яка не чулаби його в собі. Поміж істнуванням-буттям а здійснюванням, поміж „духом“ а „матерією“ є оті Плятонівські ідеї, які він зве буттям істотним в собі, суттю всіх річей. Сократ вірив, що всі правди, всі істотні поняття про речі кожда людина має наперед. Вистарчить їй се усвідомити, витягнути на верх, допомогти сконкретизувати. Се намагався він робити своєю методою, яку звав методою акушерії, витягання на верх. Метода акушерії! Як се влучно віддає істоту процесу конкретизації, — процес, акт родження вартостей.

Конкретизація того, що маємо в душі, того „духового поняття“, „ідеї“ се є властивий процес творення в найширшім і найсутнішім значінню слова.

Ще раз підчеркую, що, щоби наступила змислова конкретизація, створення, в певних випадках не мусить наступити розумове „оправдання“ того, що чуємо. Се справа другорядна. Особливо коли йде про творення в справах суспільних, таке оправдання є зайве. Пощо намагатися зясовувати розумово, укладати в льогічну систему, коли ми знаємо, що є так, а не инакше. Христос не раціоналізує своєї ідеї, а тільки дає готові формули і норми, які з сеї ідеї виходять. Чинами натхнених людей в більшій мірі керують несвідомі „імпульси“, як свідомі і виложені розумом потягнення. В тих випадках розум служить лиш як отой лис, щоб вишукати способи і відповідні дороги, методи і витворити туман, щоб запаморочити „здорові розуми“ противників.

Є такий хижак, що закрадається до курників і робить там спустошення. Знаний є нам спосіб, в який запаморочує курки, що позасідають на сідалах. Чинности розуму, отой льогіки — в людей стихійних можемо прирівнати до чинности отого звіряти. І тут ся людина має до діла з тими, що позасідали на сідалах чистої льогіки, здорового розуму. Сі люди — курки і мають курячі голови дуже податні на запамороки.

Для наглядного прикладу пригадую, як типовий примір

такої людини — Мусоліні. Колиб курки його і нині запитали, яка його ідея, який образ фашистівського ідеалу, мусівби їм (і скільки раз так було!⁴) відповісти способом висше згаданого дотепного звіряти. Се не значить, що отого ідеалу, радше ідеї він не бачить очима душі; бачить, чує його кожним нервом свого організму, і — здійснює, творить. Те саме і з другою стихією — Гітлером. Се все, що вони говорять і пишуть про свої „наміри“, про свій ідеал, се не для себе — се для визнаців і для курей.

Пригадую тут цитовані вже на іншому місці слова (з книжки L. Guagnieri *Фашизм а совість*), що фашизм не є розумовою, вимудреною доктриною, бо колиб такою став, мігби здобути признання, похвалу учених, але ставби — мертвим. Фашизм — се життя, се стихія.

Я мав нагоду прислухуватись одній товариській дискусії:

— Чому ви денервуетесь, чому сердитися? Говоримо про такі неособисті справи — питає співбесідник свого опонента.

Опонент всміхнувся і відповів:

— Може се виглядає, що я серджуся. Вірте, що ні; немає чому. Коли приходитьсь когось переконати, чи висказати йому мій погляд, се приходить мені досить тяжко, — з психічним трудом. Можливо, що в таких випадках психічна енергія напружується, бо інтелект мусить дуже працювати, щоб я сказав вам те, що чую. І я хвилююся.

Се є найістотніша формальна „сторінка“ кожного процесу конкретизації, здійснювання. Оте схвилювання, ота емоція, що розриває і товче серцем кожного творця в хвилині творення: конкретизації того, що має в душі. Так виглядає акт творення і тільки так творець плодить, родить слово живе, кожду правдиву і вічну вартість⁵).

Так мусів хвилюватися Сократ, коли спокійно балакав з учнями, так мусів хвилюватися Фіхте над своїми мовами до німецького народу. Так хвилюється музик творець і відтворець, маляр, поет; те схвилювання дрожить в словах Гітлера, що спадають мов град тяжких молотів. Так хвилювалися шамани і чарівники, заворожуючи бурю, чи ведучи до бою свою

⁴) Пригадаймо його аргументацію потреби підбою Абесінії в час війни. І колиби в Лізі Націй не сидів представник Англії, Іден, напевно Ліга булаб схильна плескати в долоні з одушевлення. Тимнеменше негус, що повірив у „святі і взнеслі“ кличі статуту Ліги, являється такою самою куркою відносно Ліги, як ся — відносно Мусоліні.

⁵) І. Лукасевич (*O logice* Lwów 1936) стверджує, що скарб правд, який звемо наукою (і яку умні плебеї уважали справою чисто емпіричною і відтворчою — М. Г.) „є творчим ділом людини, а не лише відтворенням зовнішнього світа“. „Сама логіка — каже він — учить нас, що теорії не повстають і не можуть повстати дорогою чистого логічного думання. При їх творенні діють чинники альогічні. ...Ми прийняли за Арістотелем, що початком науки є стани інтелектуально-чуттєві... Все в сих станах діють емоціональні первні і еспівдіють якраз в повстанні теорій“ (стор. 27).

громаду. Так хвилюється кожда натхнена людина, відтворюючи свій духовий світ і приймаючи зовнішній — удуховлений Великим Творцем. Селянин, що оре чи сіє під великим блакитним склепінням, чи битий в лице буйним вітром в полі, коли відчуває Бога, вокруг в кожній грудці землі, в пташині, кушці — Його геніальну творчу руку. Ніде ви Його так не відчуєте, як при праці в полі, при праці, що має видати вартості. В сім відчуттю удуховленого світа вся краса нашого існування. Що варте булоб життя без того удуховлення, без того, скажім, містичного аромату; що варте існування машини, і виполовілої бездушної людини-автомату? Чи ми на те родимося, щоб споживши стільки і стільки кілограмів хліба, масла і мяса, виконавши стільки і стільки робіт — умерти? Що варте життя, коли ми його не відчуваємо і не переживаємо?

Се схвилювання, ся емоція, се ті прояви самої істоти життя, се отой видимий дух. Вона дає барву, силу і життя всьому, в що входить, що проникає: чи то будуть мови Гітлера, музика Бетговена, або образи Олекси Новаківського. Чи не уділяється вам оте схвилювання повне мавстату і сили, яке переживав мистець, кладучи монументальні обриси української Мадонни? Чи ся емоція не вложена, чи не навіки увязнена в тих зачертах зроблених на полотні? Ся душа заперта там, мов якимось закляттям чарівника; навіки получена з матерією, з отим полотном і обрисами. Так творець може удуховити, вдмухнути душу не тільки в тони, барви чи зачерти, але може оживити і камінь. І коли ся емоція („видима“ душа) получиться з матерією, маємо вже життя, живий організм з певним квантумом афективного напруження, певною барвою схвилювання, яке вложив творець у свій твір. „Те, що людина має створити повинно відділитися від неї як її друге Я; а якже се булоб можливе, колиб перше її Я не було ціле тим прийняте“ — каже Гете.

Про Шекспіра, Гете висловлюється: „Найвисшим, до чого може дійти людина, се є свідомість власних відчущань і думок, пізнання самого себе, яке дає їй провідний шлях до нутра чужих характерів. Є люди, які родяться з сею здібністю... Коли називаємо Шекспіра одним з найбільших поетів світа, тимже признаємо, що мало хто дивився на світ так як він, і що мало хто в такій степені переносить читача в свідомість світа при помочі висповідання сього, що бачив очима душі... Нам здається, що Шекспір творить все для очей, але се є злуда, бо його твори не є призначені для очей тіла... Зір може бути найяснішим змислом... але внутрішній змисл є ще більш ясний і передає все найскорше при помочі слова... Шекспір отже промовляє зовсім до нашого внутрішнього змислу... Коли приглядаємося вірно його творам бачимо, що є в них без порівняння більше слів для духа, як річей видимих для ока... Шекспірові товаришить дух світа; проникає він світ так

само як сей, і для обох ніщо не є тайною. Коли дух світа ховає тайну перед здійсненням, а навіть і по ній, то навпаки призначенням поета є зраджувати тайну вже завчасу або бодай у хвилині здійснювання... Тайна мусить виявитися, хочби каміння мало її проголосити... Поезії Шекспіра є великим оживленим ярмарком, а се багатство завдячує він своїй батьківщині. Всюди є там Англія, ся морем облита і сповита хмарами, на всі сторони світа чинна... Кажуть, що знаменито відтворив римлян; я сього не бачу; се ті самі англійці з крові і кости, але се є люди, що розуміється, а таким і в римській тозі до лиця"⁶⁾.

Я вже згадував про пасію нашого розуму, що побивається зрозуміти істоту, сенс життя. Людині дано в певній мінімальній степені „вийти з себе“ і потрактувати своє *Я* як предмет. Акт, яким нас створено, ми відчуваємо, одначе не дано нашому розумові збагнути се. Тодібо мусівби отой розум стати понад самим собою, понад акт, яким його створено. Найсутніші правди, для очей нашого духа видимі, мусять лишитися тайнами. Бо, щоби їх збагнути, розум мусівби, що так скажу, сам стати Богом, який великим актом створив життя, нас, думаючи і відчуваючі істоти. Превеликий се акт, і з яким великим афективним напруженням він мусів перейти, можемо собі уявити. Як се гарно і образowo кале Біблія, що Бог, створивши людину, стомився і на семий день відпочивав.

Як образowo каже (в певний спосіб конкретизує) наша релігія, Творець вложив в людину частину своєї суті, Слово живе — душу. І тому людина сама є творцем. Вона здібна творити вартости, в своїм (людським) сенсі вічно живі організми, які живуть доти, доки не знищиться матерія з якої створені. Одначе, твори людського генія, мають „потенціальну“ енергію, яка замінюється на динамічну, оживає, коли натрапить на чулі душі, на удохвлені істоти. Бо є люди, що поза логічним змістом певних творів, скажیم поезії, поза спостереженням самих ліній і форм, не реагують на напружену, уязнену в певнім творі душу. Вони навіть „захоплюються“ правдивістю певних правд, сконкретизованих творцем, їх логічною правдивістю і влучністю, дотепом, красою. Се найлекша вже нерозумова реакція на „чисту“, „об'єктивну“ красу. Але ані в мінімальній частині — твору не відчують.

Тут ясні стають слова Ніцше, про тих „пересічних учених“, яким не дано відчутти акту творення, питомого тільки генієві. Вони не знаються на тих річах. Їх життя обмежене до матерії, розуму і логічних, абстрактних, неживих понять, без їх духового відповідника — відчуття. Се бездушні люди, які засіли на сідалах чистого розуму, люди низшої породи — свого роду інтелігентні мерці.

⁶⁾ J. W. Goethe — Wybór myśli prozą Lwów 1910 стр. 52, 98-100.

До них відносить свої слова А. Міцкевич, говорячи:

Mędrcy przeklęci..

Głupi, zaledwie z wieści wyobrażnię znają

I nam wieszczom o niej bają...

(Підкр. мов. *Dziady* ч. III)

Акт творення зуживає нашу психічну енергію. Конкретизація певних правд переходить під великим афективним напруженням. Не про одного творця оповідають, що він в часі творення, попадаючи в екстазу, ходив мов божевільний.

Оповідають, що Архімед, відкривши закон про тіла погружені в рідині, вискочив з купелі і голий побіг до володаря Сіракуз, щоби йому се сповістити. Те саме схвилювання мусів переживати Нютон, викриваючи, а радше творячи закони гравітації. Таке схвилювання переживає інженер чи технік, творячи нову машину, чи нові закони, що порядкують відносинами в світі матерії. І коли сі творці переживали свої відкриття, творили їх — не одну ніч, а й цілими роками, „щось“ мучило їх ум, заки сконкретизували оте щось, що заістнувало їм в душі. Се незрозуміле відчуття, стає певним осередком, ніби магнетом, що стягає все потрібне, зуживає цілий досвід і калькуляційні здібности розуму.

Не легко переходить ота „конкретизація“ (в певних випадках просто неможлива на сто відсотків), приміром в поезії, та взагалі в мистецтві, а головно в політиці, де творець має до діла з дуже тяжким матеріалом, дуже тяжку глину до ліплення. Те, до чого стремить — се влада над душами.

Владу над людьми, се володіння душами кожний творець, кожда сильна, удуховлена людина має. У великій степені мають її генії, якої категорії вони не булиб. Найбільш видимо мають пророки, Мойсеї — оті політичні генії.

III Вартости

Людські збірноти, нації зокрема, утримуються через вартости. Вартість — се суспільна річ, соціологічне поняття. Але вартости творять тільки одиниці — творці, індивідуальними актами творення. Дарма, що до великих чинів згромаджують вони часом велику масу людей, часом всю націю, одуховлюють їх і чинять творчими.

Такою і найважливішою вартістю є сама мова. Се є суспільна, національна власність. Але вона повстала довгим процесом індивідуальних актів творення. Кожде нове духове поняття, яке заістнувало у даного осібника — творило нове слово і накидало його ближнім. Тому мова, кожде слово, має в низших суспільних організамах „магічну“ силу і „магічну“ тенденцію, зворушеневу. Мова се вже стала і стара вартість. Суспільство накидає її новим своїм членам як готову свою власність. Деякі вартости даної породи-нації удержують її

при існуванні і є довговічніші від життя цілих поколінь. Сама порода — се історичний і культурний твір творців великої міри.

Вартістю є міт про якогось національного героя, всі норми етичні і правні, установи, а й самі форми співжиття, форми існування громадянства чи нації, якою з найвисших є держава. Сі всі вартости — се власність неособиста, власність породи, але походять від поодиноких творців, що накидають їх ближнім. Загал живе тими готовими „старими“ вартостями, які йому його порода накидає. Тільки великі творці вносяться понад сей стан, творять нові вартости і передають ближнім, хоч не конче зараз. Часом сотки літ проходить, заки загал доросте, дотягнеться до того. Найліпшим прикладом буде творення мови. Поет, філософ, учений (творець) змагаючися з матеріалом, щоб висказати свої духові образи-відчуття творять нові слова — нові поняття з їх духовим відповідником. Томуто правдива поезія має оту магію в собі, отой архаїчний аромат, здібна зворушувати людину аж до самого коріння її істоти.

Се первісне, архаїчне зворушення, се краса нашого існування. Найпростіший приклад отого архаїчного зворушення буде те, — яке ми переживаємо на вид заграви пожежі, на рев заметілі, на гуркіт грому, на звуки гимну. Тому так радо вибігаємо дивитися на вогонь, тягне нас туди, як нетлю до світла. Заістновання потреби чину, акту, очайдушного акту, викликує оте архаїчне зворушення. Ви чуєте, як вам нерви пружаються, напинаються мязи, весь організм проймає якесь приємне чуття, і робить вас готовими до чину. Коли ви колись у дитинстві билися, в своїм „геройським віці“, який є одною з фаз нашого дозрівання, коли ви йшли на двобій з суперником, ви се переживали і пригадуєте.

Кожда найдрібніша вартість се плід якогось творця, знаного, чи невідомого, — плід індивідуального акту творення. Поняття творця — дуже широке формально і класифікаційно. Творці існують всюди, в кожній царині людської чинности. Скільки їх і якої великої міри — невідомих. Від баби-старухи, що здумує унукам казки чи подає їх в новій версії; пастуха що співає „собі“ на лані, підслухуючи, крадучи природі її духа і перетоплюючи на свої мотиви, або різьбить свою палицю; від сільського організатора до — великих вождів, письменників, музиків. Есенція мудрости і есенція краси тзв. народна творчість: всі норми і мистецтво (народне мистецтво, поезія, музика) — се плід поодиноких невідомих творців, творців в найсутнішій значінню того слова.

Ті створені кимось вартости ми приймаємо двома способами: через повторний процес самого акту творення, або через практикування.

Бо тут можливий відворотний процес. При пізнаванні певних правд переживаємо їх аж до глибин; заістновує у вас крім зрозуміння — відчуття, або просто само відчуття. І сей про-

цес вчування теж і в тім випадку підносить нашу духову температуру: ми хвилюємося. Не є се випадок, що мова дитини до певного віку має питомости мови низших суспільних організмів, є в своєрідний спосіб удуховлена, „магічна“. Се є взагалі умова заістнування понятєвої, „механічної“ мови. Без отого попереднього, свого роду, удуховленого стану, чи ми булиб здібні чогось навчитися, „змеханізувати“ якусь чинність нашого інтелекту? Не задержуюся над тим, як з часом вартости входять в нашу кість і кров „накинєні“ соціяльним дідиченням. Біольогічно ми дідичимо потенцію, тільки діспозиції, може „тенденції“, ніби „форми“, які змістом виповнює виховання. З часом сей „магічний“ сенс вартостей „зтрачується“. Певні чинности виконуємо „механічно“ без вчування. Сей процес переходу від істотного і чуттєвого виконування в сухий, механічний, „потребовий“ — має свою ціль і є з практично-технічного боку великою прикметою людини. Таке вивітрювання наскільки є хосенне, настільки й шкідливе. Особливо коли йде про вартости категорії історично-політичної; про ті, які мають вдержувати породу, расу (націю). Прм. пригадаю підчеркнене свого часу у *Вістнику*⁷⁾ вивітрєння поняття москаль. Се поняття, з отим його духовим, емотивним відповідником: відрази, бридоти, ненависти і погорди, як заховалося ще в більш консервативних масах, у „інтелігенції“, що засіла на сідалах розуму, зовсім зтратило свій духовий зміст, а тим самим перестало бути вартістю суспільною, вартістю породи-нації, стаючи тільки сухим абстрактним льогічним поняттям. Так його і пояснює В. Сімович в своїм Кобзарі з тенденцією цілковитого знищення отої нашої української вартости, мовляв: москаль, не отой одвічний наш ворог, а просто добродушний солдат-воєнка, з якого долею треба співчувати, а не його ненавидіти. Яка се наглядна, хоч і дрібна, ілюстрація Нідшівського геніяльного очеркнення тзв. вульгарної учености! Отже, коли дані вартости зовсім тратять своє життя, вивітрюють з їх духових відповідників — емоцій, слідує потреба заступити їх іншими, з таким самим духовим сутнім змістом, хоч в иншій, приноврєній до даної доби, формі. Так теж завмирають і вартости, якими є установи і всякі форми людського співжиття. Їх заступити мусять нові, свіжі. Скорим змінам тут запобігає сутній консерватизм, отой духовий скажім, якому товаришить теж і архаїчна формз, вислів. В довговічних установах задержується все духовий архаїчний, емотивний зміст і його первісна форма виразу. Не дозволити вивітрювати вартостям. І чим ми більше будемо ховати їх в душі, тим менше життя вироджуватиметься і на тим довше наші скарби створені предками, сам наш рід, ними створений, на довше вистарчать, і заховатється. Тим менше стря-

⁷⁾ П. Талан — Шевченко *„Катерина“* і коментатори 1936. стор. 364.

сень і переформовань він потребуватиме. Поміж пратворцями а новими творцями мусить бути органічна тяглість. І коли ся тяглість є захована, коли творець запліднений Пратворцем і пратворцями — се геній. В тім істота геніяльності. Коли йде про історичну ілюстрацію, то найкращою буде історія установ римської імперії. В Римі сенат спочатку — се була міська рада. І наприкінці — коли Рим володів всім тодішнім світом — теж міська рада Роми. Всі уряди і установи затримувалися у своїм первіснім вигляді. В міру потреби тільки виділювано нові до нових функцій, не касуючи старих.

Можемо теж „приймати“ сі вартости „холодно“, як зрозумілі і не супротивні здоровому розумові „правди“ — *правди* *о* *сти* (очевидности). Приймати, пізнавати їх і „викувати“, сказатиб мовою школяря.

Можемо одначе приймати сі вартости методом, якою в більшій частині послуговується виховання. Приймаємо сі вартости через практикування чинностей, які дана правда вимагає. Найбільш наглядним прикладом може бути релігія. Її фундаментом є оте духове поняття — відчуття Бога. Одначе, як і всюди так і тут існує у різних людей різна висота відчуття всіх правд даної будови. З тих правд випливають певні норми і чинности. Чи відчують духово, чи розуміють се релігійні маси? Такого розуміння навіть непотрібно. Вистарчає саме відчуття Бога. Овіяні тим відчуттям, маси виконують „сліпо“ ряд чинностей, переживаючи таке саме схвилювання, яке переживав творець тих правд і чинностей, творець, який тільки один може відчув їх правдивість, бачив їх ясно і їх сконкретизував. Але коли нам йде про успішність, про соціальну вартість, сі сліпі чинности є так само вартісні, „хосенні“, як колиб були виконувані з найглибшим відчуттям; але тільки се можливе тоді, коли існує корінне відчуття центру цілої гієрархії правд даної будови. В сім випадку — істини Бога.

(Д. 6.)

Дм. Донцов

Чудо марксівської діалектики

(Розмова-фантазія)

Здурнілий буржуа — Нарешті я в країні моїх мрій... Де панує соціальна справедливість... Де знищений капіталістичний визиск... Де самі народи є ковалями своєї долі... Совість, визволена зпід ярма клерикалізму... Держава без релігії... Суспільність без клас... Нова вітчизна — людськість замість ворожих собі національностей... Сі ваші високі ідеї як

раз і запровадили нас до людového фронту, а мене до вас, шановний товаришу.

Секретар червоного диктатора — Ви подивляєте наші ідеї?

Буржуа — Ще як! Лише...

Секретар — Що „лише“?

Буржуа — Лише я досі не зовсім второпав, якто все тримається купи, як рухається?

Секретар — Наша державна машина? А чому жби вона не мала рухатися?

Буржуа — Алеж... Нації, які можуть щохвилини відсепаруватися від Союзу... Диктатура, яка має привести до знесення держави яко такої, як сказав сам Ленін... Якто тримається купи? Особливо, коли скасовано власність... Єдиний чинник, що побуджує до праці...

Секретар — Хто вам сказав, що ми скасували власність в СССР?

Буржуа — Алеж ваші пропагандові брошури пишуть про це! А зрештою того жадає соціалізм. Прудон заявив, що „власність — се крадіж“.

Секретар — Власність — се власність, а крадіж — крадіж. Щодо вашого Прудона, то сеж був дрібнобуржуазний анархіст в роді барцельонських Дон Кіхотів.

Буржуа — Отакої! Таж ви сконфіскували приватну власність аж до годинників і перстенів включно.

Секретар — Се инша річ. Ми скасували приватну власність, починаючи з селянських цибарок, а кінчаючи золотими зубами клятих буржуїв і найбільш таємними думками інтелігенції. Але власність як поняття, колективна власність є в нас у великій шані. А крадіж карається.

Буржуа — Алеж є певна ріжниця!

Секретар — Певно, що є. У вас, той хто збирає до купи гріш до гроша, хто сіє й жне — се правний власник продукту своєї праці або ощадности. Той жеж, хто забирає продукт його праці — се злодій, чи не так?

Буржуа — Цілком слушно.

Секретар — У нас якраз навпаки.

Буржуа — ?

Секретар — У нас, той хто забирає працівникові продукт його праці, — себто комуністична держава, се — правний власник. А той, хто сіє й збирає, коли йому ще при тім вбздуралося присвоїти собі продукт своєї праці, проголошений власністю соціалістичної держави, — той є злодій.

Буржуа — І ви караєте його, отого власника, чи пак отого злодія?

Секретар — Остріш, аніж вам здається. Ми скінчили з фальшивим гуманітарізмом посідаючих кляс. Ваш Жан Вальжан! Скільки жалісних історій оповідає про нього Гюґо! Скільки клопоту мала влада, щоби покарати його за вкраде-

ний бохонець хліба! Ні, ні, в нас ви не знайдете такого поліційного агента, як той Жавер з *Нещасних*, що відібрав собі життя, бо так гризло „сумління“ бідолаху, коли мусів арештувати того клептомана. Ми не даруємо навіть отим „стрижінням“, що — як западе ніч — волочаться по своїй скибі, обтинаючи колоски. Хто краде державну власність, того розстрілюємо. Ми розстрілялиби й другого Гюго, колиб він посмів розчулювати наших читачів недолею совітського Жана Вальжана. Який чулий для босяків був Горький колись, але й він мусів настроїтися на іншу нуту.

Буржуа — Алеж і ви, росіяни, ви теж мали вашого Достоевського, який наказував прощати винним, а навіть великим грішникам. Ви мали Тургенева, який розжалоблював серця культурного товариства і вчив жалости до бідних й знедолених.

Секретар — Розчулення провідної класи згасило в ній свідомість її права, права проводу, права командувати і вести. Як тільки се побачили Жани Вальжани, наші Антони Гореміки, в тій хвилині зворохобилися і забили царя, що наділив їх землею.

Буржуа — Так значить ви...

Секретар — Ми забрали — хочу сказати соціалізували — їх землю і вони нас не забувають. Треба міцно вірити у високе покликання своєї класи, в її ідею, і вміти карати злочинців. Ми се потрапили.

Буржуа — Отже — ваші селяни знову *glebae adscripti*?

Секретар — Нісенітниця. Вони, так само як фабричні робітники, організовані в свободних колективах. Над ними нема ні пана-дідича, ні пана-капіталіста.

Буржуа — Але визиск...

Секретар — Ленін обіцяв, що соціалізм знищить експлоатацію людини людиною. Деж є та людина, яка „визискує“ наших трудящих? Над ними стоїть лише їх власна держава. Певно, що вони від неї залежні, але залежність від чогось невидимого все легше зноситься, як залежність від чогось видимого, „намацального“. Чи ви чули колись, щоб правовірні греки нарікали на фатум, а правовірні християни на Бога? Коли короля поведуть на шафот, се кінець монархії. Провідників нашого ССРСР що року посилають на шафот, а соціалістична республіка як стояла, так і стоїть.

Буржуа — Направду, се чудо. А друге — се, що ваші меншости, з їх правом самоозначення, не користають з нього. Як ви се робите?

Секретар — Не є їх єдине право — відділитися від ССРСР. Ми надали їм також право злучитися з Московщиною в один союз. Якраз се друге право відповідає духові лєнінської науки, яка все прямувала не до „расчлененія“, а до „слиянія“.

Буржуа — Я вас розумію. Москва прагне злучити на-

роди, колись гноблені царатом, в один союз рівних? В єдності — сила; як кажуть у нас: *l'union fait la force*.

Секретар — Аякже. *La force fait l'union*. В силі — єдність.

Буржуа — Очевидно. Отже ваш СССР се властиво щось неначе брітійський союз народів, *commonwealth*, як вони кажуть?

Секретар — *Commonwealth* — се випотини інсулярної глупоти. Добрий мені союз, де кождий член — як напр. Канада — може митним муром забарикадуватися проти метрополії. Або — як Ірляндія — скасувати присягу вірності супроти видимої голови Союзу! Хотівби я бачити, чи посмівби наш Київ заховуватися супроти нас так, як заховується супроти Англії Каїр або Дублін!

Буржуа — Алеж брітанські народи теж віддані своєму королеві.

Секретар — Знаю, знаю: *the king!* врочисто-суха церемонія з обовязковим тостом, з чаркою в руці. І се все! Е ні, голови наших провінційальних урядів — чи пак окремих союзних держав — не вийшлиб з сеї справи таким дешевим коштом. Жаль мені того короля, коли він задовольняється такими заявами льюальности. Слава Богу, ми росіяни покінчили з тою монархічною китаїщиною. Наш геніяльний, наш улюблений вожд народу, звязаний інтимнішими вузлами з своїми народами, аніж короновані капусти головаті. Він гидиться сухим словесним відданням без серця і душі. Совітські громадяни мусять його любити, подивляти, обожати!

Буржуа — І вони його дійсно обожують?

Секретар — (*загублений в думках*) — Навіть ті, яких він ставляє під стінку... (*отямився*): — Чи ви не читаете наших часописів?

Буржуа — Аякже! Алеж ви твердите, що росіяни ненавиділи царський абсолютизм.

Секретар — І ще як!

Буржуа — Якимжеж чудом — ви, большевики, здобули любов народу до вашої диктатури?

Секретар — Дуже простим. Ми займалися народом. Буржуї — ним не займалися.

Буржуа — Якто не займалися?

Секретар — Люди пролетаріату — се великі діти. Вони вірять в усякі байки, що їм оповідають. Буржуї їм ніколи нічого цікавого не оповідали. Тому й зачали вони прислухатися до тих, що їм оповідали про щастя, добробут.

Буржуа — Себто, до...

Секретар — До нас. Ми спустилися в сутерини, ми задовольняли їх найменше бажання. Чи вони хотіли диспутувати? Наші агітатори були на місці, щоби розяснити всякі питання. Чи хотіли винести постанову? До їх розпорядимости були наші старанно випрацьовані резолюції з усіми потріб-

ними „да здоровствует“ і „долой“. Хотіли читати? Хай розгорнуть якусь з наших нечислимих брошурок, в усіх мовах світу, де найбільш заплутані проблеми розв'язані так легко, як рівняння — два рази два. Чи про се все дбали буржуї? Хіба лиш ті кляті фашисти. Вони одні полапалися на механізмі як здобувати симпатії мас. Але ми їм дамо раду! О, ми їм дамо раду!

Буржуа — А коли вони за вами не підуть?

Секретар — Хто?

Буржуа — Маси.

Секретар — Вони йдуть за нами. Ми їх ведемо — просьбою чи грозьбою.

Буржуа — І ніхто з них і не мрукне?

Секретар — А чогожби вони мали мрукати? Коли серед них знаходяться ворохобники, так се — вороги їх власної кляси. А коли їх карають, то їх карає рука представників їх власної кляси. Ні, вони нас люблять. І не лиш маси. Навіть такі інтелектуальні світила, як покійний Барбюс, Андре Жід, Фойхтвангер чи Томас Ман. Я знав навіть такого українського соціяліста, який не лиш говорив, але й писав, що колиб з Москви прийшов приказ — для добра соціялізму — виректись своєї рідної мови, то він і себ зробив. Вони нас люблять. А для ворохобників — не знає ваги караючий меч пролетарської справедливости.

Буржуа — Алеж се чистісінький абсолютизм!

Секретар — Се диктатура пролетаріату.

Буржуа — В таких разі, пощо було валити царат? Пощо було замінити одну наліпку иншою?

Секретар — В наліпці — вся суть. Дурноватий Герострат спалив якусь там рудеру, яка і такби завалилася. Його зробили символом безглузлого руйнітника. Бо рудера була „святинею“, а Герострат не мав програми. Наші еспанські товариші палять і бомбардують величаві собори, але вони войовники свободи і справедливости. Бо мають програму, а в святині люди не вірять так, як колись.

Буржуа — Направду?

Секретар — А ваш генерал Галіфе, наприклад, що збройною рукою здусив повстання комунарів в 1871 році. Погромщик — так його звали „повуличному“ аж до самої смерти. Револуційні трибунали менше церемоняться з своїми ворогами ніж генерал Тієра, а чи знайдеться хтось — крім скажених псів фашизму — хто назвавби наших судіїв погромщиками?

Буржуа — Се правда... На поминках по комунарах рік річно буває на цвинтарі пан Блюм...

Секретар — Товариш Блюм носить ся з думкою видати нові пресові декрети, які дуже нагадують славетні ордонанси Карла X, за які його прогнали з трону.

Буржуа — Так, він носить ся з тою думкою.

Секретар — Отже один і другий, король і товариш,

роблять те саме. Але перший — як нас запевняють — хотів задусити волю преси, а другий — забезпечити її. Перший — реакціонер, другий — борець за поступ. Все залежить від наліпки, що пишається на фляшчині. Лік може лишитися той самий. Все залежить від ідеї, від містики, в ім'я якої щось робиться. Ну, і від того, хто се робить, для якої мети.

Буржуа — І се отже причина...

Секретар — Се причина, чому диктатура пролетаріату досягла успіхів там, де збанкрутував царат. Право, справедливність, добро народу, братерство, свобода, рівність... Ось наші гасла і ось чому нам вірять. Ось чому російська преса, література, наука, російські громадяни — тепер більш совітські, аніж були колись царофільські.

Буржуа — Я чув інші погляди від ваших ворогів...

Секретар — Наші вороги вміють брехати. Вони кричать про економічний визиск в ССРСР, про поневолення націй, про привернене самовладство, про терор над совістю одиниці. Все се пусте. Важно не те, що є, а те, як воно називається; важне те, в що віряться, містика. Дайте юрбі воду і переконайте, що се вино, — питиме і буде п'яна. Хто має досить імагінації, того можна привчити пити, мов шампан, не тільки воду, а й... *(похоплюється)*: Очевидно, тут я говорю про наших класових ворогів. Важна наліпка, в ній суть. А деякі легкодухі, мов мухи, не бачуть на папері, яким їх ваблять, навіть грізної остороги: „смерть мухам“! Аби лиш той папір посмарувати якимсь солодким свинством, — летять! Як на українізацію чи соціалізацію землі. Се найкрасший спосіб на класових ворогів. Російські громадяни...

Буржуа — Російські громадяни... Алеж ви ще маєте „інородців“?

Секретар — І вони нас люблять. Я вам вже згадував того українського соціаліста, який готовий був „на приказ Москви“ — виректися рідної мови. Я знав ще другого сивобородого старця, з великою ерудіцією, якого фах повинен був би його повчити про мотиви людських вчинків, — але і він простягав нам руку згоди через кров і трупи своїх земляків, бо вірив, що на нас „з вірою і любов'ю дивився весь трудящий світ“, бо на нашій фляшчині стояло sacramентальне слово — „соціалізм“. Коли німці, Денікін чи інші наймити Антанти гасали по наших окраїнах, по Україні, Кубанщині, власне оте наше братання з широкими народними масами, — яких боялася буржуазія — вратувало тоді нашу розпачливу ситуацію. Признаюся, що для позискання „інородців“ нам довелося позичити гасла в буржуазних мудрців.

Буржуа — Наприклад?

Секретар — Наприклад в того божевільного професора Вільсона з його „правом націй на самоозначення“.

Буржуа — Се було колись. Але тепер? Коли тепер

народи, що входять в ССРСР, захочуть буквально розуміти вашу добру новину? Коли їм забagnetься вжити проти вас тої формули про самоозначення? Сеж грозилоб розпадом вашого союзу! А що сталосяб з світовою соціальною революцією, колиб ті народи відділилися від Московщини?

Секретар — Вони того не зроблять.

Буржуа — Але право є право. Виж кажете — „вплоть до атделенія“.

Секретар — Чи у Франції є право розводу?

Буржуа — Певно. Франція свободна країна.

Секретар — А чи се право розводу значить, що кожда одружена пара може з нього скористати?

Буржуа — Ні! Вона мусить мати оправдану причину.

Секретар — Подібно з нашим правом „самоопределенія вплоть до атделенія“. Загальне право „розводу“, сепарації — ще не управнює до здійснення того права в кождім окремім випадку, в випадку Кавказу чи України.

Буржуа — Ах! А коли вони витолкують на свою користь свій випадок?

Секретар — Інтерпретують не вони, інтерпретуємо ми. Се ясно всякому, хто зрозумів марксівську діалектику в цілій її глибині.

Буржуа — Ваша формула добре уложена. Та життя є життя. Ануж наприклад Україна зажадає „розводу“?

Секретар — Се їй нічого не допоможе. Чи ви знаєте твори Енгельса?

Буржуа — Трохи...

Секретар — Отже, в 1848 році деякі австрійські народи, серби, словинці, хорвати, проголосили своє право самоозначення, за прикладом угорців, німців та італійців. І знаєте, що їм відповів Енгельс?

Буржуа — Направду ні.

Секретар — Він відповів, що ті словянські конокради, з їх правом розпоряджати самими собою, позбавляють німців і угорців права розпоряджати берегами Адріатику, бо саме над ним ті балканські свинопаси усадовилися. А в наслідок того, сі словянські народи є контрреволюційні народи, зрадники справи пролетаріату; яко такі, на право самоозначення не заслуговують, а терор — се єдиний засіб привести їх до розуму.

Буржуа — Насильство?!

Секретар — Без насильства нічого дійсно великого не сталося в історії.

Буржуа — Ви починаєте цитувати Мусоліні?

Секретар — Мусоліні?! Я цитую нашого майстра Енгельса. І що можуть відповісти сі нещасні українці — яких ви згадали — Марксові чи Ленінові? Москва — столиця світового пролетаріату. А для Москви — право розпоряджати берегами Чорного моря в сто разів важніше від „права“ укра-

інців розпоряджати самим собою. Коли українці правдиві соціялісти, мусять послухати науки вчителів соціялізму і не бунтуватися проти спільної соціялістичної вітчизни. Колиж силою хочуть відірватися від пролетарського союзу, тоді...

Буржуа — Тоді?

Секретар — Тоді... Коли Україна хоче стати контр-революційною совітською Вандеєю, тим гірше для неї. На війні як на війні.

Буржуа — Так ось в що вилялося право народів на самоозначення! Се дійсно чудо! Насамперед ви розшматували цілу територіальну спадщину царської імперії поміж ріжні народи, а ось вже ті народи наново під російським панованням! Чи не нагадує вам се байку про лева на ловах? Як „собака, лев да волк с лисой“ уполювавши оленя, почали ділити здобич, — як оповідає ваш Крилов.

Секретар — І щож в тій байці надзвичайного?

Буржуа — Лев розідрав оленя на чотири части а тоді сказав:

Тепер давай делить... Смотрите же друзья:
Вот эта часть моя по договору,
Вот эта мне, как льву, принадлежит без спору,
Вот эта мне за то, что всех сильнее я,
А к этой чуть из вас лишь лапу кто протянет,
Тот с места жив не встанет.

Секретар — Знаю сю байку, але так буває в світі заборчого імперіялізму. Наш союз побудований на добровільнім визнанні народами авторитету Москви — столиці світової революції. Що є доля того чи иншого народу, порівнюючи з справою сеї революції? З щастям цілого людського роду, яке несе соціялізм?

Буржуа — Ах, щастя цілого людського роду! Я розумію що таке нарід, рідний край, нація. Але хіба сей ідеал суперечить ідеї наднаціональної батьківщини?

Секретар — Буржуазний мізок завузький, щоби збагнути сю ідею. А для нас, комуністів, незрозумілою, вузькою ідеєю є буржуазна, національна „батьківщина“.

Буржуа — І з сеї причини ви скасували поняття національної батьківщини?

Секретар — Ми його не скасували, ми його розширили. За тричі проклятого царату Росія була лише вітчизною російської буржуазії і дворянства.

Буржуа — А за диктатури пролетаріату?

Секретар — Вона стала вітчизною не тільки російського народу, але також і китайського кулі, неаполітанського лядцароні, англійського докера і навіть не одного французького рентієра з напханим черевом і з люлькою в зубах, оскільки він себе зачисляє до радикалів.

Буржуа — Справді!

Секретар — Ви бачите, що скасовуючи поняття нашої вузької національної вітчизни, ми лише його розширили.

Кожний, хто перекреслив свою вузьконаціональну ідею, хто почувається громадянином всесвіту, той уважає за свою, — батьківщину пролетаріату, нашу батьківщину, СССР.

Буржуа — Здається, я починаю розуміти вашу гадку. Сеж думка нашого Сюлі-Прудона:

Je tiens de ma patrie un coeur qui la déborde,
Plus je me sens français, plus je me sens humain.

(Моя вітчизна дала мені серце, яке не може закути в свої береги, Чим більше я чуюся французом, тим більше чуюся людиною взагалі).

Секретар — Маєте рацію. Я також скажу: чим більше я чуюся людиною взагалі, тим більше я чуюся росіянином.

Буржуа — Отже, се для тріумфу великої ідеї вселюдського братерства, бажаєте ви знищити все, що ділить на-роди, знищити всі міжнаціональні границі?

Секретар — Власне. Ми вже знищили границю між Росією і Україною, потім границю між Росією і Грузією; границі створені — по упадку царату — захланною націоналістичною буржуазією колись гноблених народів, границі, що розшматували єдиний всеросійський трудящий народ. Потім ми знищили границю між Росією і Монголією. А коли нам не вдалося знищити границю між СССР і Манджурією, як ми того хотіли, то лише завдяки зажерливості капіталістичної Японії.

Буржуа — Але, касуючи границі, ви тим самим нищите не одну батьківщину?

Секретар — Буржуазну. Число буржуазних батьківщин зменшується, число російських патріотів збільшується.

Буржуа — Розумію. Але всеж, се трохи дивний спосіб творити вселюдську, спільну батьківщину всіх трудящих, роблячи з Москви новий Рим? Нищучи поняття рідного краю, приватної власності, осуджуючи імперіалізм і колоніальну експанзію білих коштом кольорових рас, затираючи границі, перекидаючи царську диктатуру, проголошуючи право ваших „інородців“ на самовизначення, — ви всеж таки допроваджуєте до велитенського скріплення вашої держави, вашої імперії!

Секретар — Певно. Отже ви вже второпали — „як то все тримається купи“? Се — чудо марксівської діалектики, якого не збагне ніколи ваша розлейбана буржуазія.

Буржуа — Що зрештою не заваждає вам рекрутувати ваших найкращих приятелів якраз серед тої „розлейбаної“ буржуазії. Переконлива сила вашого слова творить правдиві дива серед них...

Секретар — Чи ви думаєте, що се переконуюча сила нашого слова єднає під російським — чи пак — червоним прапором ваших адвокатів, політиків, журналістів, поетів і інших дефетистичних буржуїв?

Буржуа — Я певний того. Переконуюча сила вашого слова є така непоборна, що всі оті адвокати і журналісти повторяють — слово за словом — все, що вичитують з вашої преси або з промов ваших вождів.

Секретар — Ви гадаєте се така велика штука навчити когось повторяти слово за словом те, що говорить инший?

Буржуа — Я так думав... А як ви се робите?

Секретар — Як? А просто, даючи їм булку, замочену в вині або посипану цукром, як казав ваш Молієр.

Буржуа — Так казав Молієр?

Секретар — А вжеж. Його лікар по неволі лічив отак німу, бо твердив, що нічого иншого не дається папугам, і вони починають повторяти ваші слова, як... папуги.

Буржуа — Правда, ви большевики, ви також потрохи є лікарями поневолі.

Секретар — Нас обсипають наклепами, і то найогиднішими наклепами. Коли буржуазія настільки туманувата, що дозволяє нам впрягати себе до нашого возу, хтож винен? Але з нашого геніяльного Сталіна, нашого загального вождя — як виразився ваш Торес — з нашого незаступимого провідника — роблять якогось Атілю. Він ним не є! Ви знаєте, що коли бич Божий взяв, здається Равенну, і коли один римський панегіріст звеличив славу великого завойовника в повній похвал оді, — знаєте, що зробив з ним той варвар?

Буржуа — Не маю найменшого поняття.

Секретар — Він наказав його спалити живцем.

Буржуа — Ах!

Секретар — Щось таке виключене у нашого великого вождя. Коли панегіріст, навіть буржуй, хоче співати славу нашого великого провідника, — ми не палимо його. Хай співає! Ми ще йому поможемо. Ми не варвари.

Буржуа — Отже ваш провідник обожаний своїми народами як колись „батьюшка-цар“? Чи не гадаєте ви, що чим більш се міняється, тим більше лишається все по давньому? Давніше Петербург був столицею і місцем прощі словян. Ви хочете з Москви зробити столицю всіх трудящих. Царат — на свій спосіб — теж був інтернаціоналістичний. Чи останні Романови не намагалися присвоїти собі титул всесловянських цсарів?

Секретар — Царський інтернаціоналізм?! Про той титул — всесловянського цисаря — Александер І мусів благати Пітта, щоб був ласкавий надати йому його, і безуспішно! А коли його брат Микола забажав проголосити себе протектором отоманських словян, — скільки з приводу тої балканалії здійнялося ляменту в Європі! Таж се було м. и. причиною кримської війни.

Буржуа — Алеж все таки ви...

Секретар — Ми претендуємо на більше, не просячи нічийого дозволу. Не лише словян, але трудящих цілого світу беремо під свій протекторат, під протекторат нашого червоного прапору, і ніхто й ані пари з уст.

Буржуа — Червоний прапор зник в Берліні і в Римі.

Секретар — Але замавав в Мадриді, в Барцельоні,

в Парижі. На прикази наших відпоручників славу Сталіна величають муедзіни в Самарканді, хохлацькі поети в Києві, члени буржуазних академій наук чи літератури в цілій Європі. На наш приказ марсельські робітники кидають працю, а літаки французької республіки поспішають кинутися в бій з ворогами нашого безсмертного шефа...

Буржуа — Ви забуваєте аферу Аркоса, листу Зіновієва в Лондоні або ультімату Керзона.

Секретар — Та й що з того? Зникне Раковський, натомісць прийде Довгалецький. Вмре Довгалецький — прийде його заступник, який — повірте — знайде до помочі всяких Геріо і дасть раду всяким Кутеповим. „Король вмер, хай живе король!“ Наша містика безсмертна. А ідея вселюдської батьківщини, (якою для трудящих стала Росія) є сильніша від вузько-національної батьківщини ваших патріотників. Царі! Що за убога ідея — „віра православна“. Їїби вистарчило (колиб царат був мудріший) хіба щоб здвигнути хрест на Святий Софії в Царгороді. Але її не вистане, щоби зачепити червоний прапор з серпом і молотом над вежами вашої Нотр Дам. Власне тому ми й винайшли иншу, ширшу ідею. Ми викували додільнішу зброю, щоби — зворохобивши ваших паріїв і здурнілих буржуїв — накинути нашу віру гнилій Європі, я хочу сказати — соціалізм. Ми знайшли догму, віру.

Буржуа — Значить, ви поперекидали старі ідоли лише, щоби на їх місце здвигнути нові? Алеж вашій вірі можна завжди протиставити иншу віру?

Секретар — Треба її мати... Ні, ми защеПЛені проти такої можливості. Догмати нашої віри суворо регулюють ціле суспільне, умове, економічне і політичне життя нашого союзу.

Буржуа — Як у римських католиків?

Секретар — Коли хочете.

Буржуа — А що робите ви з вашими „старокатоликами“¹⁾, з тими, що за прикладом римських — відмовляться прийняти догму червоного понтіфєкса, творячи для себе незалежну комуністичну „церкву“?

Секретар — На ніяку незалежну комуністичну „церкву“ — як ви кажете — в СРСР нема місця. Комуністична партія ніколи не помиляється. Ніодин правовірний більшовик не сумнівається в безпомилковості кожного товариша, який займає предсідницьке крісло Леніна і промовляє *ex cathedra*. В тім ціла штука: не дати себе зіпхнути з катедри.

Буржуа — А коли хтось з ваших противників краще розуміє слово Маркса?

Секретар — Звичайний громадянин СРСР, ще може якийсь „лішєнець“, або якого дід був буржуєм, — може розу-

¹⁾ Старокатолики були ті, що по проголошенні догмату папської безпомилковості (коли промовляє *ex cathedra* в справах віри), відділилися від католицької церкви.

міти слово Маркса краще ніж партійний собор?! Та вже саме се нахабство вистарчилоби, щоби довести, що він не має рації, той наш противник.

Буржуа — А коли він доведе, що має рацію?

Секретар — Були вже такі, що „доводили“. Се їм нічого не помогло. Вони не можуть мати рації. Читайте звіти з наших політичних процесів. Чи ви не зауважили, що кожного партійного еретика — хочби був незнати який геній в діалектиці — при кінці суперечки ми завше демаскували, ex cathedra, як фальшивого пророка, як фальшивого товмача нашої догми? Очевидно, як довго катедра, з якої ми інтерпретуємо ті догми, в наших руках. Не є конечно мати рацію, конечно — мати катедру.

Буржуа — Значить ви улаштуєте еретицькі процеси, як колись свята інквізіція?

Секретар — Не пригадуйте мені сеї жажливої установи темного середовіччя! Не наша річ, збільшувати число святих і мучеників. Від часу до часу ми, правда, влаштуємо процеси партійним еретикам, але не на те, щоби з ними диспутувати. Також щось! Не на те, щоби відкрити укриту правду, що зродиться з зудару думок, лише — повторюю — щоб зайвий раз заманіфестувати правду, вже обявлену і остаточно усталену... нами.

Буржуа — І хтож маніфестує оту обявлену правду?

Секретар — Алеж сам розкаяний грішник!

Буржуа — А коли він не кається?

Секретар — В такім разі ви його не побачите на салі розправ революційного трибуналу. Коли ми дозволяємо нашим Лютерам прилюдно викладати свої фальшиві тези, то тільки в одній цілі: щоби вони їх потім відкликали перед всім народом. Се дивує вас?

Буржуа — Я не знаходжу слів...

Секретар — Колиб свята інквізіція не робила безпотрібно мучеників, хто знає? — тоді можеб не релігія соціалізму, а релігія св. Петра підбилаби остаточно світ...

Буржуа — Отже, на вашу думку інквізіція робила помилку?

Секретар — На мою думку, коли Ян Гус досі живе, як вічний символ протикатолицького руху, коли він ще єднає прозелітів, — то се помилка вашої церкви. Нащо ся театральна помпа, ся парада, оті авто-да-фе? Якійсь ідеї не раз єднає більше прихильників героїчна смерть, як негероїчний тріумф.

Буржуа — А ваша свята комуністична „церква“ не має своїх Гусів?

Секретар — Не перечу. Має. Але в нас вони зникають без галасу, без похоронів першої класи. Ми цілковито вимазуємо їх ім'я з пам'яті правовірних. Навіть по ста літах — ви не знайдете місця страчення останнього Романова...

Буржуа — ...або останніх лєнінців?

Секретар — ...не знайдете пропamятної бляхи, подібної до тої, яка вказує де спалили Саванаролоу у Фльоренції.

Буржуа — Таким чином ви зовсім не допускаєте права свободного дослїду, того, що ми називаємо *libre examen*? Тоді...²⁾

Секретар — Саме ся чудова річ, отой ваш *libre examen*, захитала підставами римської церкви. Не маємо наміру йти сим шляхом.

Буржуа — Алеж такий Барбюс, Цвайг, чи Айнштайн — саме ті, які не дали свою думку закути в ніякі догми, були вашими найкращими оборонцями, і то в ім'я свободи осуду. Боронячи ваші ідеї, вони твердили, що боронять вільну думку.

Секретар — Вони не помилялися. Їх свобода говорити все — се наша свобода робити все. Їх вільнодумні ідеї допомагають нашій справі в Європі. А чогож ми впали на гадку людového фронту, як ви думаєте? Але коли якийсь совітський Барбюс вбє собі до голови подібні гадки... Ні, у нас виключена річ, щоби вчителі державних шкіл або провідники робітничих сіндікатів, присвоювали собі право свободного осуду, щоби — як у вас — стали *sans patrie*, ворогами совітської вітчизни. Совітська вітчизна — се догма, якою ніхто не сміє захитати і якої ніхто не сміє відмовитися боронити під загрозою, що буде виклятий з партії.

Буржуа — Так ви не знаєте ані „вільного дослїду“, ані того, що ми зємо *objection de conscience*...³⁾

Секретар — Якої совісті? Є лише класова совість, колективна свідомість пролетаріату. Ми не зсунулися з глузду, щоби признавати два кодекси моралі: один — кодекс збірноти, держави, а другий — одиниці з її „совістю.“

Буржуа — Таж навіть цар мусів зносити пропаганду Толстого! А я сумніваюся, щоби моральний кодекс останнього вповні гармоніював з офіційним кодексом тих часів.

Секретар — Поблажливість допровадила до руїни імперію. Ми ненавиділи царат, але — навчилися від нього не одного. Чи не пригадуєте собі розмову Толстого з царським вояком?

Буржуа — Я подивляю вашого Толстого...

Секретар — Ми його зовсім не подивляємо.

Буржуа — ...але не можу сказати, щоб знав його ґрунтовно.

Секретар — Одного разу спитав Толстой вояка: „Як можеш ти забивати людину подібну до тебе, свого ближ-

²⁾ *libre examen*—право кожної людини вірити лише в те, що може перевірити її особистий розум.

³⁾ Застереження чи заперечення совісті, коли напр. покликаний до війська — заслонюється наказом своєї совісті, яка забороняє йому вбивати чи носити зброю.

нього? Чи ти не знавш заповіді — *не убий*? Чи ти не читав Євангелії?" Солдат спочатку здурнів. Але хутко витягнув з кишені якусь книжечку і з чванливим виглядом запитав Толстого: „А ти, хіба не читав військового регламенту“?

Буржуа — Що се значить?

Секретар — Се значить, що дуже небезпечно для збірноти, лишити слабким умам тягнути свої правила поведінки з двох суперечних собі джерел. З двох „святих“ книжок, — одної було забагато... Нам треба одного джерела правди. Тому ми й затримали з тих книжок лише одну. „Регламент“ поведінки наших громадян і наша „Євангелія“ — се одно. Толстой викликав свобідну думку солдата. Свобідна думка плодить сумніви в слабій голові. Сумнів провадить до зради.

Буржуа — Отже?

Секретар — Отже ми покасували всі „євангелії“, опріч власної. Тим заощадили ми слабодухам турбот сумніву, а собі — клопоту сперечатися з дурнями. У нас виключена навіть можливість вибирати між двома точками погляду.

Буржуа — Іншими словами, ніхто не сміє сумніватися в спасенности правил вашої комуністичної „церкви“, вашої партії?

Секретар — Не сумніватися?! О, се нам не вистарчає! Ми вимагаємо далеко більше. Ми домагаємося активних заяв солідарности з нашими догмами і з нашим улюбленим геніальним провідником.

Буржуа — Так як се робили обжаловані ваших славутних політичних процесів?

Секретар — Як се робила побожна старушка, що докинула галузок до кострища Яна Гуса.

Буржуа — Sancta simplicitas?

Секретар — Simplicitas regnorum fundamentum. Чи може ви думаєте сею підпорою є Вольтер або Гегіо?

Буржуа — Отже ви жадаєте мобілізації... святої простоти чи святої глупоти?

Секретар — Ревність, що була правом правовірних в римській церкві, є обов'язком наших вірних.

Буржуа — Припускаю, що вам легко вдалося усунути Євангелію з ваших шкіл, скасувати науку релігії. Наші Вальдек Руссо і Комб потрапили те саме. Але що зробили ви з Господом Богом?

Секретар — Певно, тут мали ми клопіт. Як єство, що так скажу, вічне, Він може бути завше і всюди прививний, щоби кидати Свої палючі слова проти нашої науки. Як людинаж, як смертний, розп'ятий на хресті, Він не живе, отже не є в нашій владі покликати Його перед революційний трибунал, ані змусити відкликати свою, а признати нашу правду... Ах, колиб ми жили в часи Понтія Пилата!

Буржуа — Він — не відповів на запит римського проконсуля.

Секретар — Правда... Отже, ми просто проголосили Його мітом, неіснуючою особою. Так було вигідніше і спокійніше.

Буржуа — Коли я вас гаразд розумію, ви поступили в сім випадку як Робесп'єр, що замінив християнського Бога своїм Вищим Єством.

Секретар — О, ся ідіотична ідея, що запровадила небораку Максиміліяна на шафот!

Буржуа — Ся ідея запровадила Його на шафот?

Секретар — Авжеж. Сеж була ідея, яку він підніс над своє революційне „вірую“, над свій власний осуд. І якою заволоділи інші, щоби згубити Його. О ні, ми, большевики, ми не зносимо нічого над нашим „вірую“, над нами. Ніякого „Вищого Єства“. Все повинно мати свою вартість від нас: ідеї, суспільне становище громадян, право називати своєю якусь річ. Кожда ідея, здібна скупчити під своїм прапором громадські сили; яка — поза нами — моглаби наказати людині її моральне „вірую“, її поведінку, як от ідея Бога, честі, родини, нації, — назавсідги вигнана у нас. Все існує, лише завдяки нам, нашій революції, нашій партії, нашому геніяльному вождеві: багатства, карта хлібова, партійний білет, право дихати певною кількістю кубічних метрів повітря, право переїздити з місця на місце, право ходити вулицями, право називати батьком — батька і матерю — матір, право сміятися, право виражати радість, захоплення чи обурення, право мати одну чи дві курки в своїм обійсті. Нема такого привілею, якого не можна булоб позбавити совітського громадянина, коли того вимагає добро партії.

Буржуа — Навіть права життя?

Секретар — Очевидно. Власне тому засуджуємо стільки людей на смерть, щоби — помилювавши декого — довести їм наочно, що навіть своє життя вони завдячують нам, не своїм родичам ані Богові. Всі, ціле населення нашої великої совітської вітчизни — як в своїх матеріяльних так і моральних добрах — має бути вивлащене, викорінене, відірване від усіх привичних звязків, — з своєю рідною землею, з своєю моралю, з своїм Богом, з своїми кривими, з рідною мовою, і привязане до нас. Нідокого, лише до нас — до нашої великої ідеї соціалізму!

Буржуа — Прошу мені вибачити, але, коли не помиляюся, ваші ідеї... мені не зовсім незнані. Маю вражіння, що я вже читав щось подібного десь... Ага, вже знаю! Ось воно: *(цитувє з пам'яті)*: — „Для того, хто захопить владу в якімсь місті або державі, особливо коли основи його влади ще не досить міцні, — для того найкращий засіб затримати сю владу, се — переіменити все в тій державі по своїй волі... Зробити бідних — багатими, переселити людність з одного місця

на друге, одним словом в усій країні не лишити каменя на камені. Так, щоби не лишилося в ній ані установи, ні уряду, ні богатства, якіб не завдячувала вона новому володареві."

Секретар — Дуже розсудливі слова. Хто їх сказав?

Буржуа — О, секретар одного середньовічного італійського володаря, вже чотириста років як він вмер.

Секретар — Як він називався?

Буржуа — Микола Макіявель.

Секретар — А, буржуй! Але всеж... Не перечу, були колись і серед європейської буржуазії розсудливі люди, що вміли панувати. Але — був кінь та зїздився, на наше щастя. Давніше, європейці теж посідали таємницю „тримати владу". Сьогодні — саме слово „влада", „могутність", — збесчещено у вашої розніженої еліти.

Буржуа — Влада... Могутність... Чиж про се був початок нашої розмови? Куди ми властиво зайшли? Почали від диктатури пролетаріату і буржуазії, а скінчили на — владі і населенні; зачали від партії — а скінчили на комуністичній „церкві"; зачали від соціалізму і старого світу — а скінчили на Росії і Європі, що протиставляються одна другій... Чиж в цілій вашій революції йшло лише про скріплення влади, про зміцнення імперії? Про нове уярмлення визволених націй? Чи дійсно, як твердять ваші вороги, ви проголосили засаду свободи тільки на те, щоби удесятерити силу самовладства? Ви балакали про свободу совісти тільки на те, щоби уярмити її новій догмі? Ви скасували приватну власність лише на те, щоби на місці мільонів власників поставити одного єдиного страшного власника — державу? Ви знищили визиск людини людиною тільки на те, щоби поставити над мільонами нового анонімового визискувача-потвора? Ви знищили церкву Христа, щоби збудувати церкву...

Секретар — Антихриста, хочете сказати? Коли не вкладатимете в се слово кабалістичного змісту, то можна з тою назвою погодитися.

Буржуа — Ви скасували доктрину національної вітчизни, щоби на місці її поставити вітчизну-поліпа, наднаціональну і протинаціональну? Ви осудили білий імперіялізм, щоб розплутати червоний? Ви кричали про свободу, щоби запровадити рабство? Ви знеславили насильство лише, щоби відновити його в цілім блеску в вашій практиці? Могутність, влада, — така отже ваша остаточна ціль?

Секретар — Чи се слово чи сама річ вас лякає? Режім, який не розпоряджає тим могутнім знарядом, що носить назву санкції і кари, наближається до свого кінця. Народ надав нам владу, щоб знищити його ворогів. Тепер — сторінка перевертається. Завдяки чудові марксівської діалектики, насильство долів супроти гори, перемінюється в насильство гори супроти долів. Застосування насильства помогло нам, боль-

шевикам, зміцнити підгнилі стовпи, на яких спиралася розхитана царатом імперія.

Буржуа — Мені здається, що таки не Торес, а маркіз де Кюстін мав рацію.

Секретар — Той, що відвідав миколаївську Росію в...

Буржуа — В 1839 році. Він приповів цілий ваш експеримент. Навязуючи до Івана IV-го, він писав, що за його царювання росіяни думали: „ліпше мати тигра за Бога, аніж бачити руїну імперії“...

Секретар — О, він так сказав, сей маркізик!

Буржуа — Так, і додав, що та сама історія повториться ще раз, „коли сій землі — судилося двічі носити на собі Івана Грізного.“ Імперія... Отже лише її ратованням була ціла ваша „інтернаціональна“ революція? Зміна варті?

Секретар — Російський народ — се народ, що займає шосту частину суходолу. Наш народ цивілізував Азію, він приніс культуру своїм „інородцям“. Велика місія нашого народу — бути провідником догниваючої Європи, допомогти їй...

Буржуа — Чи народи Європи жадають вашої помочі?

Секретар — Вони її потребують.

Буржуа (по мовчанці) — Се ясно. Я починаю вас розуміти. Значаю рівнож розуміти Панайта Істраті, Андре Жіда і Жака Доріо. Людина тільки зискує, пізнавши вас зблизька. Вибраний народ, що вибирається завоювати далекі землі розніжених, безвідпорних племен? Пізаро, що з Євангелією в одній, з мечем в другій руці знищив племя Атагвальпи, а частинно зєднав його для білої цивілізації і для християнської віри?

Секретар — Може... Поки Європа мала таких віруючих, вона підбивала чужі народи і континенти. Вона їх стратить, стративши віру в себе і в своє післанництво. Ми сю віру маємо. А ваші півголовки, що розносять по всіх кутках Європи нашу славу, торують нам шлях. Колись Герцен мріяв, як напуватимуть в Сені своїх коней козаки. Ви знаєте, наш уряд привернув козакам всі їх права — молодецького чуба під кашкетом, і червоні лямпаси на штанах?

Буржуа — Знаю. Отже ви хочете зачати нові релігійні війни?

Секретар — Чи ви не зауважили, що ми їх вже провадимо? Вчора на Україні, сьогодні в Іспанії, завтра ми понесемо сю війну у Францію.

Буржуа — А щож станеться з вашим гаслом свободи?

Секретар — Нема більше свободи — себто незалежності — для народів, що втратили смак до великого. Нема смаку до великого без фанатичної віри, без пізарівської віри.

Буржуа — Лицарі хреста і наїзники півмісяця? А що в межичасі має робити демократія?

Секретар — Має дальше собі куняти і продукувати нових Вольтерів, які — в слушний час — затоплять їй ножаку в спину.

Буржуа — Нових Вольтерів?

Секретар — Ну, а хтож є оті всі ваші Жуо Блюми, Тореси, Геріо? Вольтер був вільнодумцем, і адорував Катерину II-гу. Ваші теперішні вільнодумці адорують нас. Людовий фронт — се чудова машина. Мудріша від троянського коня.

Буржуа — Отже на вашу думку демократія вмерла?

Секретар — Подалася на відпустку, як в часі світової війни. Що залишилося з демократичних засад, толеранції, гуманітаризму, свободи особи і пр., коли у вас урядував Клемансо, а в Англії Льюїс Джордж? Війна ще не скінчена. Наша певнага — що ми се знаємо.

Буржуа — А ми?

Секретар — Не зовсім, на наше щастя.

Буржуа — А мені таки здається, що ви помиляєтеся, вельми шановний пане секретар. Правда, що ми маємо ще Вольтерів. Але — ми маємо ще иншу річ. Є на світі одна річ, якої свободний народ не знесе ніколи, — се рабство. Росія напразду не змінюється. Рацію мав Кюстін! Те, що казав він про Росію Миколи I, можна — слово в слово — повторити про Росію вашого „геніяльного вождя“. Росія і досі складається не з людей, а з автоматів. Росіяни і досі в неволі і п'яні своїм рабством. І досі рухаються і дихають лише за дозволом одної людини, голови держави. На його знак — кричать „ура — нас біть пора!“ На його знак запалюються. Але ентузіазм, якого підставою і двигуном є тільки страх — крихкий і нетривалий. І ваш славний ССРСР складається не з фанатиків, а з рабів, відданих своєму панові. Сотки тисячів ентузіастів Ксеркса! Ви думаєте, се дійсно грізна сила? Колиб за вашою грізною постановою дійсно була мідна, енергійна, фанатична меншість, чи ми булиб тепер свідками того макабричного танцю з процесами, доносами, зрадами, каяттям, убійствами і самогубствами, — танцю, де божевільний дірігує, а сліпі відтинають гопака над краєм провалля?

Пару разів до року доводите ви Європі, на ваших політичних процесам, що найбільш заслужені ваші достойники цивільні і військові, на яких плечах тримається ваш ССРСР — се просто каналії, зрадники або шпіони. І се мають бути фанатики?!

Секретар — Зрадники є зрадники. Вождь дбає про їх унешкідливлення, а маса фанатично привязана до вождя.

Буржуа — Яка маса? Та, яка кричить „роспни його“ до того, кого напередодні уважала за Бога? Коли в церкві, на даний знак, віруючі схиляють коліна і на даний знак знову встають — се віра, непримусова віра, бо у нас нема мусу ходити до церкви. Колиж на ваших зборах, на даний знак,

каменують того, перед ким напередодні простягалися в поросі — се не віра, не фанатизм, се рабство і страх. Коли большевизм підіймав руку на царат, узброєний з голови до п'ят — се був фанатизм. Коли большевики підіймають руки, голосуючи на приказ бюрократії, узброєної з голови до п'ят, — се вже не фанатики, а людська череда. Я їхав до СССР з вірою в вашу справу, але з сильними сумнівами, які зродили останні події і які — я думав — ви розвієте. Вийшло инакше... Те, що ви звете фанатизмом, се сприт і безоглядність, позбавлена всякої великої ідеї — в горі, і переляк — в масі. Що pomoже найгеніальніша метода опановування мас в ім'я якоїсь ідеї, коли сама ідея збанкрутувала перед життям? Що pomoже вашим проповідникам „катедра“, коли ви кажете, що повчають з тої катедри — самі паливоди в роді Ягоди або тупоголові тумани в роді Бухаріна? Що pomoже бурмотіти слова молитовника, коли нема віри? Що вдіє саме насильство, не одушевлене ідеалізмом? До чого допровадить народ „еліта“, одушевлена лише звірячим жахом — втратити владу і привілеї? Один з ваших, з тих, що вступають на „катедру“, дав мені прочитати вашого Тютчева. Я запам'ятав одну фразу, якій признаю повну слушність: „між Європою і Росією не може бути ні пертракцій, ні перемиря. Життя одної — смерть другої“...

Секретар — В кождім західнім радикалі чи соціалісті завше сидить буржуй або фашист. Що значать оті ваші страшні слова, порівнюючи з нашою великою місією, яку ми сповнимо чи ви хотете чи ні?

Буржуй — Місія? Марксова містика? Ви думаєте се новина? За Петра I ви мали голяндську містику, по ній візантійську і слов'янофільську, тепер євразійську і марксівську. Куди вони вас привели? До кримського погрому, до Цусіми і Мазурських болот, до ганебного відвороту перед Ніппоном. Франції треба було Седану, щоби переконатися в гнилизні наполеонівського режиму. Росії треба було Цусіми і Танненбергу, щоби переконатися в гнилизні царату. Большевизм Росії будуть заощаджені аж такі докази. Своєю власною рукою ви готуете вашу загибель.

Секретар — Ми стоїмо міцніше аніж жалюгідний режим вашої республіки.

Буржуй — Але режим нашої республіки не все складатиметься з ваших поприхачів. Я вже згадав, що саме скорше чи пізніше, відіпхне від вас навіть ваших європейських прихильників — се ваш ідеал і практика рабства. Що зробило ворохобником такого Андре Жіда? Факт — бачений ним самим — що „ніде ніколи чола не були так зігнуті, як в СССР“. Що СССР — країна рабів... Знаєте, якими словами кличе, теж ваш бувший адоратор, Дорію земляків проти вас? Словами, що „Франція ніколи не стане країною рабів“! Ви говорите про фанатизм. Якою одностайною й фанатичною, відданою своєму володареві, видавалась Росія Миколи I. Але що по-

міг вам ваш фанатизм рабів, коли їх збудив зі сну гарматний грім „згнилої Європи“ під Севастополем? Чим більше я про це думаю, тим більше застановляюся над словами Гітлера: „Хто хоче поконати марксизм — себто теперішню Росію — мусить протиставити йому світогляд більш правдивий, але такийжеж бруталний в практиці“.

Секретар — Вилізло шило з мішка! Отже гітлерівський фашизм? Се протиставляєте нашій догмі?

Буржуа — Не конче. Керзон, що гримнув кулаком об стіл і перед яким ваша дипломатія прикуцнула на задні лапи, не був фашистом. Клемансо, що казав розстріляти Больо-нашу, що наклав намордник на інших зрадників рідного краю, — не був фашистом. Андре Сюарес, який радить боротися з усякою дикою бестією бомбами, скорострілами, отруюю і пожежами, який благословляє насильство, коли воно служить для знищення насильників — не був фашистом. Наші якобінці, які казали, що нема свободи для ворогів свободи — теж не були гітлерівцями... Вчора Петро пустинник, нині кардинал Мерсіє, Клемансо або Мусоліні — завше в критичні хвилини свого життя окцидент висував людей, які забарикадовували шлях якому хочете Магометові. Бо як Франція, так Європа взагалі — ніколи не стане країною рабів...

Секретар — Ви тепер зачинаєте говорити як Макієвель... Але часи Макієвеля доправили минули для вашої старушки Європи.

Буржуа — Так думають і деякі наші кретини. Але їх число меншає з кожним днем.

Секретар — Я думаю, що наша розмова скінчена?

Буржуа — Мені так здається.

К. Ф.

Коли соціалізм тріумфує...

Соціалісти почуваються у Франції панамі ситуації. Маріонеткою соціалістів (і комуністів) — є „прем'єр“ Блюм, так само як і уряд республіки. Завзяті прихильники демократії (на словах), соціалісти в суті річі зовсім не числяться з настроями і голосом більшості людности. Дійшло до того, що голова французьких синдикатів, так званої CGT (Confédération Générale du Travail — Генеральної Конфедерації Праці), Жуо заявив, що коли в Палаті витворилася більшість, яка відмовила би довіря кабінетові Блюма, то CGT перейшла б над тим фактом до порядку і підтримала би й далі (загальним страйком?) при владі кабінет „людового“ фронту, що втратив до-

віря парламенту і країни. Іншими словами, CGT узурпує собі право правити Францією проти волі її вибраних представників; CGT, яка начислює ледви чотири мільйони членів — узурпує собі право накидати свою волю решті 35 мільйонів французів, в ім'я... демократії. Якийби гвалт підняла ліва преса, колиб подібний виклик Палаті і демократії кинувби напр. полк. Ля Рок, — не тяжко собі уявити. Але Жуо — і по своїй протипарламентарній і протидемократичній заяві — лишається добрим демократом, який нічого спільного не має з диктатурою...

До чого доходить у Франції сваволя і терор соціалістів — не над буржуазією, а над несприятливими CGT робітниками, показує в своїй статті Каміль Фежі в *Je Suis Partout*. Ся стаття відслонює нам можливе майбутнє, вона показує, до якої нікчемности і насильства дійшлиб соціалісти, колиб влада перейшла в їх руки. Жак Доріо, про якого м. и. згадує Фежі в своїй статті — провідник Народньої французької партії, бувший комуніст, який зірвав з комунізмом, коли побачив, що є він знярядом в руках Москви.

Жуо — всемогучий провідник CGT, той, під чийм диктатом є Блюм.

Фежі пише:

На п'ять великих свобод, що їх Доріо боронить, найцінніша є свобода праці. Можна „затискати п'ястук в кишені“ і терпіти самоволю, можна принорувитися до цензури, але не можна ошукати голоду.

Се сором для Генеральної Конфедерації Праці (CGT) толерувати практики, які позбавляють працюючих хліба.

Можна винайти всякі оправдання для демагогії п. Жуо, для його упокорення перед Москвою. Але не можна найти оправдання для підлоти людини, що від сорока літ займається професійною обороною робітників і протягом цілої низки місяців толерує у фабриках полювання на людей. Треба було чотирьох мільйонів обеднаних у сіндікатах Генеральної Конфедерації Праці, щоби робітники заборонили працювати иншим робітникам.

Се гідне погорди. Коли підприємець викидає на вулицю робітника, який веде пропаганду, се є, може жакливе, обридливе, се познака слабости, але всеж таки є в сьому щось з логіки дійсности. Довели нас до сього сто літ класових непорозумінь і боротьби.

Але вистарчив один рік Народнього Фронту, щоби один робітник заявив другому: „Бери свою платню, ми не хочемо більше бачити тебе тут“.

Знаю. Протягом довгих літ сіндікалістів і соціалістів переслідували підприємці.

Викидувані з фабрик, вони також не знаходили ніде праці. Хоч часто були се добрі робітники. Прогнані, йшли далі, і розпочинали на ново. Вони посвячували свої ошадности, гроші

з домашньої господарки, радощі життя, спокій старости, ба навіть майбутнє своїх дітей. Але вони не здавали позицій. Тоді було тяжче боротися, як сьогодні. Часом, коли вони були гнані звідусіль, отвирали крамницю, варстат. Доводилося їх до руїни? Тим гірше, вони платили свої довги, бо мали своє почуття чести, і вмирали з голоду.

Ся доба минула. Ті, що пережили її, насолодилися, по червневих днях, тріумфом своїх амбіцій. Одного дня відчули вони, що їх труд нагороджений. Почуваючи силу в своїх руках, сіндікалісти забули зневаги, що їх мусів терпіти сіндікаліст, проклятий законом і позбавлений насушного хліба. Нема в них ніякої ідеї відплати. Репресією проти підприємців буде згодом революція, яку та перемога підготувала. Але хто з них міг видумати репресії проти інших робітників? Робітник се передовсім співтовариш праці, побратим з мозолистими руками.

Він може помилятися, бути ошукуваним, але він ніколи не є ворогом. Знаю. Були насильства підчас страйків, коли найспокійніші скаженіли від свідомости, що всі сили еднаються проти них. Але ті люди, що терпіли голод, ніколи не подумалиби про те, щоби завдати голодових терпінь іншим мужчинам, жінкам, дітям.

Переважно вільнодумні, коли й вивішували визов анархістів: „Ні Бога, ні пана“, то всеж таки не були ворогами правд Христа, якого звали першим соціалістом.

Ціла символіка CGT зроблена з простягнутих долонь, отвертих долонь, сплетених долонь, знаків спільноти і згоди. Завжди сіндікалісти мріяли про те, щоби зеднати якнайбільше число робітників. Навіть в часах розколу в CGT бажання єдності, сильніше від незгоди, панувало серед мас. Пропагандист союзу, як і відокремлені агітатори говорили про єдність, як про лік на всі лиха.

Всеж таки, як тільки вмовкла пісня перемоги, кинуто клич: горе переможеним. Я бачив, як та ненависть доспівала і розвивалася в тяжкій спеці липня. Було се у великій паризькій друкарні. Щойно перед хвилиною підписано збірний контракт. Праця нагло спинилася. Делегати пішли до дирекції домагатися звільнення з праці трьох робітників. Двом з них закидали, що дванадцять літ тому вони не солідаризувалися з страйком. Третій, що був ще за молодий в добі страйків, не хотів на протязі останніх років вписатися до сіндікату. Не хочу тим сказати, що ті люди не були часом чимсь більше, аніж технічними співробітниками. Але ніколи не викурили вони нікого з праці. І хоч пізно, але всеж таки вкінці вони звернулися до сіндікату з проханням прийняти їх в члени. Відмовлено їм. Тоді вони вписалися до християнського сіндікату. Се було маловажне. Вони мусіли відійти й вони відійшли.

Історія на сьому не покінчилася. По подіях в Кліші*), фабричні проводирі несподівано відкрили двох нових „киринників“.

Зажадали їх голов. Робітники були великодушні, але агітатори вміють завжди знайти потрібні аргументи. В шатні, по праці делегат приступив до одного з загрожених робітників і зневажив його.

— Ти чіпляєшся мене — відповів нещасний, — але не завжди ти будеш чіплятися!

Тоді делегат звернувся до робітників і сказав:

— Він зневажив вашого представника.

Нещасному не залишалося нічого иншого, як покинути працю.

Годину пізніше, в метро делегат штовхнув другого „киринника“. Чоловік відповів ударом п'ястука. Ніс делегата пустив червону фарбу і тепер без труду можна було здійснити однозгідне домагання, щоби вигнати з фабрики „провокаторів“.

„Ваша присутність є джерелом авантур“ — написав їм директор, звільняючи обох „киринників“ з праці. На таку нікчемність з боку підприємця zareагувала преса. Християнський синдикат і інші інтервеніювали. Синдикат паризької преси просив застановитися над справою. Але все надаремне.

Один з тих двох звільнених робітників дістав працю вже на другий день. Але він не займав свого становища довше, аніж трицять шість годин. Коли зголосився на слідуючий ранок, сказали йому:

— Можете взяти вашу виплату в полудне.

Він пішов на скаргу до секретаря синдикату.

— Не можу вам нічого поради́ти — відповів йому той. — Заждіть, поки перейде буря, тоді я знайду для вас якесь місце.

Нещасний наткнувся на понтійського Пилата.

Навмисне вибрав я випадок з робітниками незсиндікалізованими, слушно чи неслучно обвинуваченими в тому, що колись йшли на руку підприємцеві проти своїх товаришів. На жаль для наших нових всесильних панів, проганяють також і боевиків, що були добрими оборонцями робітничої кляси, яких підписи нераз видніли під збірними контрактами. Їх злочин те, що вони стали прихильниками Доріо, що вони є старими комуністами, розчарованими Москвою, що вони добре боронять працюючу клясу, лишаючись вірними нації.

Сей наступ почався біля половини лютого. В одному тижні комуністи прогнали робітника Маршала з фабрики Розенгарта і робітника Капрона з паперень Дарблея. Маршаль був мужем довіря доріотістів у Сен Дені. Капрон був добрим рядовиком.

*) Один з кривавих епізодів громадянської війни у Франції.

— Ти заберешся відсіль — каже йому голова фабричних сіндікалістів. — Ти заберешся відсіль, або ми тебе викуримо.

— Алеж я є членом сіндікату, — відповідає Капрон, — думаючи, що се непорозуміння.

— Твоя виказка — говорить тамтой — є тільки свистком паперу. Мовчи і не смій вертати.

Не було иншої ради. Жалуватися перед сіндікатом було зайвим трудом, секретар сіндікату комуніст. Перед місцевим союзом? Секретар комуніст. Перед департаментальним союзом? Комуністи мають там переважаючу більшість. Дехто з тих робітників написав до Жуо, инші пішли до центрального заряду CGT. Там їх прийняли чемно, зажадали від них скарги на письмі, запечатали скарги в гарних зелених копертах і післали до Комісії конфліктів. Не лишалося пошкодженням нічого иншого, як тільки ловити гави, ждучи на рішення комісії.

Прийшли події в Кліші. Своєрідна скаженина, здавалося, огорнула ватажків, Протягом приблизно п'ятнадцяти днів десятками гнали з варстатів доріотистів.

В фабриці Шосон викинуто їх пятьдесят двох.

Один з них военний інвалід, Жорж Сальмон. Він має пятьдесят вісім літ; мав за собою сорок вісім місяців фронту, звідки повернув 45% інвалідом.

Він не належить до ніякої партії, але носить військову медаль. Дали йому пять хвилин, щоби зник.

Щоби вийти з фабрики, він мусів переступити тіло старшого майстра Пінбі, що зімлів на вид розюшеної юрби, яка впала до його бюро, потрясаючи листом запідозрілих.

В Аржантей, в спілді повітреплавного будівництва для полудневого сходу, було 42 звільнень і 60 на фабриках Гнома і Рони.

У фабриці Ніепа, енергійна дирекція осягнула те, що рішено віддати арбітражові долю двох робітників, членів професійних сіндікатів, але до арбітражного присуду не дійшло.

В день загального страйку група людей зблизилася до обох робітників:

— Маєте — сказали їм — чверть години часу, щоби злагодитися в дорогу. Забирайтеся, а коли ні...

Всюди панувала атмосфера погромів.

— Йди собі добровільно — радив один еспанець міському радному в Перфіт, якщо ні, ти підеш геть, але з поломаними костюми.

Питалися того чужинця, чому він не йде битися до своєї країни:

— Партія занадто потребує мене у Франції — відповів.

У фабриці Гіспано-Суїза задержали у воротах фабрики в день загального страйку Каміля Шармерона, сорокпятьлітнього военного інваліда на 65% і члена CGT від двадцятьох літ.

— Геть відсіля, бо як ні, облупимо тобі шкуру.

— Щож я зробив?

— Ти сказав одного разу, що не погоджуєшся з комуністичними методами.

— Чи тільки я один?

Він мусить відійти. Разом з ним йде геть Пер Корден, доріотіст. Фабричний делегат, який спричинив се викинення, звється Детруа і є членом комуністичної партії. В Континентальній Спілці для виробу лічників завідує подібними операціями товариш Конрар, міський комуністичний радний в Кольомбі. В Сен Дені, у фабриках Дельоней-Бельвіль товариш комуніст Ділюар ранив ударами чобота в живіт — Коляра Алтева. Не жалується фізичних аргументів. В Дінамічний Спілці нападають з боксером на Жоржа Спаду. У фабриці Реноль б'ють Шазо і грозять йому смертю. У Лебеді — Соміє жінку Геніє переслідують аж поза фабрику, копають і тягнуть за волося. Вона тратить притомність вдарена кулаком по голові. У фабриці Сітроена інженера М. Р. напали комуністи в його бюрі, примусили податися до дімісії і збили. Про решту не згадую. Була се червона двотижнівка.

Блюм, коли його інтерпелюють, або втікає, як нпр. в справі вистави, скидаючи відповідальність на бюро, або боронючи комуністів, хитро-мудро пробує впоїти інтерпелянтам переконання, що такі і подібні події є вчинками невідповідальних елементів. А його міністр праці, Леба, коли Доріо привів до нього делегацію викинених на брук робітників, проскрибованих комуністами, всіх — членів CGT відповів:

— Зверніться до ваших сіндікатів, зверніться до суду.

Се були жарти. Справедливисть завішено шість тижнів передтим. Нам невідомо, щоби від того часу хоч одного комуніста засуджено за проступок проти свободи праці. А добре інформовані журналісти, що уважно слідкують за подорожами і символічним слідством п. Марка Рікара, зовсім не згадували про те, щоби пан міністр побував у фабриках, де законність післано на вакації разом з десятками робітників. Чи треба буде, щоб аж комуністи отворили карні кольонії для тих, яких позбавляють права до праці, щоби вивести з рівноваги п. Марка Рікара?

І коли п. Рікар занедбує ще й інші свої гуманітарні обовязки, один з співробітників п. Блюма, Юліан Льох боронить соціалістичних ловців на людей.

Коли 15 березня в Континентальній Спілці для виробу лічників у Кольомбі, 80 комуністів, надаремно стараючися вигнати дванадцятьох робітників, рішили окупувати фабрику, тоді Юліан Мох покликав директорів фабрики і просив їх задовольнити домагання прислужників Москви. — Якщо ні — грозив він — станете предметом економічних репресій!

Він докинув:

— Маєте ще відклик до суду, але рішення суду буде

для вас тільки плятонічною сатисфакцією, я не виконаю його.

Але дирекція трималася добре. Фабрику евакуовано. Арбітражний присуд кінчився заявою: хто на будуче завинить події, подібні до тих, що спричинили останній конфлікт, буде звільнений без попередження.

В міжчасі 300 робітників втратило 600.000 франків платні.

Уряд і CGT діють спільно. Жуо, Белен, Ботеро, Біссон, Лякост глядять, як вантажать візки*) і не рухаються. Вони не бачать, вони не хочуть бачити, як наближається їхній.

Вони не чують глухого гомону, що так, як першого травня, зникається з червоних передмість:

— До чорта з Жуо!.. Белен на шибеницю!... Ботеро на шибеницю!... Лякост на шибеницю!... На шибеницю!... На шибеницю!... Всі на шибеницю... Вони всі зависнуть на ній!

— Неможливо, — говорять — вони не посміють чейже. Щодня комуністи проганяють старих боевиків з відповідальних становищ. Тим гірше для них. Вони занадто нікчемні. Треба тільки виявити трохи відваги, щоби свора побігла геть. Люди, що говорять завжди: злізай!... які грозять „облупленням шкури“, „покрайненням її в паси“ — є обридливими страхопудами. Одного вечора в Сен Дені 160 їх вивело з фабрики одну робітницю. На другий день 80 робітників з Сен Дені заперили поворот сеї жінки до фабрики. Вона сама не мала найменшого страху в очах. Вечером один одніський чоловік вийшов з нею з фабрики, пішки. Був се її прадедавець. Він відвів її аж до дверей її хати. Ніхто не торкнув їх.

Большевізм точить серця і мозки проводирів CGT. Ті апостоли загальнолюдського сумління, загубили власне. Не здригнулися навіть перед трупом малого Павла Жінію, перед своєю жертвою Формісіном. Їх заняття, се вишукувати низькі і грубі брехні. Кров пролита большевиками дусить їх. Вони мусять проковтувати злочини Сталіна і вибрики Тореса. День в день вони кричать нам до вух про злочини фашизму. Але злочини своїх фанатиків вони не осуджують. Вони мовчать.

Афери Формісіна і Жінію, про які згадає французький тижневик, були такі: обидва хлопчачи були нападнені і побиті своїми товаришами з робітничих дільниць, один за те, що ловив метеликів, а другий — дев'ятилітний хлопець, затовчений на смерть — завинив тим, що його батько належав до Соціальної партії Ля Рока. Ніхто з соціалістів не висловив ні співчуття жертвам чи їх родичам, ні жалю. З того приводу пише *Candida*: „Де ви, привиди давної слави лівиці? Жюль Гед, Люїза Мішель**) знали, що то є милосердя і жаль, вони були здібні на людські відрухи супроти жертв сліпого фана-

*) Натяк на візки, якими везли засуджених на гільотину підчас Вел. Революції.

**) Перший популярний перед війною проводир французької соціалістичної партії; друга діячка паризької комуни 1871 р.

тизму. Але сі привиди минулого віку — щезли. Люди сьогоднішньої лівиці показують нам своє правдиве обличчя. Вже не можна сказати, що соціялісти — се утопісти. Ніяка шляхетна утопія не гніздиться вже в їх серцях, ствердших від ненависти. Нині — вони профітери, тірани, і тепер, коли вони займають місце катів, нічні муки не розчулюють вже їх колись такі чутлі нерви. Бо їх богиня — се Пасіонарія. Не можна сподіватися шляхетности від людей, які дістають дірективи і субсидії від Ягоди або його наслідників“.

На кінці Каміль Фежі пише:

Перед моїми очима список подвигів з тижня:

29 квітня на руштованнях санаторії в Кілі побито вісьмох робітників, які працювали мимо заклик до страйку.

В Парижі на виставі, в ночі з 28 на 29 квітня трицять до сорок осібняків б'ють монтерів.

У Кранів, в Курневі, ломлять руку католицькому робітникові.

На шляху з Бельфору до Діжону, гурт північних африканців зайнятих біля напрямки шляху, кидає працю. Вони нападають на трицять вісьмох французів, що хочуть заробляти на хліб і розбирають до нага чотирох.

Французькі робітники, ще розгублені, але неможливо, щоби вони довше слухали приказів хитрих і злочинних азіятів. Вони сильні, відважні, чесні. Підчас боксерських мечів вони свищуть, коли бачать неправильні удари. А сьогодні, тому, що так наказують їм креатури Тореса, вони б'ють жінок і інвалідів!... В їх жилах пливе французька кров, великодушна кров. Вони живуть в найкрасшій і найбогатшій країні світу і руйнують її задля кровавих хімер.

Колиб деякі наші політичні кретини, які щодня обвинувачують фашистів в кровожадности, моглиб мати хоч дрібку розуму — щоби приглянутися і розуміти те, що робиться не лише в ССРСР, але в Еспанії і Франції! Колиб могли зрозуміти, що з „діячами“, подібними до Жуо і підвладних йому катів робітничої кляси, — з овечею моралю ради не дати. Що в боротьбі з соціалізмом всяка „керенщина“ завше і хутко опиниться в лежачій позиції на обох лопатках. Що всяке потурання соціалізові — се злочин проти власного народу, і якраз — проти його трудящих мас.

Володимир Кубійович

Пропам'ятна Книга Українського Народного Союзу в Америці^{*)}

В 1934 р. уплинуло 40 літ від основання найстаршого й найбільш діяльного українського товариства з Зєдинених Державах Північної Америки, а саме Українського Народного Союзу (УНС). Історія УНС є в переважній частині заразом історією цілої української імїграції в Америці. Томуто видана Пропам'ятна Книга обговорює проблеми всієї імїграції і в тому її велика вага. Тепер не лише минає 40 літ від початку організації української імїграції, але се заразом кінець першої доби її історії. Генерация українських імїгрантів в Америці, яка вродилася в Старому Світі вимирає, а до голосу приходить нове покоління українського походження, але уроджене вже в Америці, якого звязки з краєм і відносини до української справи дещо інші, як старого покоління. Й якраз історію сього першого періоду подає Пропам'ятна Книга.

Пропам'ятна Книга се твір на 752 сторінки великого формату з численними світлинами, прегарно виданий під технічним оглядом. На зміст складаються три частини: перша се історія й проблеми старої еміграції, друга — написана по англійськи — се голос молодого покоління; третя се звіти з поодиноких громад і відділів УНС. Отсе спис важніших статей: Др. Лука Мишуга *Як формувався світогляд українського емігранта в Америці*; Дмитро Галичин *Запомогові організації в давнину і тепер*; Др. Лука Машуга *Український Народний Союз*; Матвій Костишин *В сорокову річницю*; Микола Мурашко *Конвенції УНС*; Роман Слободян *УНС в мові чисел*; Евген Ляхович *Моральний вклад УНС-у*; Дмитро Захарчук *Стара імїграція в живих споминах*; О. Петро Понятишин *Українська церква й УНС*; Омелян Ревюк *Розвій політичного світогляду українського імїгранта*; Осип Стеткевич *Українське шкільництво в Америці*; Омелян Ревюк *Наші літературні й мистецькі надбання в Америці*; Микола Данильченко *Організація наших господарських сил в Америці*; Лев Ясінчук *Старокравим оком на українську імїграцію в Америці*; Олена Кисілевська *Що нам дала, а що може дати наша заморська імїграція*; Віктор Курманович *Борімося і по-*

^{*)} Пропам'ятна Книга видана з нагоди сороклітнього ювілею Українського Народного Союзу. Зредагував Др. Лука Мишуга — Джерзі Ситі Нью Джерзі — Накладом Українського Народного Союзу 1936.

боремо; Євген Онацький *За кордонами батьківщини*. Др. Олександр Сушко 1) *Американізація й українізація*; 2) *Конфлікт поміж старою і новою імміграцією і ми*; Василь Галич *Розміщення української імміграції в Злучених Державах*.

В другій частині, написаній по англійськи, знаходяться статті: Степан Шумейко *Українці*; Степан В. Мамчур *Культурні переміни серед американських українців*; Осип Д. Стеткевич *Українська мова*.

В третій частині під наголовком *Громади і Відділи* містить Пропамятна Книга найважливіші відомості щодо історії поодиноких відділів УНС.

На підставі вчислених статей зясована історія й значіння Українського Народного Союзу. УНС є допомоговим товариством (рід асекураційного товариства), якого цілі й значіння переходять однак далеко межі фінансової інституції. Українські іммігранти зачали сильніше напливати до Америки від 1877 року. Були се початково виключно українці з західного Закарпаття, потім з галицької Лемківщини, себто елемент з дуже слабим національним усвідомленням. Еміграція з Галичини зачалася щойно по 1890 році. Український іммігрант не інтересувався початково в Америці ніякими справами крім одної: заробити скоро гроші і вернути до краю. Та згодом коли показалося, що більшість іммігрантів все таки залишиться в Америці мусів емігрант зайнятися зорганізованням потреб, які були для нього найбільш пекучі: релігійної і матеріальної безпеки. Обі безпеки мав в старім краю готові, без трудів здобуті, тут треба було спроваджувати священників з краю (перший о. Іван Волянський в 1884 р.) і організувати допомогові товариства, які давалиби безпеку на випадок недуги, чи смерти. Такою допомоговою організацією був *Руський Народний Союз* зорганізований в 1894 році кількома українськими священниками, які виступили з подібної організації, де однак більшість мали мадяронські священники з Закарпаття. Зорганізований рік скоріше о. Гр. Грушкою часопис *Свобода* став органом Союзу.

Від самих початків мав Союз не лише допомогові, але також культурно-просвітні цілі. Був, як слушно в Пропамятній Книзі сказано, тим, чим для Галичини був *Дністер* і *Просвіта*. УНС, головно за посередництвом *Свободи*, образував своїх членів, ширив серед них національну свідомість, інформував їх про життя на всіх українських землях. В Пропамятній Книзі, а головно в статті Дра Машуги стрічаємо безліч прикладів, якто завдяки праці УНС наш іммігрант перемінявся з етнічної маси, несвідомої свого національного я, в свідому національну групу. В короткому часі етнічна маса перемінялася на елемент свідомий, з виразними національними тенденціями. Перехід від назви „русин“ до назви „українець“, від етимології до фонетики, від плекання етнічної окреміш-

ности до виразної національної ідеї — все се було в першій мірі ділом *Свободи* й УНС. Праця була дуже важка, якщо возьмемо під увагу брак інтелігентів з висшою освітою серед імігрантів, перевагу серед них несвідомого, переважно неписьменного елементу. В звязку з змінами, які переходила ідеологія УНС, виступали внутрі його сильні потрясення. Переходив УНС кризу в звязку з тим, що станув на виразній українсько-національній платформі, бо виступили з нього галицькі москвофіли; перейшов важку перемену, коли під впливом єпископа Ортинського були тенденції звязати його стисло з гр.-католицькою церквою; потім на початку війни перейшов важку кризу в звязку з зміною назви (з „руського“ на український) та ще більше в звязку з тим, як заведено різні реформи обезпеченеві.

Та зміни ті лише хвилюєво потрясали Товариством, бо число його членів і маєток невпинно росли. На початках, в 1894 році мав УНС 505 членів і 0'2 тис. доларів майна, в 1900 р. вже 3.067 членів і 10'2 тис. дол. майна, в 1912 р. 14.970 членів і 140'5 тис. дол. майна, в 1920 р. 12.237 членів і 586 тис. дол. майна, в 1925 р. 26.533 членів і 1.334 тис. дол. майна, а в 1935 р. 31.846 членів і 3.256 тисяч дол. майна.

Сьогодні не є УНС одинокою українською організацією, ні одинокою українською допомоговою організацією в Америці. До організацій, які вийшли з УНС належить український Робітничий Союз і Провидіння. Крім вичислених є ще інші українські організації з українським національним світоглядом. Все таки багато осіб українського походження не належить до українських організацій. Майже не вдалося втягнути до них наших братів з Закарпаття, не належить до них частина галичан, які є в москвофільському таборі. Сей розподіл є незалежний від релігійного поділу, бо свідомі українці належать так до католицької, як і православної церкви.

Всі важніші проблеми, з якими звязане життя української іміграції в Америці, зясовані в статтях Дра Л. Мишуги та О. Ревюка. Не спосіб тут їх переказати, частинно зрештою вже се зроблено. Треба ще підчеркнути, що на вільній американській землі політичний світогляд українців розвивався скорим темпом, що національні ідеї часто кристалізувались тут скоріше, як в краю. Відданість своїй національній ідеї виявили американські українці ділом, коли поспішили з моральною й матеріяленою помічю безпосередно по війні. Потреба координації тої помочі привела до таких всеукраїнських організацій, як Федерація Українців, Народний Комітет і Об'єднання Українських Організацій, яке є тепер загальною, всеукраїнською організацією в Зєдинених Державах. Спеціально треба підчеркнути, що і тепер не ослабло заінтересовання наших „американців“ справами краю, ні їх жертвенність на його потреби.

Проблемою, яка в Пропамятній Книзі сильно підчеркне-

на, се проблема „американізації українців.“ Старе покоління, яке вродилося в краю, набрало з бігом часу ряд прикмет „американських“, але було тісно звязане також з краєм. Важка праця з молодим поколінням. І тут УНС і *Свобода* докладають всяких зусиль, щоби молоде покоління, яке вродилося на американській землі удержати в ідеологічному звязку з краєм, щоби воно не затратило мови батьків і любови до батьківщини, будучи рівночасно вірними громадянами Америки. Безперечно, ідеологічний звязок з краєм піднесе лише рівень американських українців і збереже їх від матеріалізму. Справа задержання молодого українського покоління в українстві є справою буття-небуття нашої еміграції в Америці. Молоде покоління виховане в англійській школі, знає краще англійську мову від української, а часто навіть слабо останною володіє, не є звязане з національною стихією тими тисячами ниток, що їх батьки. І тут головне завдання теперішнього українського проводу в Америці: задержати се молоде покоління в службі української ідеї. УНС розуміє се дуже добре. Вже в 1927 році зачав видавати для молодого покоління в англійській мові тримісячний українознавчий журнал, який замінив від 1933 р. на тижневик *Ukrainian Weekly*. Сей тижневик плекає серед молодих українське почування, інформує їх, а разом і чужинців, про українські справи, є мостом поміж старим і молодим поколінням в Америці, поміж молодим українським поколінням в краю і в Америці.

В кількох статтях підчеркнено питання взаїмних відносин поміж іміграцією і рідним краєм. Іміграція зробила для краю дуже багато. Вже сам факт, що вона мимо слабої опіки з сторони краю затримала й розбудила свою національність значить дуже багато. Але іміграція брала й живу участь в життю краю. Давала йому міліони фінансової помочі, так присилаючи гроші на загальві цілі, як і поодиноким особам (кревнякам). Іміграція підносила часто і з успіхом українську справу на міжнародному форумі.

Але якщо такі великі завдання може сповнити українська іміграція в Америці, які має обовязки зглядом неї край? Його обовязок помагати іміграції задержати українське національне почуття, помагати їй затримати в українстві молодь. Яким шляхом? Висилати до Америки своїх інтелігентів з живим словом і експонатами, улаштовувати вистави, які показувалиби багатство української культури, брати живий уділ в американських виданнях і пресі, пробувати наладити виміну молодіжи й організувати прогульки до краю, одним словом помогти морально американським українцям. А вислідом буде скріплення українства з обох сторін океану.

Де лєогіка?

Найстрашніша халепа для деякої нашої преси, се факт, що нема в суспільнім житті лєогіки. Ані на макове зерно.

Скрізь — поза тим — вона є. Є в математиці, в лєогіці, в науці взагалі, навіть в природі, є в шахах. А в суспільности людській — нема.

Є наприклад такий народ, що ще від архієпископа Луки Жидяти і від Кирила єпископа Туровського — пише кирилицею і з „Отче нашом“ до свого Господа Бога звертається. Лєогічно булоб, колиб той народ і досі, скажім, в церкві величав Бога своїм „Отче нашом“. Лєогічно булоб, колиб і писав тою самою кирилицею, що за Мономаха, чи там її відміною. А тимчасом — в житті часто сеї лєогіки нема. Тимчасом такий напр. *ІКС* чи якийсь инший — видумує свою зовсім нелєогічну лєогіку і доводить, що тільки він має рацію, а не якийсь там Лука Жидята чи Кирило Туровський; що тільки його лєогіка має формувати дійсність так, як уважає за доцільне і собі приємне.

І тоді наша преса счиняє крик: — деж лєогіка? Таж кожда розсудлива людина повинна знати, що так не можна! Що се стримує поступ людськості! Що так люди дичавіють! Що через те гине культура взагалі! А на культурі взагалі залежить чейже кожній культурній людині, і мені, і тобі, і нам, і вам. Деж лєогіка?

Або напр. такий *Маслосоюз*. І кожний бачить — на самоході написано — що се *Маслосоюз*. А *ІКС* твердить, що се не масло, а стратегія і що самоходи не цеголки з маслом розвозять, а чорт зна що. Досить тих „союзів“! І знову преса наша счиняє крик: — Виж обнижуєте загальний економічний рівень країни! Масло — сеж добробут, а добробут — се „досит“, а досит — сеж спокій. Якжеж розумна, інтелігентна людина — хочби й з *ІКС* — може кричати проти кооперації? Де лєогіка?

Або ще одна рубрика — земля. „Вона — земля“. На ній лиш працювати — „працювать, працювать, працювати, в праці сконать“. Здавалосяб, кожда лєогічно думаюча людина, що має всі клепки в голові, — тільки радіти повинна — хай працюють! хай купують, хай набувають! Як найбільше. Але *Вики* і тут иншої думки. Досить мовляв, і тої, що маєте. І знову наша преса в крик: — де лєогіка?

Або переходить напр. філософ з *Діла*, п. В. Кузьмович на загальні теми і доводить, що сеж суперечить підставовій лєогіці самого життя, коли не давати виходу природному ідеалізові людини, її гоніві до руху, до праці, до забави; що эле, коли вона не знайде привичного русла для своєї нормаль-

ної конкретизації; що се не логічно, що се просто згубно, бо — „інтелігентний молодик хапається тоді Ніцше чи Донцова.“ А що з того може вийти, то п. д-р О. Назарук кількатор сторінок *Нової Зорі* записали на сю тему, на тему: *caveant consules! Cave sapem!* Але і се не помагає: *Курієри* — обстають при своєму і не хочуть знати нічєї логіки.

Або наприклад та ендеція. Хто її не скуб? Хто на неї не нападав? Скільки разів довела наша преса неоправданість її стремління. Коли Гломбінські і Гертихи напр. не люблять *Маслосоюзу*, ні кирилиці, ні Луки Жидяти, ві його культури ні мови, ані їх не зворушує „Вона — земля“ Стефаника, ні слов'янський Отченаш, то булоб, здається, логічно, щоб бодай їх противники були за всім тим, проти чого є ендеки? Та ось на недавній судовій розправі між ендецією та її противниками встає цілий ряд адвокатів, з Сухажевським на чолі і доводить, що справа зовсім стоїть инакше, що противники Гломбінських, хоч їх не люблять, але щоб їх програму — прийняти за свою — нічого проти того не мають, і навіть з цифрами в руках можуть довести, що її ще краще потраплять здійснити.

Деж логіка? — заламує руки наша преса, є вона в логіці, є в науці, є в шахах, є в природі, чому ж її нема в суспільнім житті? Таж повинна вона й там бути!

Чи повинна? А коли повинна, то чи її напавду там нема? Чи може є, тільки, що инакша? Не та, над якої браком ляментують? Я думаю, що таки є в суспільнім житті логіка, лише своя власна, нелогічна логіка життя...

Сю думку м. и. підтвердив ще раз п. Франц Пишковський, не сьогоднішньої дати публіцист, який багато памятає і багато знає. І він пише, що та логіка є. А полягає вона на тім, що хто раз вмішався в якусь гру — скажім в рулетку чи в банк — і виграв, тому вже тяжко відійти від столу, той не відступає, той — „мусить йти наперед“ (фортунаж йому сприяє!), той стає „невільником власної активності“...

Ніби і де тут логіка? Таж шансів виграти є може один на сто. Таж грач ставить нераз десять франків, а хоче виграти мільон. Таж, вигравши, може менше щасливих з торбами пускає. Се його нічого не обходить, бо грач має свою логіку.

Або напр. такий *Vir Catholicus*, — що його статтю *Хрест і меч* приносить *Myśl Narodowa* (6 VI). Він, правда, займається боротьбою з комунізмом, але то байка, бо якийсь *Курієр* недавно довів, що і *Маслосоюз* се властиво комуністична або масонська організація. Отже Вір Католикус пише, що „коли маємо нове середновіччя, то треба ділати отверто і безкомпромісово. Нехай Дух Святий освітить нас, щоби не брали ми боягузство і опортунізм за відвічну мудру тактику обережності.“ Вір Католикус пише, що добрий католик мусить змагатися з діаволом, бо „тактика непротиву злу — утримує в па-

сивності і безвладі здорові морально верстви і суспільні групи, годує опортуністів і сібаритів, типи такі суперечні з католицькою етикою"; пише, що католики повинні „жидати від нормальних людей ясної заяви: за або проти?“ — і громить всіх „літеплих і безбарвних“...

Колиб таку тіраду написав був *Вістник* (а в нього недостатком можна найти таких наук) — то *Нова Зоря* і *Діло* остро нап'ятувалиб се як анархізм, як нерозум, як маячіння старої голови, що нічого спільного не мають з льогікою суспільного життя. Але ось перед нами орган ендеції, і стаття, підписана „католицьким мужем“, яка перекреслює льогіку наших зірок і викладає свою льогіку, — льогіку „невільників власної активності“. А наші католики — нічирк. Виходить отже, є льогіка в житті, ще й яка, лише треба її вміти підгледіти і зрозуміти, а головнo — вичути.

Або підім далі. Тепер вже не ендецький тижневик, а инший, що називається *Zaczyn* (ч. 17): маємо тут цілу серію дуже змістовних і цікавих статей під спільним заголовком — *Хто і як володіє думками мільонів*. Доводить стаття, що в житті нашим, хоч і ділає льогіка, але зовсім инша — так сказати — нельогічна льогіка. „Досягнути до людини (з проповідю якоїсь ідеї — D.) можна двома шляхами: через розум і через почуття.“ Нікого не скаптує самий зміст якоїсь декларації, лише її „емоційне забарвлення“ (направду, мені здається, що про сі річи говорив *Вістник* чи *ЛНВ* дуже давно в точнісінько тих самих виразах!). Оце „емоційне забарвлення“ — воно є джерелом суб'єктивних оцінок, воно надає вартість одним річам, відбирає її иншим. А з льогічною льогікою — мало спільного має. Часопис покликується навіть на Леніна, який казав, що в суспільнім житті рішає „не програма, а фанатизм“ і віра. Часопис твердить, що найбільшу роль відіграє „чинник ірраціональний“, себто альогічний; що „понад інтелектуальною свідомістю є свідома або несвідома воля, життєва сила, спонтанна активна воля безоглядних пожадань“. Вона діктує закони життю, вона є мотивом людських вчинків, а не льогіка. Вона — отой кінь, що як хто на нього всяде, то мов від стіни горох відскакують від нього всякі льогічні докази.

А всеж таки, де льогіка, питають наші льогомахи? Чи є вона, чи її нема? Таж тут вона й є, в тих „ірраціоналізмах“ і „пожаданнях“. Виж — сперечається за слова*), а ваша льогіка — се фікція, маска. *Zaczyn* пояснює се цитатою з (часто згадуваного і нами) Парета: „наші діяння є часто інстинктовими, але людина, що їх виконує, дізнає приємність вишукувати для них, в довільний спосіб, льогічних причин“... Отже, не оті ірраціональні „інстинкти“ достроює вона до своїх льогічних розумовань (як вимагалаби ваша „льогіка“), а навпаки — льогічні свої розумовання і гасла — достроює до

*) Льогомахія — від грецького *logos* — слово, мова, і *machē* — бій, суперечка за слова.

тих „інстинктів“, якими і кермується в житті. Коли вам того мало, читайте *Pion* (ч. 97), який пише про „банкротство людей тверезих“ і розумних та про те, що — логіку взагалі чорти взяли!

І навіть Стенлі Болдвін в промові до англійської молоді (*Daily Telegraph* 25 V) дав вираз задоволенню, що Англія зробилася цвітучою і великою лише тому, що — „щоби ми не робили, нас ніколи не вела логіка“, що англійці робили все „без допомоги логіки, але з допомогою здорового розуму“ (without the aid of logic, but with the aid of common sense).

Прем'єр Англії, що протиставляв дурній логіці — здоровий розум! І молодечі анархісти, що били йому браво! Ось до чого дійшло божевілля сього світу... Хоч сядь, та плач!

Чи нам над тим плакати чи з того радіти? Плакати нема чого, бо — як казав Шевченко — „так було і в Трої, так і буде“, отже хоч трісь, а пнись. Радити — теж нема причин, коли ще ходять по землі наші рідні льоґомахи, які не розуміють нічого з його глибокого і відважного речення - проґрами.

Бо хто не хоче дивитися на життя, мов теля на нові ворота або як незабутній автор „гимну до братів словян“, той мусить його так розуміти, як Шевченко; отой зневажуваний драгоманівцями і новозорянцями „фанатик“, який наказав оман та „іділій не творити“, лише „в дулевину себе закути“; який ніколи не благав загальнолюдської логіки, лише мав свою. Ту, якої так бракує нашим збитим з пантелику льоґомахам.

О. Думін

Про джерела українського військового руху в 1917 р.

(Рецензійні замітки на спомини В. Євтимовича *Військо йде* Львів 1937 8^о стор. 123. Вид. *Української Бібліотеки* — І. Тиктора).

При читанню споминів полк. В. Євтимовича насуваються подібні думки як при читанню споминів В. Каліни *Курін смерті* — іменно: ми ще не знаємо і сотої частини тих скарбів духового, морального і фізичного зусилля, що вклала наша нація в свій визвольний порив 1914-1921 рр. Ні сотої частини не відкрито, не зібрано, не упорядковано і не зважено на вазі історичних вальорів, всіх тих чи то індивідуальних чи колективних скупчень енергії, волі і одушевлення, які так чи инакше ділали для одної загальної мети. Більшість тих безчисленних джерел горячого патріотизму і любови батьківщини, що били з народних надр, закриті (головно на Наддні-

пряньській Україні) для нашого зору руїнами упадку. Їх треба конче уявити, бо тільки по них пізнаємо, як глибоко сягала в маси українська національна ідея і наскільки прогрішив провід Наддніпрянської України, не використовуючи тих талантів, які їм доля сама в руки пхала.

Так підійшли ми до питання про причини нашої програної. Ся тема цікавить кожного українця і обрабляється українською публіцистикою вже від кінця 1919 р. Коли тут поспробуємо підсумувати всі відповіді на поставлене питання і вирішити хто і що був причиною нашої невдачі і чи справді — як се твердить дехто з наших соціалістів — об'єктивні обставини заздалегідь засуджували нас на ролю побідженого, то переконаємося, що се неможливо. А принайменше неможливо з таксю аподікцією, з якою стрічаємося в брошурі п. Лама *Причини нашої програної*.

І не треба віддаватися ілюзіям — на се питання ще довго не можна буде дати зовсім вдоволяючої, об'єктивної і обоснованої відповіді. З дуже простої причини — бо ми ще не знаємо всіх духових і фізичних елементів, що склалися на нашу визвольну боротьбу, не знаємо їх дійсного об'єму в загальному здвизі. От прим. питання про наддніпрянське селянство і ту його частину, що вдягнута в військовий однострій зустрічала заграву волі в окопах — що воно уявляло собою в 1917 р., яка була його національна свідомість, які бажання і надії? Кардинальне питання, а до тепер найменше висвітлене. А воно ж для вирішення слідуєчого питання, про причини нашої програної, має найбільше значіння. Характеристика українського селянства, яку ми чули з уст Винниченка, Христюка і М. Шаповала не всюди згідна з правдою. „Дальші події виразно показали — пише Винниченко (*Відродження нації* Т. II стор. 82) про кінець 1917 і початок 1918 р. — що головною силою (революції на Україні — О. Д.) було не національне почуття мас, не їх національна любов української влади а соціальне довіря до неї“. Так як Винниченко, оцінюють суму діючих сил на Україні в 1917-18 рр. і інші українські соціалісти. Селянство, мовляв, захоплювалося не перспективами держави, а реальнішими справами — поліпшенням свого економічного положення і здобуттям для себе землі.

Якже тоді пояснити український військовий рух, якого носієм був отсей самий український, нібито тільки про десяти думачий селянин-вояк? Сеж був рух наскрізь пронизаний ідеалізмом і патріотичним патосом. А хіба маса думача тільки категоріями помноження своїх десяти і збільшення заробітної платні, могла ним захопитися? Або що мала спільного з прирізкою землі офензива Керенського, яку українське воцтво винесло на своїх плечах, в тому переконанню, що пролита ним кров, стане для російського правительства моральним векслем, по якому воно мусить задоволити політичні домагання України? Українське воцтво в оцінці своєї

жертви очевидно помилялось. Але не воно тому винно, а ті, які вбивали йому в голову, що автономію для України, треба собі заслужити перед московською метрополією. Гори трупів наклали воно біля Конюхів, на Лисоні, під Мечищовом — бо вірило, що сього вимагає від нього не Росія, а Україна.

Звідси і починається велика трагедія українських визвольних змагань. Український селянин-воєк послухав фальшивих пророків, які говорили йому про світове братерство, про необхідність державних зв'язків України з Московщиною і вказували йому як мету не державність, а забезпечення його матеріальних інтересів. Знищивши тим чином його ідеалізм, зробили вони українського селянина податним ґрунтом для засіву ще більш радикальних кличів, — большевізму.

Серед української інтелігенції були однак і такі, що вчили українську масу і правдивої віри, вказували простий шлях до визволення з московської залежності, проповідували негайну сепарацію від Москви, творення негайно української армії і проголошення української суверенної держави. Хто були ті люди, про се розказує саме полк. В. Євтимович в своїх споминах *Військо йде*. Читач, який слідить за нашою воєнно-історичною літературою, зараз догадається, що в них йде мова про першого, в новітніх часах, наддніпрянського здецідованого самостійника, духового батька *Револьюційної Української Партії* і автора її програми виложеної в брошурі *Самостійна Україна*, М. Міхновського. Мова там про Міхновського і його гурток, про їх ідеї, плани і конкретну працю над роздмуханням великого національно-революційного вогню, що вмиє по упадку царату охопив українське вояцтво фронту, флоту і запілля.

Чому українські маси послухали тих, які вирівнювали їх по загально-російському революційному фронту, які проповідували нерозривність долі України з Московщиною, а не тих, які видали гасло „Україна для українців“, на се згадана книжка не дає відповіді. Автор дає тільки огляд первочатків українського військового руху, висвітлив його духове джерело, тобто розповів про той період, в якому військовий рух плів ще цілком в руслі ідей Міхновського і його гуртка, в якому до речі, автор спогадів відіграв видатну роль. А шкода, шкода, що автор не довів своїх споминів до I Всеукраїнського Військового Зїзду, на якому українські соціалісти всі свої сили кинули на гашення самостійницького вогню серед українського вояцтва. Як до I Всеукр. Військ. Зїзду сей рух прямував простою дорогою, так після його почав блукати ідеологічними манівцями; в вояцькі маси кинуто гасла, що мали неутралізувати роботу ненависних тодішній українській демократії — „самостійників“. І се їй по більшій частині вдалося.

Дальший розвиток українського військового руху можнаб схарактеризувати, як боротьбу двох основних ідей: державництва і федералізму, усвідомленої сили нації, і заповоне-

ної „комплексом меншевартости“ української соціалістичної і ліберальної інтелігенції.

Книжка полк. В. Євтимовича уривається на перших днях квітня, але автор обіцяє, в одному місці, небаром видати ще обширніші спогади. Чекаємо сповнення обіцянки, бо не сумніваємося, що автор проляє дещо світла на те, як почалася боротьба з самостійництвом в українському війську і яких засобів вживали українські соціалісти, щоб побідити противника.

Всеж таки на споминах полк. Євтимовича помітно, що вони писані вже з далекої перспективи. Український військовий рух, як і взагалі цілий революційний рух на Україні, мали в дійсности більш спонтанний характер, були результатом в більшій мірі почування, як усвідомлення української національної рації до останніх її логічних консеквенцій. Та на се немає ради, пережите і передумане за 20 літ, не дасться усунути з лінії зору на минуле і всі наші рефлексії мусять пройти крізь їх заломини і взвижки. В даному випадку перепущення рефлексій крізь спектр життєвого досвіду автора — не пошкодило ні способів представлення подій, ні шляхетній тенденції звеличення одної фази нашої історії.

Деяких застережень потребувалиб такі інформації автора: революція 1905 р. (стор. 30) — не удалася нібито тому, що її не підтримала узбродна частина населення — військо, навпаки воно помагало її здушувати. Дійсно були полки, що брали участь в усмиренню 1905-06 рр., але були й такі, що активно виступали проти царатові, а ще більш було таких, що співчували населенню і при „усмиреннях“ своїм поведінням гамували начальство розправлятися з бунтами по драконськи. Так було в 1905 р. прим. в м. Черкасах згл. його околиці, де стояв Куттянський полк. Колиб російське правительство не мало було козаків, то революція мабуть булаби побідила. Всі селянські бунти (деякі з них прибирали форму збройного повстання) в Київщині здушила не регулярна армія, а козаки (донські і уральські) та інгуші.

Щодо большевиків в перші два тижні революції, то автор згустив дещо фарби. В кількох місцях розповідає про те, що Міхновський вказував на їх роботу і робив з неї доволі далеко йдучі висновки, а на одному вечері, при кінці березня, звернув увагу своїм співробітникам „на все голосніше підношене ними гасло негайного сепаратного замирення з Осередними Державами“ (стор. 101).

Тут автор виразно стоїть під впливом пізніших вражінь большевицької роботи. При кінці березня большевики були ще доволі слабою групою і їх гасла тоді знаходили, навіть на фронті, мало співчуття. Їх преса підносила домагання мира, але не сепаратного з Осередними Державами, але загального на основі гасла „без анексій і контрибуцій“. В тих часах зрештою циммервальдська програма грала в них більш ролю принципу і з пораженими кличами вони були доволі обережні. Щойно

коли приїхав до Петербургу Ленін і тов. (15 квітня), большевицькі кличі загомонили по всій Росії, про сю партію заговорили всюди. Тому ледви, чи Міхновський вже на другий тиждень революції, міг прикладати надто велику вагу до большевицької роботи і творити на ній певні комбінації.

Здається помилився автор щодо дати формування Гайдамацького Коша в Одесі. Ледви чи міг сот. Сахно-Устимович вже 28 березня зголосити Міхновському, що він має вже в своєму розпорядженню 2.000 гайдамаків (стор. 88). В тому часі ген. Маркс, команд. Київською Военною Округою, бувби на се ніяким чином не дозволив. Він і пізніше загравав з українцями, але противився виділюванню українців в окремі відділи навіть в останніх стягах (тих, що відходили на фронт). В спогадах підполк. Мик. Янчевського (*За Державність* II стор. 142) зустрічаємо таке: „Формування 1-го Гайдамацького Курія провадив осавул (сотник) Василь Сахно-Устимович. Розпочато формуваннядесь у половині липня“. Може бути отже, що сот. В. Сахно-Устимович приїхав в Київ, щоб роздобути дозвіл на формування Гайдамацького Коша і знайти піддержку для своїх плянів, та коша він ще не мав.

В дальших своїх споминах, автор може узгляднить деякі неточности і виправить їх. Але повторю, таких праць нам потрібно як найбільше. Час вже реабілітувати патріотичну, національно настроєну українську масу від її соціалістичних обмовників, які неслухно приписували їй — свої власні омани і помилки...

Д. Ю.

Сумління

Мені дано було бачити дно людського серця там, де криється сумління. В деяких людей бачив я його наверху, чисте, відкрите — в других скрите в надрах не так глибоких, як добре замаскованих... брехнею. Останнє теж називають сумлінням.

Дивлюся в серце „чесного“, що деколи в гріх попадає. Він сповнив „чесноту“. І каже йому його сумління:

— Не є твоя чеснота ніякою чеснотою, принайменше тим, чим гордитися маєш і за що похвал очікувати маєш від других, бож ти вчинив тільки те, нащо ти здібний і показав тільки себе самого.

І каже брехня:

— Чоловіче! Ти великий, бо подумай, кільки то труднощів стояло на дорозі до сповнення сього, що ти вчинив, а ти всеж таки те все поборов. Не вір сумлінню (брехня тут каже: тому, що тобі здається), що каже, що тебе се ніяких зусиль понад тебе не коштує! Ні! Ти чесноту сповнив!

І засоромлюється сумління і никне під пестрим плащем брехні. Вонаж заступила його і створила заслугу-чесноту.

А ось повернулося дещо колесо в житті і на чергу прийшли страшні обставини. І в моменті, коли твориш „гріх“, каже сумління:

— Не смієш сього робити! Вправді обставини дещо не-вигідні для тебе, але з тим, що задумуєш робити, не стоять вони в ніякому звязку, хоч на їх тлі все відбувається. Істнуєш тільки ти і твій чин, а обставини се тільки тло — гірше чи ліпше — на яким ти маєш остати незмінним.

Але ось приходить творець чеснот на тлі обставин — брехня і підхоплюючи останні слова сумління, каже:

— Так, ти повинен лишитися незмінним. Але, чи ж ти змінився, як скорився страшним, непереможним обставинам, які кожний мусить виrozumіти? Чи твої чесноти, які так блискуче свідчать про твою велич, не докажуть кождому, що ти впав тільки в нерівному бою?

І слабодух щасливий, що трапилися йому обставини, щоб виправдати його слабости, зацитькує сумління брехнею. І відтоді брехня стає сумлінням.

Зрештою, чи ж не приємно є визнавати гріх перед другими, такими самими „чеснотливими“, що узнають сей гріх, але і признають можливість поправи? Не тільки визнати гріх, але побільшити його, щоби покаєння і ґрунт для покаєння чеснот був глибший, щоби чесноти стали вартіснішими: а я — більшим? Щоби взагалі я мимо свого духового кретинства міг в деяких моментах виглядати в очах людей великим? Виглядати — а потім самому в се повірити?

Як приємно сказати: — Я згрішив — і з солодкою, за-слиненою усмішкою ждати кумедного прощення в других, уникаючи тимсамим страшною відповідальности перед собою, перед своїм сумлінням, що ніколи прощення не знає!

Бачу матір сумління, що визнає чесноти і гріхи: се горяче бажання його не мати, тривога перед ним, що не дало б ніколи спокою, жадаючи від людини величі душі. Тут в однім обходиться без сумління: у виборі брехні, щоби його приспати. А потім вже все йде „чесно з собою.“

Руссо на початку своїх *Визнань* написав ось так:

— Беруся до діла, яке досі не мало прикладу і лишиться без наслідувань. Хочу показати людину в цілій правді її природи, а тою людиною буду я... І грубо помилився. Мав він і приклади, і наслідувачів по нім не бракло, що змальовували себе в такійже наготі, як Руссо: через опис своїх чеснот.

Тому не люблю людей. Не люблю всіх тих, що створили собі обов'язок любити других, обов'язок бути

„патріотом“, заслуги задля зроблених добрих об'єктивно діл і помилки, що „якось“ ізза „непередбачених обставин“ вийшли на некористь загалові. Бо на початку сього все-го лежить безвідповідальність перед своїм сумлінням, брехня — а я брехні не годен любити, бо нею погорджую.

Не можу любити людей „добрих і чеснотливих“, бо через се довелосяб зневажити тих, що їх треба обожати:

Всіх, що працювали, не оглядаючися на тимчасові заслуги, чесноти... і гріхи, які одначе віддали тому всьому свою душу, а чинами своїми створили Духа, що вселився в мені, зродив палючий неспокій („нещастя“ — як сказалиб всі чесні і добрі) і зажадав продовження і побільшення його величі, вправді без обов'язку здійснювати Його прикази, але під страшною загрозою: стратити душу. З відповідальності перед своїм сумлінням за велич моєї душі зродилося бажання самому стати сівачем неспокою, творцем сумління в других.

Чиню отже для своєї користи, свого вдоволення, свого щастя. Тому не є се заслуга, ані щось, що для себе може вимагати любови. Тому одних людей не люблю, бо маю для них щось більше: подив або ненависть, але не ту, що криється під вашим солодко-люблячим поглядом, ви всі чеснотливі, — але ту, що є підставою джентельменства.

Деколи погорджую собою „другим“, до якого голоситься брехня, щоби створити своє сумління. Отже не люблю того другого в собі. Тому не люблю людей, а зглядно люблю, але не більше „як себе самого.“

Так мені каже моє сумління.

І Бог.

—

Бачу, як напроти себе станули два сумління до боротьби: відповідальності і безвідповідальності за велич людської душі. І каже одно:

— Жити! Розвинути істновання до крайних меж! На тім шляху чекає тебе, друже, велика боротьба за твою духову велич, бо без неї ти життя сильного не створиш. Бо нема життя розквітлого без великого духа — і нема сильного духа без сильного життя!

З під маски брехні обзивається друге:

— Не мати душі! Заступити її нужденним підробленням, що на неї складаються „чесноти“, яким матірю є брехня! — Життя є брутальне. В нім лише слабі і сильні. А деж місце на заслужені чесноти і завинені гріхи — на нашу душу? Яне, що тут криється; „угрунтоване противенство між духом і матерією“. Треба вибрати: або життя або „духові цінності“. Духові цінності очевидно понад все! Понад життя: одяг і нації! (на се, щоби увільнитися від духа!).

Витворюється „дивне“ положення: пропагатори духових цінностей, шукаючи духа поза собою, духа самого в собі, поза матерією, вправді жертвують життям висшої спільноти, але

зате забезпечили собі спокійне „матеріальне“ життя. І навпаки: „Матеріялісти“, закохані в житті звичайно мало „щастя“ зазнають, а зате досить часто складають се життя для „недухових цінностей“: сильного, удуховненого життя прийдешніх.

Парадокс? — Ні! хіба нема в сім більше парадоксальности, як в осьтакій правді:

— Хто знайде душу свою — погубить її: а хто погубить душу свою задля Мене — знайде її.

Парадокс створила тільки брехня, що стоїть на початку одного сумління і „душі“.

Безвідповідальність за людську душу веде боротьбу проти відповідальности.

Можна дозволити, щоби брехня рішала про життя оди-
ниць, але народів — ніколи!

Тому, коли чую, як чужинець ставить для не свого народу як найвисшу ціль — духові цінности, то знаю, що се облуда, але коли се походить від „патріота“, то уважаю те-
зрадою.

Тому: вперед, люди, з незабріханим сумлінням!

Микола Голубець

Вистава Чотирох

В кімнатах природничого музею Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, відбулася в днях від 23 травня до 10 червня с. р. вистава чотирох українських мистців: С. Лошніва, І. Нижниківної, П. Обала й Г. Смольського.

Виставу чотирох мистців різного віку, пола й мистецького віроісповідання, прийняли з прихильністю, що відповідала скромности й безінтересовности виставців. Зате мистецька критика, при всій позитивности свого відношення до імпрези, виступила з деякими, назагал слушними застереженнями.

Отже:

Добре й похвально зробили виставці, що не пожалівши ні коштів ні труду, видали ілюстрований каталог вистави. Список виставців і експонатів з 11-ма, дбайливо підібраними репродукціями, сеж незнищимий документ мистецької культури наших днів.

Та куди краще булиб зробили виставці, якби передмову до свого каталогу були доручили комусь з мистецтвознавців, що напевне не поваживсяби на обивательську ересь, мовляв: „ізми Парижу, Риму чи Берліна“, тобто давно вже в культурному світі визнані як класичні мистецькі напрямки — кубізм, футурізм та експресіонізм, се не є „справжнє мистецтво“... Ніяково слухати, коли мистець, що як Г. Смольський, виявив стільки, похвальної зрештою, відзивчивости на сі... заграничні ізми, осуджує те в теорії, чого не може не визнавати в своїй малярській практиці.

Щодо самих виставців і їх експонатів, то можна справді

пожаліти, що тих чотирох мистців не обєднало з собою ніщо більше, як тільки бажання пригадати себе публиці.

П. Олег Лошнів, найстарший поміж виставцями, колишній учень віденської академії, а від десятиліть учитель рисунків у середніх школах, не зраджував тяги до великого мистецтва. Навіть речі з його академічної *Sturm und Drang* доби (портрет маляра Струхманчука) й пізніші з мужеських років (голова св. Івана) не виходить поза поправність. Не слідно тієї стихійної еруптивності, чи великої творчої індивідуальності („Студія портретові“ чи „Студія костюмові“, акварелі).

Безмежним смутком даремно розстрачуваної сили й розмінюваної на дрібні інвенції віє від однотонних і кольорових дереворитів П. Обалія. Та тут маємо до діла з явищем куди трагічнішим, як у випадку О. Лошніва. Тут маляр з покликання й не без таланту очевидно марнується тільки тому, що життя вирвало йому зпід ніг ґрунт, на якому він міг рости й розвиватися. Хтось з рецензентів порадив П. Обалеві, щоби він працював не на скількість, а на якість. Порада може й слухна в основі, але можлива до використання щойно в випадку, якби умови життя П. Обалія змінилися настільки, наскільки для його праці й творчості потрібний ґрунт і атмосфера бодай такого мистецького осередка, яким є Львів.

І. Нижниківна та Г. Смольський, се учні пок. О. Новаківського. Хоч з малярської фактури вчителя залишилося на їхніх полотнах небогато, всеж таки дещо з атмосфери школи О. Новаківського заціліло в їх підході до життя й мистецтва.

Нижниківна, молода віком, у своїх малярських маніфестаціях більш щира й безпошадна, малює в душі умовного експресіонізму. Смольський, старший віком і тому може більше рефлексивний, підходить до малярських завдань з помітним засобом теоретичного знання й практичного досвіду. На його паризьких етюдах помітний вплив паризької мистецької атмосфери так само, як етюди в краю, наближуються своєю фактурою до такби сказати, краєвої малярської продукції. При чому застановляють у Смольського помітні різниці в підході до поодиноких малярських завдань (пейсаж, мертва природа, портрет, композиція), що в них, мов у калейдоскопі, чергуються позначки впливу всіх тих „ізмів“, що їх він після необережно (в передмові до каталогу) відсунув від... мистецтва. Фігурні композиції Смольського, в тому одна велитенських розмірів („Довбуш“), свідчать про нахил до творчих ерупцій, яким, при всій теоретичній підготовці й вирозумуванню всеж таки недостає щирої безпосередності й переконливості стихії. Та мабуть у Смольського про стихію говорити не приходиться. Нижниківна й Смольський в рамках одної вистави, се зустріч, на мій погляд, не така вже випадкова, як зустріч їх обох з Обалем і Лошнівом. Поза спільною школою єднає їх ще щось, що сто літ тому так влучно підмітив Фрідріх Геббель:

„Хто в мистецтві навіть без особливого таланту поступає вперед і ніколи не зупиняється, хто поважило намагається опанувати те, чого не можна навчитися, той час від часу може створити щось приємне. Бо те, що в мистецтві є ремеслом, стоїть чейже незрівняно вище від усякого ремесла“...

Нижниківна і Смольський, се мистці, що при всій скромності свого таланту поступають вперед, не зупиняються на місці й час до часу дають речі приємні. Може таке окреслення не заспокоїть їх амбіцій, але воно в рівній мірі вірне, як і позитивне.

М. Л.

З пресового фільму

Українські Вісти (ч. 95) пишуть: «катастрофально було спровадження на Україну німців. Від того часу Центральна Рада, що їх привела, стала формально суверенною владою. Фактичним сувереном було німецьке командування». Критикувати Центральну Раду треба, але — мудро. Виходить, з статі *Укр. Вістий*, що лише «від того часу», від спровадження німців на Україну — Центр. Рада стала лише формальною владою; виходить, що — доти суверенна — уступила Центр. Раду суверенність німцям. Алеж вже в Берестю, на мирових переговорах, Центр. Рада втратила Лівобережжя і Київ; вже тоді мусіла тікати до Житомира, отже суверенною вже не була, суверенними були — або ставали — тоді на Україні більшовики, і не суверенну Центр. Раду заступили німці, а — більшовиків на Україні... Критика — добра річ, але й знання недавніх історичних фактів не зашкодить.

Українські Вісти (ч. 118) приносять статтю *Культ Сили* — під якою мігби підписатися і п. д-р О. Назарук. Стаття остро виступає проти проповідників «культу сили», при чім — незгірше від *Нової Зорі* — підсуває їм пропаганду «нагої фізичної сили» «без патосу і свідомости», «без суспільної етики», «без світла ума», «без ідеалу», і пр. Запевняємо автора, що і тої «етики» і «патосу», і «свідомости», і навіть «світла ума» у тих його противників, яких він завзято поборює, не менше, аніж в *Новій Зорі*, чи в *Укр. Вістях*. Не вільно сплющувати і так примітивно перекручувати навіть нелюбю собі доктрину. В статі читаємо: «тільки деякі наївні чи нігілістичні типи, як Толстой, виразно проповідували слабість, себто непротив злу, як лік на людське зло». А в нас, мовляв, не було «культу безсилля і слабости». Чи вжеж? Ми думаємо, що наївних «проповідників культу безсилля і слабости» було повно в нашій публіцистиці, в нашій поезії і прозі, у Старичьких, Драгоманових, Бочківських, Черкасенюк, (Про що тирса...), Богданів Лепких, Гомзина з його культом «утоми», «смутку», з його «сумнобезсилями слізеньками» і пр. Автор пише, що англійці не кричать про силу, а мовчки її плакають. Власне, через те, що мають, через те і не кричать, так як здоровий не говорить про потребу свіжого повітря... А зрештою й англійці (чи взагалі англо-саксонці) не так то вже й мовчать: про ту силу «кричали» і Смайльс і Стівенсон, і Юм, і Джек Лондон, про неї «кричать» молодим англійцям в їх коледжах, в Ітоні, в Оксфорді й Кембріджі. Але — найгірші глухі ті, що не хочуть слухати... Колись один наш поет (чи його не знає автор статті?), мучений сумнівами, звертався до Творця: «Невже закон Твій — тільки Сила?... Чому Ти дав мені два серця: одно все кличе до любови, а друге...». Многі, що стали на тім роздоріжжю, заколисані оманами-надіями, не прийняли «закону Творця» і пішли за тим голосом своєї розщепленої душі, яка знає тільки ніжну

любов... Се їх річ, алеж більше радії мають ті, що не вкладають рожевих окулярів, щоб дивитися на світ.

Часопісі доносять про новий процес КПЗУ. Поминаючи чотири менше-більше українські імена, решта обжалованих називається так: Сіма Бергер, Міра Наер, Хана Зеєман, Марієм Міра, Мойсей Беєр Баум, Леопольд Клягсбальд, Гадеса Лістбах, Макс Розенблят, Сімхе Кернер і т. п. Жадаємо від панів Розенблятів, щоби партію, яка складається з їх земляків, нарешті назвали жидівською, а не українською.

Тризуб паризький (ч. 21-22) займається справою революції 1917 р. Автор статті пише: «Ми не критикуємо минулого, бо з нього маємо зберегти святість чину та зберігати світлі традиції. Се має дати нам моральну силу...» і пр. Треба вже раз скінчити з сею плутаниною. Які традиції і який чин? Традиції богданівського полку, Крут і Зимового Походу — святі. Але «традиції» грушевщини і винниченківщини, шаповалівщини, наприклад, традиції запобігання ласки у Керенського або Леніна — зовсім не святі, а навпаки.. Рештки тих «традицій» треба пекучим залізом випалювати з мозків сучасників. Бо кому ті «традиції» додадуть моральної сили? Повоєнна французька політична література безоглядно критикує політику французького уряду перед приходом Клемансо. Німці — безоглядно критикують «традиції» кайзера та його уряду. Росіяни — «традиції» царської дипломатії і військового уряду. Англійці — критикують перші початки організації армії в Англії з виходом війни. Показується, що найбільш не зносять критики наші «демократи» і інші сторонники свободи слова.

Разом з розстрілом чергових «скажених псів» революції в СССР, з Москви прийшов приказ на Україну — радуватися і веселитися. І карні хохи відповіли голосним криком — «ради старатся ваше-ство». Як доносить Комуніст (12 VI), Спілка письменників сов. України склала віче, «зачитала» повідомлення прокуратора, очевидно, прийняла резолюцію з подякою і славою для Сталіна. «Зачитав», при тій нагоді, вірш і «поет» Рильський:

В сто очей дивись народе,
В сто еот разів помножи свій гнів,
Щоб зруйнувати всі підходи,
Заїлх, підїлх ворогів.

До чого може дійти поетичне натхнення! Промовляли на ту саму нуту і П. Панч, і якийсь Х. Гільдін, і Шеремет, який проголосив «собакам собачу смерть!», і всі — в імені «радянського народу» («адін Сталін — адін народ»). Накликали смерть на «зрадників» і члени Укр. Академії Наук з головою О. О. Богомольцем. Одним словом, всі тішаться з приводу катівської оргії «батьюшки»-Сталіна. От як у Шевченка: «та верещать...» Гуля наш батюшка, гуля! Ура!.. Ура!.. У-ра-а-а!»

п. Ю. Студинський в *Ділі* (19 VI) пише: «Ген. Франко зі своїм шумним гаслом «Арріба Еспаня» — «Встань Еспанія» — ми не хочемо заперечувати його доброї волі — нині вже положив Еспанію на дві лопатки. Хтонебудь з еспанців обійме політичну керму по тій громадянсько-чужинецькій війні — той не буде на кількадесят років небезпечний для своїх сусідів. Еспанія є нині вже зруйнованим і ослабленим краєм, а сильна Еспанія не є в інтересі Франції та Англії... Отже виходить, що Франко обезсилив Еспанію, не червоні. І щож йому треба було робити, щоби не обезсилити Еспанію — спокійно приглядатися, як еспанські радикали запроваджували в його країні спершу соціалізм, а потім анархію і совіти? Як палили церкви, як мордували всіх не соціалістів? Як нищили народний добуток, як нищили селянство, як обертали країну в колонію Сталіна? Мов-

чати і приглядатися тому всьому — така на думку п. Ю. Студинського — мала бути поведінка Франка, якщо він не хотів «обезсилити і зруйнувати» країну? Ні, «народнофронтовий» дописувач *Діла* помиляється: не Франко, не еспанські патріоти, а Асана, Кабаллеро і їх російські товариші «положили Еспанію на обидві лопатки», вони її зруйнували, вони ослабили її міжнародний престиж, вони перші закликали чужинців в свій край. Невже досвід Савітів нічого не навчив п. Ю. Студинського? Чи може він досі в тайні їм співчуває? Таж колиб Україна потрапила в 1917 зорганізувати таку військову силу, як тепер Франко і хочби три-чотири роки воювала з Московщиною, то й тоді ся війна не коштувалаб її такої руйни, і тих п'яти чи більше мільонів українців, що згинули з голоду, і на Соловках під панованням Савітів. Колиб тепер на Україні з'явився якийсь наш ген. Франко — чи п. дописувач *Діла* і йомуб закидав, що він «руйнує і обезсилює» Україну? Щоби писати про політику, треба на ній розумітися і мати хоч трохи політичної культури.

Празький орган славних шаповалівців і григоріївців, *Трудова Україна* (ч. 2) зробив незвичайне відкриття, що український націоналізм — не є ніякий націоналізм, лише «націзм», який «безпідставно і неоправдано намагається монополізувати собі назву націоналізму»... Бо «правдивий» націоналізм — се взагалі боротьба народів, чи їх верств за «захист властивостей та потреб нації». Тільки й всього! З сеї точки погляду «націоналістами» — на думку славновісного соціолога Н. Григорієва — були Кий, Щек і Хорів, автор «Енеїди», Квітка-Основ'яненко, кооператори, просвітяни, декабристи, масони, Драгоманов, Винниченко, ну і, очевидно, наші славні ес-ери. Хто не вірить, хай прочитає сам. А ті, що «монополізують» собі назву націоналістів — се просто «хами», от біда, лише, що за ними стоїть «велика кількість патріотичної молоді»... Бачимо, що Микита Шаповал «весь не вмер» — що знайшов собі гідного заступника, який і стилем, і геніальністю думки може навіть перевищити незабутнього вчителя. Звертаємо на його статтю спеціальну увагу «Комаря»...

„Chwila“ (30 V) пише: «найбільшою помилкою... є легковаження життя, потоптання того великого морального наказу, що його підперла новочасна поступова філософія — «зрозумій святість життя — не убий!» Життя се таємничий... святий дар Творчої Потуги. Людина не має права знищити іскри життєвої ані чужої ані своєї»... Так, так, людина не має права нищити іскри життя. Хібаби, що ся людина називалася Давидом Франкфуртером або Шварцбартом. В таких випадках сама Chwila доведе вам, як два рази два — чотири, що се «що иншого» і що «новочасна поступова філософія» — є по стороні убійника.

В ч. 2 *Дороги* і в ч. 6 *На сліді* появилися більші рецензії на *Прокляті Роки* Ю. Клена. Перша підкреслює «незвичайну опанованість, зпоза якої пробивається жар великої пристрасти», друга — називає сей твір — «поемою, написаною кровю».

„Prager Presse“ від 9 VI ч. 157 приносить довшу замітку про працю Л. Гранички про Стефаника. Автор замітки підкреслює «влучність і добру обґрунтованість» висновків книжки щодо світогляду, тематики і стилю автора Синів, а також критично-наукове значіння праці Гранички.

Статтю Д. Д. — Йосип Вісаріонович Калігуля (*Вістник* кн. V 6. р.) в ширших витягах переклали варшавська *Agencja Prasowa* *Antykomunistyczna*, ч. 22 і берлінський „*Der Angriff*“ ч. 127 з 3 VI під заголовком — *Das historische Plagiat Sta'ins*.

Рецензії на В. Темляка — *Завдання нового покоління*, з'явилися в час. *Дорога* ч. 1.

Рецензії на Р. Керча — Франко — вожд еспанців, з'явилися в час. Дорога ч. 2 і в Неділі ч. 23. Як нас повідомляють, автор книжки про ген. Франка отримав від генерала лист з подякою за надіслану книжку і за увагу.

—

Звідолення про працю укр. націон. колонії в Манчжу-Ді-Го в Харбині приносить м. и. реферат, виголошений в харбінським радіо про «Українську поезію на еміграції», присвячений переважно поезії «Вістника». Сю поезію характеризується в рефераті, як таку, що позбулася «передреволюційної безнадійності і фаталізму; Л. Мосендза як поета, що «займає одно з найбільших місць серед сучасних українських ліриків»; Е. Маланюка — як «поета мужності і сили», який «зумів старе прабатьківське получити з пошукуванням за новою людиною»; Олена Теліга — «з жінок, що беруть участь в сучасному українському поетичному русі заслуговує безперечно найбільшої уваги... Жінка високо-культурна, з чинним і суворим ставленням до життя, мова виразна, енергійна». Ю. Клен — «неокласик, що продовжує традиції Леконта де Ліля і Герерді». Реферат зазначає, що «в Америці видані переклади англійською мовою віршів багатьох з зацитованих тут поетів».

Бібліографія

Ростислав Єндик — *Регістр Арідника В-во Винне Гроно Львів* 1937 стор. 264.

Єндик, як новеліст, має одну прикмету, яка відрізняє його серед інших: се напруженість акції і крайня насиченість героїв життєвою енергією, яка аж розсаджує їх. Прикмети у наших новелістів рідкі, але дуже важні. Світ автора — се світ гуцульських „надлюдей“, світ арідників, що „чортують над чортами“, мальфорів, „дідьків“, чарівниць, машок і опришків. Його тема — відвічне змагання двох сил, Божої і тої „чортівської“, якої несамовиту привабливість в світі відчули наші часи не як фантастичну казку, а як грізну дійсність. І герої його неначе не з людської глини ліплені. Запекла їх ненависть, непростачлива, запекла — любов, безжалісна — їх чини. А завжди ті останні провадять над берегом пропасти або взагалі смертної небезпеки. Се створило доволитих героїв і їх змагань атмосферу напняття, тривоги і трагізму. А надихає їх тим духом — „вічна варта“ Гуцульщини, якої полум'я займається і в їх душах та їх гартує; той „святий вогонь“, що розпалюють в собі, а коло нього нераз і себе, і своїх спалюють. Сей „вогонь“, то „подих старовини, що випещує кожне нове покоління“, щоб вміло жити й змагатися. А змаг той не аби який, — бо за цілий світ, а цілий світ — то ціла Гуцульщина.

Всі вони, як оті Вовківюки — з яких „два вгноїли собою Альпи, три пішли, в чорноморських степах згубилися, чотири вмерли сухою смертю, одному розколов жабівцею череп барткою мов гниле яблуко, їх сестру добив таки власний чоловік“. Се ті, що „не знаходять спокою“; що шукають за „взртою“, шукають того, „чого самі не клали, ні загубили“; що нишпорять за „ключами до таємниць“; що їм буденні їх справи — „чужі стали“ і „нудьгу“ родять; ті, які „білим страхом для сусідів“ зробилися. Пімста в них — не знає меж (*Торонже мольфування*), кохання — „сила, що розриває“ людину (*Чорногорські шуми*), бажання — непоборне, як в того хлопця-„дідька“, що його жене не-знана сила стати мольфаром (*Звідки беруться мольфари*). З кожного з тих нарисів визирає перед читачем „непростий чоловік“, що його душу „виковувано найтвердшим молотом“, що хоче „не перед людьми, а щоб люди перед ним крисаню скидали“; що живуть „зраною в серці“, бо „смуtnі“, бо „вирикаються життя, щоб над тим життям панувати“. Нема для них „ні злого, ні доброго в світі, ні красного ні поганого“, лише — „сила і кволість“, „Кохують височінь і ненавидять низ“.

Терплять під страшним своїм „мусом“ — стати „понад усе старшим“, закоштувати битв і буйного життя, щоб аж „запирало віддих у гру-

дах". Не люблять „кротів“, що не зносять „подарунку жажливої долі“ або бояться її.

Се нове плем'я, що прагне знищити сили Пресподу, а справі віддає свою душу, наражаючись на закид, що продали душу діяволу. В них є щось більше від Довбуша і опришків, бо — яскравий момент: бажання впорядкувати світ; щось з Прометея, який „краде“ святий вогонь з рук задріх олімпійців, щось з тих самих — гуцульських лише — олімпійців, які завзято стережуть той вогонь.

Деякі новелі мають — як сам автор зазначає в передмові з іронією — „надто досадні місця“ (напр. *Камінна Душа*). І се разить. Але на загал, вони (поруч з деякими іншими новелістами напр. Мосендзом) — виносять нас з привичної лілейно-елейної атмосфери наших новелістів, позбавленої глибшої тематики і динамізму. Мова — хоч нераз мов по грудці їдеш — але тим не менше виразіста. Тематика та її оформлення — оригінальні. В. К.

о. О. Пристай — *З Трускавця у світ хмародерів* спомини з минулого й сучасного під ред. д-ра Л. Мидловського і т. *В рідному гнізді* стор. 248 II т. *Роки варту* стор. 366 III т. *В американському Вавилоні* стор. 243 IV т. *Мандрівка місіонера-скитальця* стор. 315 Львів-Нью-Йорк 1937 накл. власним.

Чотири книжки о. О. Пристая — се детальний, сумлінний і безпретензійний записник авторового життя в старім і новім світі. Уроджений 1863 року, він був свідком багатьох цікавих подій в історії Галичини. Як у фільмі, переходять перед нами найцікавіші моменти з життя галицької суспільності: як селянство „орало, сіяло, жалю“ і пригладалося, як на його землі інші здвигали купелеві заклади, нпр. в Трускавцю, де за часів автора були самі українці, отиврали коршми, як родилися і росли жидівські фортуни і т. п. Оповідіє автор про Баденівські вибори, про свої непорозуміння з місцевою владою, про рільничий страйк 1905 року, про ролю, яку грали „проповідниця і сповідниця“, про латинників, про боротьбу з Стефчиком, про перші „райфайзенівки“, про труднощі, з якими доводилося їх засновувати, про „нову еру“ за А. Барвінського і кард. С. Сембратовича, з приводу яких автор завважає, що люди „з м'яким серцем і сентиментальною вдачею не повинні бавитися в політиків“, і пр. (т. II стор. 183). Тут і там — стрічаємо вдатні уваги, як напр., що нема чого нарікати на обставини людям, які „своєю байдужістю, лінивством, заскорузлістю і безрадністю“ на інші обставини й не заслужили (т. II стор. 261). Два останні томи присвячені спостереженням про Америку та її імгрантів, а головню діяльність автора як священника за океаном. Книжка безперечно матиме своє значіння як матеріал для будучого історика Галичини, а почасти і еміграції.

М. М.

За Державність Матеріали для історії Українського Війська. Збірник 6 *Українське Воєнно-Історичне Т-во* Каліш 1936 стор. 252.

Більша частина нової публікації Воєнно-Історичного Товариства складається з праць, друк яких розпочато вже в попередніх випусках і продовження, зглядно кінець, котрих треба чекати у слідуючих випусках. З огляду на неперіодичність *За Державности* розуміється таке довге вічікування кінця праці являється дуже незручним; проте у наших відомих видавничих обставинах сього мабуть не можна уникнути.

Оцінюючи праці шестого збірника взагалі треба відмітити нову проблематику, такби мовити, спробу поставити нові кардинальні питання з історії нашого здвигу, які в давніших збірниках Товариства ще не порушались. Тепер вони нерозв'язуються різними, нічим не зв'язаними зі собою авторами — очевидно питання само собою назріває і проситься на вирішення. Так наприклад в статтях А. Пузицького (*Боротьба за доступи до Києва II*) і В. Савченка (*Нарис боротьби війська УНР на Лівобережжі*) Юрія Кирківченка (*До історії українського військового судівництва*) виступає релефно вже досить наболіла контрверза між „українцем“ і „фахівцем“. Фактом є, що власних спеціалістів було у нас обмаль і треба було десь їх здобувати. В добі революції на Україні була епоха, коли „фахівству“ давалась перевага перед „україн-“

ством" (гетьманування Скоропадського) і була реакція, коли прізвище на „енко“ значило більше аніж найліпші кваліфікації чужинця (початки Директорії). Де шукати правильної розв'язки? Можна нарахувати досить прикладів, коли чужинецькі „фахівці“ ганебно зраджували українську справу, і не мало бувало випадків, коли вони могли для не одного „енка“ служити прикладом вірності і витривалості. Розв'язки треба мабуть шукати десь посередині, але ідеальним рішенням все таки лишиться витворення достатньої кількості фахівців української національності.

Так само не один автор з цього збірника (в першу чергу Ів. Гнатовий *З українського руху Січеславської залоги в році 1917* та П. Проценко *Українізація на північному фронті російської армії*) звернувся і до питання слабости українського руху перед 1917 р. Мало хто з нас ще собі вповні усвідомлює всю духову еволюцію, яку перебули українці за час революції.

Найцікавішою статтею у шестім збірнику являється продовження „праці Удовиченка (*Від Дністра до лінії перелірів і відворот за Збручу*). Правда, 3-тя Залізна дивізія на шкоду рівномірному розподіленню матеріалу занадто висувається на перший план, але се зрозуміле порушення рівновати автор можливо ще поправить у слідуючій томі. Зате виїмково інтересні зауваження автора відносно перспектив боротьби і стратегічного положення нашої армії підчас перемиря 1920 р. Опис імпровізації воєнної індустрії в Дунаївцях інтересний, як свідомство наших організаційних і винахідницьких властивостей. Оскільки десь лише можливо ще винайти зразки тих саморобних сідел, шабель, списів — то прямий обов'язок зберегти їх, передавши до якогось українського музею, як зразок засобів, якими часом провадилася боротьба за державу, в пам'ять майбутнім поколінням.

Спогади Галина, Сумневича і Юревич-Кнішницького подають інтересний матеріал з більше або менше досліджених ділянок переважно ще передреволюційних часів. Про „продовження“ А. Маруценка-Богдановського (*Матеріали до історії 1-го кінного лубенського ім. Максима Залізняка полку*) можна ствердити, що автор в значній мірі позбувся непотрібної бомбастики, яка обтяжувала початок його роботи. Фактичні дані щоденника, провадженого автором підчас зимового походу, інтересніші та вимовніші за всі пишні слова. Стаття Корольчука (*Снід розстрілу*) до збірника не пасує. Інтересний сам по собі епізод, описаний в ній, не має наукової вартости через замовчання назви міст і дієвих осіб і в теперішній своїй формі скорше надається на сторінки якогонебудь літературного часопису.

На закінчення доводиться знову побажати редакції уникати фотографічних монтажів при репродукції світлин українських старшин.

М. Антонович

Gen. Tadeusz Kutrzeba *Wyprawa Kijowska 1920 roku* Warszawa 1937 Gebethner i Wolff.

Похід польських військ на Київ в 1920 р. хоч і був фактом великої ваги, досі залишався майже не освітленим, як з політичного так і військового боку. В значній мірі заповнює сей брак шойно вийшла книжка ген. Кутшеби. Автор, що в 1920 р. був начальником штабу 3-ої польської армії, яка відіграла найбільшу роль в поході, старався, як видно, дати можливо докладний образ спершу переможного походу, а пізніш невдачі на полях Київщини, яка причинилася до відходу польських військ від Дніпра і Києва до Дністра і Львова.

Самий характер походу, що мав два обличчя — політичне і військове, — відбився на конструкції і змісті праці ген. Кутшеби. З 350 сторінок, стисло військовим подіям присвячено 200 (3 розділів), а політичній стороні і підготовці до походу — 150 (8 розділів). Опис воєнних подій, особливо від початку наступу на Київ 25 IV до виходу 3 армії з під бічних і тилкових ударів кінноти Будьонного 16 VI, дуже докладний і всебічно освітлює всі перипетії походу, бо автор, як тогочасний начальник штабу армії, може подати не тільки ті чи інші рішення, але й мотивацію їх, знаючи біг думок, як своїх, так і команданта армії ген.

Ридза-Смиглого. Є се, таким чином, фактичний матеріал, незвичайно цінний, як в операційному, так і тактичному відношенні.

Не маючи натомість безпосереднього відношення до політичної сторони походу, автор, торкаючися її, з konieczности мусить основуватися на спостереженнях тих обставин, що розгорталися перед його очима, подаючи се в формі власних міркувань більш чи менш близьких до фактичного стану, який ще чекає на своє освітлення. Минути політичної сторони очевидно автор не міг, бо вона занадто тісно спліталася зі стороною військовою. Зрештою, сам він зауважує, що праця його „не є історією того періоду. Така історія ще чекає на свого літописця“ (стор. 7).

Автор у своїх висновках не вагається ставити крапки над „і“. Під сим оглядом, як теж під оглядом об'єктивности, — ся праця є подекуди винятком з посеред значної кількості публікацій на тему подій 1920 року, що досі вийшли друком.

Цілий похід характеризує автор, як „програну польську на Україні. Була се програна політична, бо польські концепції урядження сходу Європи... не утрималися в вогневій пробі 1920 року“ і „програна війська, — бо віддано ворогові зайняту частину України“ (стор. 6). Одначе, на думку автора, політична сторона справи була цілковито підпорядкована військовим цілям. „Завдяки союзів з Україною отримувалася можливість легшої мілітарної перемоги над Росією; згляди військові, стратегічні, які шукали способів дійти до збройної перемоги в 1920 році, висувалися на перший план“ (стор. 77).

Тут властиво і лежить зародок пізнішого уневажнення союзу в наслідок Ризького трактату, бо вже тоді „могло бути сумнівним, чи не дивлячися на мілітарну перемогу (польську), совітська Росія погодиться визнати Народню Україну, організовану при допоміж Польщі“ (стор. 77). Очевидно, що відмовлятися від плодів своєї перемоги задля України і ризикувати продовження війни ще на рік (з сумнівним вислідом) було б для Польщі незгідним з її рацією стану (стор. 305—306). Справа України була, таким чином, лише засобом боротьби за перемогу над Росією (стор. 302). Марш. Пілсудський „стремів передовсім до військової перемоги, а політичний союз з Україною вважав за шлях до тієї мети“ (стор. 89). Як бачимо, головним двигуном всяких посуень була рація стану державного організму, що зрештою є старим постулятом, що обов'язував у всі часи всі народи і держави.

Переходячи до військового огляду подій, бачимо, що самий похід на Київ відбувся дуже легко і з мінімальними втратами, при чому прогано біля 10 днів на доступах до Києва (після зайняття Житомира і Бердичева) в надії, що большевики будуть його боронити і вдасться розбити стягнуте ними перед Київ військо (стремління знищити живу силу ворога). Однак большевики, маючи на оці також виключно військові згляди, не турбувалися за Київ, а з легким серцем покинули його, висковзуючи з під удару польських військ: стратили терен, зате зберегли живу силу.

Сю зупинку перед Києвом вважає автор за одну з причин пізньої невдачі, бо се затримало на українському фронті сили потрібні в початках травня на півночі. До інших причин невдачі (прориву кінноти Будьонного) залічує автор: невдачу і армії на півночі в травні 1920 р., невластиве угруповання тих дивізій, що чекали на удар кінноти (дивізії займали відтинки по 50-70 клм. розтягнені в лінію), необхідність тримати значні сили для оборони київського пляцдарму (політичні згляди) і головне легковаження кінноти армії Будьонного.

Крім сього, як на одну з причин невдачі вказує автор на повільність у формуванні української армії. Воєнна конвенція (польсько-українська) передбачала формування трьох дивізій піхоти і забезпечення їх всім необхідним з боку поляків. В дійсності ж мали ми, поза групою ген. Павленка, що повернулася з запілля 5 V (тобто вже після початку наступу), лише дві дивізії дуже чисельно слабого складу. Автор обчислює їх сили на 2-3 батальйони кожду (стор. 122) і признає, що доставка матеріалу спізнавалася (стор. 254). 6-а українська дивізія нараховувала

напр. до 1800 чол., але мала лише 6 гармат і не посідала ніяких уряджень, служб і таборів (стор. 154). Хоча „польські військові чинники зобов'язалися доставити українцям матеріялу і знаряддя потрібного до сформовання 3-х дивізій, але доставки ті йшли — навіть узгляднюючи наявні труднощі — заповільно, гамаючи бажано швидкий розвиток українського війська“ (стор. 82).

Якщо додати незрозумілий факт неоголошення мобілізації до українського війська (невідомо з яких причин), то бачимо неконсеквентність тих чинників, які випустили з своїх рук атути, що моглиб придатися в грі, яка внадовзі мала розгорнутися на полях Київщини. Фактично, згідно з обчисленнями автора, забракло в критичний момент що найбільш 2-х дивізій, бо властиво Будьонний не був такий страшний; його перша атака 27-28 травня заламалася і лише нова атака 5 червня кінчилася проривом на тили 3-ої армії. Однак не знайшлося резервів, якими маневруючи можна булоб кінну армію якщо не розбити, то бодай відкинути до Дніпра.

Є в книжці і помилки та переочення, помітні особливо для українського читача: — незалежність України проголошено не зараз по большевицьким перевороті 7 XI 1917 р. (стор. 11), а 22 I 1918 р.; повстання проти гетьмана Скоропадського підняв Національний Союз, а не Національна Рада (стор. 14); в початках 1919 р. українська армія мала ще багато зброї і амуніції, позісталих на теренах України після війни і не потребувала матеріяльної допомоги під тим оглядом (стор. 23); 17 XI 1919 р. заключено договір, про завішення зброї з Денікіном, не для цілості українських військ, лише для Галицької Армії (стор. 24); про „капітуляцію“ Наддніпрянської армії в Польщі (стор. 34) не було мови, бо 1) армія в той час з поляками не воювала, а 2) інтерновано в Польщі лише рештки армії, переважно хорих, нездібних до маршу людей. Ядро армії в команді ген. Павленка пішло на тили червоних; при зустрічі маршала Пілсудського в Варшаві 18 V 1920 р. не промовляв „український генерал Михайло“ (стор. 331), лише міг се бути хіба п. Михайлів радник діпломатичної місії УНР в Варшаві, який не був ніколи генералом, ані взагалі військовим.

Мапи і схеми назагал досить виразні і вичерпуючі, хоч і в них зустрічаються помилки. На схемі ч. 2 (в тексті) Петербург уміщено замість на березі Фінської затоки — при Ладозькому озері. На залучнику ч. I (в кінці книги) в лінії фронту на день 25 IV 1920 р. уміщено і 6 українську дивізію, яка фактично в сей час на фронті ще не була і в наступі уділу не брала. Натомість зовсім опущено групу ген. Павленка (силою до 5 тис.), яка в той час знаходилася в запіллі большевиків, провадячи бої в районі Ольгополя. На тій же схемі знаходиться в лінії фронту 58 совітська дивізія, яка в той час фактично була стягнута до Житомира.

Поза висвітленням певних подій дає книжка ген. Кутшеби багато матеріялу для військовиків, подаючи опис багатьох цікавих ситуацій і операційних та тактичних рішень.

Кінцеве твердження автора, що мовляв похід на Київ і політична програма Польщі в 1920 р. причинилися всеж до повстання України, як „самостійної“ республіки, хоча й совітської (стор. 343), не є зовсім обґрунтований. Бож і сам він стверджував раніш, що ще в 1918 р. повстав червоний „український уряд“ (стор. 12), який і в 1919 р. мав місце осідку в Києві (стор. 36), тобто в ті часи, коли про реалізацію польських концепцій щодо сходу Європи не було ще мови. Щодо твердження автора, що теперішня Україна є „землею визволеною“, яка устроєво не є вже Росією (стор. 344), то власне фактичний стан в СРСР, який авторові повинен бути добре відомий, зовсім не уповажнює до таких висновків.

Від Адміністрації

В серпні вийде з друку III (15) книжка *Квартальника* за 1937 р. Всім тим, хто не заплатив за попередні книжки стримаємо висилку III книжки *Квартальника* за б. р.

Ширіть книжки видавництва і приєднуйте нових передплатників *Вісника* і *Квартальника*.

Пошукуємо кольпортерів на повіті: Костопіль, Сарни, Любомель, Турка, Городок, Добромилі, Мостиська, Надвірна, Товмач, Радехів; **Закордоном:** Аргентина, Австрія, Італія, Югославія.

Травнева книжкова премія признана: За приєднання передплатників і кольпортажу: — **За кордоном:** М-гру Вол. Душникові Нью-Йорк; в краю: з повітів — Сокальський, П. Башукові (*Квартальник*); з міст — Варшава, О. Штулеві (*ЛНВ*); з сіл — Ляхівці, Т. Чубатому (*Книгозбірня*); з студентських осередків — Львів Р. Волошинові (*ЛНВ*).

Призану премію вишлемо при нагоді або просимо особисто відібрати в Адміністрації.

Книжкову премію за 1936 р. (при визначенню премії рівнож будемо брати під увагу діяльність в 1937 р.) діяльнішим кольпортерам подамо в IX книжці *Вісника* за вересень б. р.

На окладинці IX кн. *Вісника* випишемо над адресою для перевірки рахунків, квоту загальної належитості за *Вісник* IX кн. і *Квартальник* III кн. в кл., закордонним передплатникам до кінця б. р.

Вп. М. Винниченко Дубно; Ваш лист наданий 16 квітня с. р. в Дубні, ми одержали 10 червня 1937 р., так що лист з Волині до Львова йшов близько два місяці, в той час, як з Америки до Львова листи доходять за два тижні.

Тому, що були випадки пропажі лякованих пачок *Вісника* висланих в деякі місцевости на Волинь, на будуче туди посилатимемо пачки як „вартостеві“.

Були випадки недоручення книжок на Волині: інж. В. Левицькому Луцьк; Ф. Гаврилюкові Кремянець.

Нашому дотеперішньому заступникові в П. Америці п. Іванові Орликові, що зложив заступство, дякуємо за безкорисне і совісне заступство нашого в-ва.

Заступство на П. Америку перейняв Мгр. Володимир Душник Нью-Йорк.

Вп. П. Скакальський Кремянець: передплата вирівнана за *Вісник* і *Квартальник* до кінця б. р.

Вп. інж. А. Зубенко Прага: зл. 26'12 рахунки за кольпортажу, належитість за передплату за Дра С. Масенко зл. 20'60 і передплата до кінця б. р. За *Вісник* і *Квартальник* Укр. Жіночого Союзу в Празі цілковито вирівнані.

Вп. п. Нестор Нововірівський Нью-Йорк; одержано зл. 15'72, до кінця року з Вас належить за *Вісник* зл. 9 і за *Квартальник* зл. 0'58, разом 9'50.

Наші заступники з нами розчислилися: о. Т. Волохатюк на Канаду за В. Преденчука зл. 8'25; Вп. Іван Роман Ужгород за Федора Саса Давидів зл. 4'40; Івана Гоцька Перечна зл. 0'86; Мгр. В. Душник Нью-Йорк за о. І. Шуховського дол. 5; адв. І. Панчука дол. 6; М. Демидчука дол. 3; М. Чайку дол. 3; адв. М. Пізнака дол. 4; В. Сцібайла дол. 4; М. Білика дол. 4; В. Гельнера дол. 3; П. Мигалю дол. 3; А. Гладуна дол. 3; І. Харамбуру дол. 2; А. Демо дол. 1; За кольпортаж *Квартальника* дол. 9; М. Близняка дол. 1 і П. Будзінського дол. 0'60. Разом дол. 51'60 (273), які нам виплатив Зем-банк у Львові, пересланих Обеднанням — Нью-Йорку.

Вп. М. Литвицький Вишні Ремети: адм. Діла у Львові передала нам на Ваше конто зл. 15.

Насує і інж. Дм. Андрієвський Бельгія; Т-во Січ Відень; Іван Орлик Америка; Е. Онацький Рим; П. Підгородецький Франція; В. Шпонтак, Др. П. Іващенко, М. Ігнатко, Богдан Данченко, О. Горзо, Др. Б. Заржицький Чехія — гроші одержали, книжки вислали.

Знижкова піврічна передплата *Вістника* (12 зл.) прислуговує лише тим, що її заплатять згори зараз по одержанню VII—VIII кн.; пізніше треба платити по зл. 2'20 за книжку (за 6 кн. зл. 13'20).

Хто знавби просимо подати адреси таких осіб: Василь Гоцій Жовква; Василь Ткач Тернопіль; Анананій Мельничук Білозорка с. Бухлив пов. Крем'янець; Василь Чайковський Берлін; Дмитро Набатич Ковель.

Мимо кількакратного упізнання не вирівняли належності за кольпортаж: М. Зубкович Красне зл. 21; Іван Голдун Гуменець 3; Кружок Рідної Школи Поповичі 12'50; Пилип Стеців Ольшаниця 46'65. За *Вістник* і *Квартальник*: Нуся Заборовська Городище 4'50; Дмитро Якубенко Los Angeles 2'50; Літературне Т-во *Дніпро* Krydor Sask 3'65; Н. Савасій Canora Sask 2'98; Інж. Денис Романовський 2'50; Др. Февронія Гевюк 2'50 — Румунія; Інж. А. Остахів Великі Левари на Словачині 2'50; Т-во Укр. Бесіда Заліщики 5'90; Михайло Кісик Татари 4'25; Козак Богдан Познань 0'75; Українська Стрілецька Громада Edmonton 2'50; Тимотей Лаба Краків 2'50; Василь Ціховляз Собятин 1'27; Осип Марчак Локаче 5'05; Іван Лях Великий Раковець 1'75; Василь Сарчук Saskatoon Канада 2'50; Б. Грошко Brignoud Франція 2'50; проф. Козлюк Петро Волштин 2'20; Зіновій Дяків Варшава 1'50; Марія Богонюкова Катовиці 2'20; Микола Масляк Бринь 1'50; Августин Дубинка Гловно 1'50; Читальня Просвіти Потуртори 1'50; Читальня Просвіти Сараньчуки 1'50; Читальня Просвіти Рибники 1'50; Гринько Бойко Баранівка 4'50; Читальня Просвіти Жовква 1'50; Олександр Луцький Беднарів 1'20; Читальня Просвіти Цвілова 1; Читальня Просвіти 2'20 і Іван Гриник 1'50 — Судова Вишня; Іван Базарко Белз 1'50; Петро Смальмельниця 2'20; Читальня Просвіти Яструбичі 2'20; (Далі буде)

Вже по видрукуванню їх імен вирівняли належності: В. Новосад Бучач; М. Близняк Америка; Др. М. Стадник Козова; Г. Здріль Лімниця Мурована; Е. Онацький Рим; О. Горзо Дубрівка. За кольпортаж: Т. Ляшовський Поморані; Тво Січ Відень.

Виказки довжників посилаємо нашим заступникам, просимо поругувати про заплату і заохотити до дальшої передплати.

Всіх, хто має залежності за кольпортаж, чи передплату просимо вирівняти і не наражати себе на стримання книжок і на упізнання.

Інструкції для кольпортерів і заступників можна дістати в Адміністрації.

Інструкції для кольпортерів видань Вістника

1. Кольпортери можуть бути: в краю по містах, містечках і більших селах; а закордоном в більших українських центрах.
2. Кольпортери працюють: в своїй місцевості, по повітах, воєводствах і в цілїм краю згідно з їх призначенням.
3. Діяльність кольпортерів підлягає контролі заступників на місцях.
4. Кольпортери нашого видавництва зобов'язані передплатувати *Вістник*, в якому подаються різні вказівки і інформації, у винятковім випадку хто не має змоги заперенумерувати журнал, мусить подбати, щоб заперенумерувала *Вістник* одна з установ в його місцевості, з правом особистого для нього користання.
5. Кольпортерам доручається: а) кольпортувати всі книжки нашого видавництва (книжок інших видавництв не висилаємо); б) приєднувати нових передплатників *Вістника* і *Квартальника Вістника*; в) вести пропаганду за поширенням видавництва.
6. При замовленні книжок кольпортерами для других осіб, читалень і інших установ треба висилати готівку згори; у виняткових випадках адміністрація може висилати книжки замовлені на відповідальність кольпортера за післяплатою (при посилках за післяплатою дорховується порто 50 гр.).

7. Про всі випадки недоручення книжок треба негайно повідомити видавництво і зокрема зарекламувати на місцевій пошті.

8. Звороти непроданих книжок відсилати пачками, особливо з Волині.

9. Треба платити своєчасно передплату і за кольпортаж і не наражати себе на стримання висилки книжок, упізнання і видруккування на листі довжників і гробокопательів видавництва.

10. Не продавати книжок по цінах, ані низших, ані висших, лише по цінах поданих на окладинках книжок.

11. Належитість за кольпортаж з Аргентини, Америки і Канади висилати в доларах в грошових листах; не відповідаємо за гроші прислані нам в звичайних листах.

12. Кольпортери особисто відповідають за всі вислані їм книжки.

13. Попереджуємо, щоб книжок в борг не давати, опісля тяжко стягнути належитість.

14. Книжки кольпортерам висилається на писемне замовлення.

15. Без замовлення висилаються нові книжки в тих випадках, коли кольпортер має вирівняний рахунок за попередні книжки.

16. Нові книжки *Квартальника* і *Вістник* висилаються в край, Чехію і Австрію звичайними пачками без всяких доплат.

17. *Квартальник* *Вістника* і інші книжки нашого видавництва посилаються в край лякованими пачками без доплати, а зокрема на Волинь де були часті випадки недоручення наших книжок — всі книжки посилаємо лиш лякованими пачками.

18. Закордон посилаємо книжки звичайними пачками, або порученими з дорахуванням порта. На бажання можемо висилати в краю книжки порученими пачками з узглядненням коштів пересилки.

19. Непродані книжки приймаємо в тих випадках, коли є не розтяті і не знищені.

20. Великого кредиту не уділяємо, в міру продажі книжок просимо присилати належитість.

21. Гроші і замовлення на книжки просимо висилати лише на адресу видавництва *Вістник*. Не берем відповідальності за гроші і замовлення післані для нас через інші видавництва, які зрештою їх не все нам доручають.

22. Нашим кольпортерам даємо опуст комісовий від проданих книжок 20%, при посилці лякованими пачками 25%, а при заплаті належитості згори 30% і 10% від заінкасованої передплати *Вістника* і *Квартальника*.

23. Всі справи кольпортерів видавництво негайно полагоджує, однак не все можемо дати листовну відповідь.

24. Адреси новоприєднаних передплатників закордоном просимо присилати листовно; тому що чеки і перекази, якими пересилається передплата зза кордону, переписуються у Варшаві, нотатки до редакції і адміністрації пропускаються, адреси переписуються скорочено.

25. Найдіяльніші кольпортери, дістають раз до року книжкові премії.

26. Кольпортери, які не вивязуються зі своїх обов'язків звільняються.

27. Доповнюючі і біжучі інструкції будемо подавати в книжках *Вістника* в рубриці від Адміністрації.

28. При відвідинах Львова кольпортери повинні вступати до адміністрації *Вістника* в цілі перевірки конт.

Інструкції для заступників Вістника і Квартальника

В краю є заступники окружні — на воєвідства й повітові; за кордоном по більших центрах.

Там де немає заступників, їх обов'язки на поручення видавництва тимчасово виконують кольпортери.

І Всі заступники на місцях обов'язані:

1) провадити широку пропаганду, за поширенням видань в-ва,

2) вивішувати час від часу реклами *Вістника* і його книжкових видань з запрошенням до передплати у домівках Просвіт, Пов. Союзів Кооператив, Бесід і інших українських установ.

II Заступники мусять попередити нових передплатників, що:

1) в-во в борг більш як одну-дві книжки не дає,

2) кольпортерам *Квартальника* висилається чергова книжка лиш по розрахункові за попередну,

3) даром okazових біжучих чисел *Вістника* і *Квартальника* не висилається. На зголошення Адміністрація висилає висортвані числа *Вістника* по своєму виборі за заплаатою згори зл. 1'50 за книжку, а за кордон 30 гр. більше на порто,

4) коли по стриманню висилки *Вістника* чи *Квартальника* і по кількакратній пригадці, належитість не буде вирівнана, імена довжників оголошується на сторінках *Вістника*,

5) пригадки посилаються всім, кому стримана висилка книжок, з кінцем кожного місяця, а що квартал кольпортерам і довжникам за кордоном,

6) всім тим, кому була стримана висилка книжок, по сдержанню належитости, адміністрація досилає стримані книжки *Квартальника* і *Вістника*, але не більше як одну-дві книжки, а пять книжок в кольпортаж найновішого видання.

III За новозголошених передплатників треба згори присилати передплату. У виняткових випадках новозголошеному передплатникові можемо післати одну-дві книжки в борг на відповідальність заступника.

IV Експедиція *Вістника* відбувається з кінцем кожного місяця, а всім, кому книжка стримана, Адміністрація посилає рівночасно упіменення (заступникам виказ належитости в ціні ургенсу). Треба памятати, що грошеві посилки йдуть довше і часто розминаються з упімененнями, тому запізнені пригадки бувають неважні.

V Книжки *Квартальника* *Вістника* висилаються по виході з друку. Додаткова експедиція в край, Чехію і Австрію відбувається щотижня у вівторок. Більші замовлення книжок посилаємо лякованими пачками — в край і за повною заплаатою почтовими значками за кордон. Такі пачки висилаємо негайно, отримавши замовлення.

VI Хто не дістає книжкової посилки у відповіднім речинци, нехай рекламує неотримані книжки на місцевій пошті.

VII Адміністрація приймає звороти книжок *Вістника* — ті, на які має запотребування, про що подається в переписці.

IV Заступники повинні дбати, щоб

1) налагодити систематичну кольпортажу книжок у своїх повітах і районах,

2) зайнятися приєднуванням нових передплатників *Вістника* і *Квартальника*,

3) припилювати, щоб довжники сплатили належитість і надалі стали точними передплатниками і солідними кольпортерами (поургувати довжників поданих на сторінках *Вістника* і присланих виказках в листах, заінкасовану належитість негайно вислати).

4) вислані чеки ПКО і запрошення до передплати передавати всім, хто хотівби стати передплатником,

5) заступники, на руки яких посилаються книжки для передплатників, мають їх негайно доручити і заінкасувати належитість; заінкасовану готівку, як найскорше вислати, повідомити про всякі зміни; недоручені книжки — відіслати. Заступники мають провадити докладні записки скільки книжок дістали для доручення, скільки й кому доручили, від кого і яку квоту заінкасували,

6) подавати точні адреси своїх знайомих, Читалень Просвіт, Кружків Рідної Школи, Бібліотек і інших товариств, яким в-во висилатиме запрошення до передплати,

7) подавати відповідних кандидатів на кольпортерів, в повітах, в яких пошукується кольпортерів,

8) дбати, щоб бібліотеки, випожичальні, товариства, установи в місті замешкання і в повіті набули видання *Вістника*,

9) постаратися, щоб місцеві книгарні мали в продажі видання *Вістника*,

10) зробити по можності виставу книжок в-ва (найлучше підчас реферату),

11) підбати, щоб за вітринами книгарень були видання *Вістника*.

12) при подаванні адрес установ треба подавати адреси осіб, які відбирають і відповідають за пошту установи,

13) підбати про оголошення місцевих українських фірм,

14) подавати Адміністрації найновішу адресу передплатників і кольпортерів, яких оголошуємо на сторінках *Вістника*,

15) заступники, які не займаються кольпортажем найновіших книжок *Квартальника*, мусять підшукати на місцях відповідних кольпортерів, якіб стало занялися продажем книжок в їх повітах і районах.

16) В-во *Вістник* не узнає збірок на пресфонд. Найбільшою опорою в-ва вважається передплатників і тих, що ширять книжки в-ва,

17) заступники, які виїжджають хочби часово з свого місця осідку — повинні повідомити про се Адміністрацію і перевести розрахунок.

18) Заступники повинні старатися висилати належитість більшими квотами (в звязку з маніпуляційними платежами) і обовязково подавати за що саме висилається належитість (*Вістник*, *Квартальник*, кольпортажа) і евентуально за кого.

У Заступники дістають:

1) *Вістник* і *Квартальник*, якщо приєднають не менше, як пять сталих передплатників *Вістника* і *Квартальника*, в інших випадках платять передплату по зниженій ціні (*Вістник* зл. 1.50 за книжку, *Квартальник*, як передплатники 50%₀),

2) від заінкасованої квоти від довжників, або новоприєднаних передплатників 10%₀ і 25%₀ від анонсів,

3) діяльніші заступники дістають раз до року книжкові премії,

4) всі справи заступників поможности негайно полагоджуються, однак не все можна дати листовну відповідь,

5) заступники, які не вивязуються зі своїх обовязків звільняються,

6) при відвідинах Львова заступники повинні заходити до Адміністрації для перевірки і узгіднення рахунків.

Нові книжки

Д-р Ол. Соколовський — Сьогоднішня Європа вид. І. Тиктор Львів 1937 ст. 39.

Марко Черемшина — Твора т. І в-во „Ізмарагд“ Львів 1937 ст. 206.

Евген Рудий — Україна в кігтях московського більшовизму трагедія Перемишль 1937 ст. 16.

Петро Коваль-Степовий — Молодим (поезії) накл. вид-ва „Рідний Колос“ Луцьк 1937 ст. 16.

З. Кудей — Гуцульська республіка повість авторизований переклад з чеського Юрія Роїка видав Ів. Тиктор Львів 1937 ст. 144

Наша Читанка буквар для молоді курс І Львів 1937 накл. в-ва „Батьківщина“ ст. 32.

о. О. Пристай — З трускавця у

світ хмародерів т. IV Львів — Нью-Йорк 1937 накл. автора ст. 314.

Д-р Роман Осичук — Вороги адорівля Львів вид. Ів. Тиктор Львів 1937 ст. 32.

Інж. В. Баричко — Годівля криликів Львів 1937 ст. 32 вид. „Ранок“.

Хлопчик бото, хлопці як соколи (співаник) Львів 1937 ст. 32 вид. „Ранок“.

Федь Триндик — Літературні пародії в-во „Гумор і сатира“ Львів 1937 ст. 32.

Звідомлення про працю української національної колонії в Маньчжу-Ді-Го Харбін 1937 ст. 84.

Annali del R. Istituto Superiore di Napoli vol. IX Fasc. I.

Надіслані журнали

Учительський Голос ч. 6.

Літопис Червоної Калини ч. 6.

Віра й Наука ч. 5.

Табір ч. 31.

Наша Культура Варшава ч. 5.

Жіноча Доля Коломия ч. 11-16.

Вісти з Лузу ч. 5, 6.

Нова Хата ч. 11, 12.

Наша Батьківщина ч. 6.

Неділя ч. 20-22.

Проблем ч. 6.

Трибул Париж ч. 20-24.

Errata:

В VI кн. на стор. 465 ряд. 7 здолу: зам. „Барес“ має бути „Барас“.
Стор. 436 ряд. 25 згори: зам. „Шевченко і романтики“ має бути „Шевченко і романтизм“. Стор. 437 ряд. 9 згори: зам. „в серці“ має бути „в сфері“. Стор. 439 ряд. 12 згори: зам. „коректури“ має бути „конектури“. Стор. 437 ряд. 17 здолу: зам. „пророчественність“ має бути „пророчествовність“.

В сій книжці (VII-VIII), стор. 541, ряд 3 здому, замість: найбезпечніші, має бути: найнебезпечніші.

ПІДЛЮТЕ

Гірський живець, купелеве заведення і літниця в пралісах Горган над рікою Лімноцею на висоті 700 м. понад рівень моря. Мінеральні цілющі води, сірчано солоні,

борові, газові й пінкові купелі.

В купелевому заведенні й пансіоні електричне світло, водопроводи і центральне опівання.

ПОЧАТОК СЕЗОНУ: 15 ЧЕРВНЯ. — Кураційної такси не побирається.

Комунікація: Залізницею до стації Брошнів (на лінії Стрий-Станиславів), а відси лісною колійкою (получення до ранішних поїздів) на місце. На замовлення гостей, що удаються на лікування до Підлютого, висилає заряд живця до Брошнева авто-дрезину. Ізда авто-дрезину на місце 1½ год. Дорога зі Львова до Підлютого триває 4½ год. зі Стрия 2½ год. зі Станиславова 3 год. — Адреса й інформація: До 1. липня Заряд живця Підлюте-Львів Клушинська ч. 3. тел. 24882, а від 1. липн.: Заряд живця в Підлютім поч. Перегінсько.

Передплатуйте!

ЖУРНАЛ МОЛОДИХ ДОРОГА

Порушує найбільш пекучі справи наших днів; Розбуджує й гострить думку молодого покоління.

Адреса: „ДОРОГА“ ЛЬВІВ, Гродзкіх ч. 1 III. пов.

Число розрахунк. переказу 264.

Річна передплата 2 зол., півріч. 1'10 зл., одно число 20 сот., для заграниці річно 3'50, для Америки і Канади 1 дол.

Від травня ц. р. виходить в Коломиї новий український незалежний тижневик

„Авангард“

Часопис присвячений найпекучішим справам сучасного українського національного життя.

Адреса: КОЛОМІЯ
вул. Беднарська 9а

Передплата: річна 6 зол., півріч. 3'50 зол.

„ГОМІН БАСЕЙНУ“

ІНФОРМАЦІЙНО-СУСПІЛЬНИЙ ДВОТИЖНЕВИК.

„Гомін Басейну“ заторкує всі справи працюючих мас Підкарпаття „Гомін Басейну“ се приятель і дорадник робітника і селянина!

Адреса: Дрогобич, вул. Пілсудського, „Народний Дім“
ч. скр. 39. — Річна передплата 3'50 зл.

„ГОЛОС“

суспільно-громадський тижневик

Передплата: річна 5'50 зл., піврічна 3' — зл., чвертьрічна 1'60.

Адреса Редакції й Адміністрації: Львів, Міцкевича 11.

Число почт. розрахунку 249.

ЖІНОЧІ

ілюстровані

III
П 12531

1937 Р. 5 кн. 7-8

приносить статі на теми: гроші, дітей й дорослої молоді, відносини в родині. Повісти про жіноцтва чужих народів. Описи далеких країн, звіти з праці жіноцтва в краю і заграницею.

Річна передплата 7 зол. Адреса: КОЛОМІЯ, ЗАМКОВА 37.

Уласа Самчука

Вже вийшов роман

КУЛАК

чч. I. і II. — Чернівці 1937 р. — Ст. 280.

Замовляти в книгарнях.

Книгозбірня Вістника

ч. 1	М. Островерха:	МУСОЛІНІ	ц. зл. 1
ч. 2	М. Маківель:	ВОПОДАР	ц. зл. 2
ч. 3	М. Антонович:	ГЕРРЕС	ц. зл. 1
ч. 4	Р. Видих:	А. ГІТЛЕР	ц. зл. 1
ч. 5	Д. Варнак:	КАРДИНАЛ МЕРСІЄ	ц. зл. 1
ч. 6	Л. Мосендз:	ШТАЙН	ц. зл. 1'50
ч. 7	Д. Варнак:	ДАНІЄЛЬ О'КОННЕЛЬ	ц. зл. 1
ч. 8	В. Темляк:	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ
полковник Ля Рок	ц. зл. 1'50
ч. 9	Д. Донцов:	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл. 1
ч. 10	Д. Варнак:	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 11	Д. Донцов:	ДУРМАН СОЦІЯЛІЗМУ	ц. зл. 1'50
ч. 12	М. Антонович:	МАРШАЛ ВПЕРЕД
(Бліхер)	ц. зл. 1'50
ч. 13	В. Темляк:	ЗАВДАННЯ НОВОГО
ПОКОЛІННЯ	ц. зл. 1
ч. 14	Р. Керч	ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ	ц. зл. 1'50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Av. А. Нью-Йорк.

ЦІНА КН. 4'40 зл.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.